

USAID
ВІД АМЕРИКАНСЬКОГО НАРОДУ

УКРАЇНЬСКА
ГЕЛЬСІНСЬКА
СПІЛКА З ПРАВ
ЛЮДИНИ

АСОЦІАЦІЯ
ПРАВНИКІВ
УКРАЇНИ
UKRAINIAN BAR
ASSOCIATION

Human Rights
Institute

ЗВІТ

ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ
ВПРОВАДЖЕННЯ 2 ФАЗИ ПРОЄКТУ

«МОНІТОРИНГ СУДОВИХ
ПРОВАДЖЕНЬ У СПРАВАХ
ПРО ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ»

Червень 2024 року

РОЗРОБНИК:

Всеукраїнська громадська організація «Асоціація правників України»

Ця публікація стала можливою завдяки щедрій підтримці американського народу, наданій через [USAID Ukraine - USAID Україна](#). Зміст публікації є виключною відповідальністю АПУ і не обов'язково відображає погляди [USAID - Агентства США з міжнародного розвитку](#) або Уряду США.

Зміст

I.	Передмова	4
II.	Методологія проведення моніторингу та аналізу судових рішень	8
III.	Загальні висновки та рекомендації	9
IV.	Моніторинг судових проваджень	14
	1. Право на доступ до суду: інформаційна та фізична доступність	18
	2. Гласність та відкритість	22
	3. Суд упродовж розумного строку	23
	4. Право на захист	27
	5. Провадження in absentia	33
	6. Право на переклад	38
	7. Право на свободу й особисту недоторканність	39
	8. Інші елементи права на справедливий суд та суміжні права і свободи людини	39
V.	Аналіз судових рішень	41
VI.	Додатки	70

I. ПЕРЕДМОВА

Вказаний звіт (далі – Звіт) підготовлений Асоціацією правників України (далі – АПУ) в рамках впровадження другої фази проєкту «Моніторинг судових проваджень у справах про воєнні злочини» (далі – Проєкт)».

Проєкт реалізується АПУ в рамках грантової угоди з **програмою USAID «Права людини в дії», яка впроваджується Українською Гельсінською спілкою з прав людини (УГСПЛ).**

Актуальність Проєкту обумовлена тим, що з початком повномасштабної війни в Україні національна кримінальна юстиція зіткнулась з необхідністю якісно та в розумні строки розглядати велику кількість кримінальних проваджень щодо вчинення воєнних злочинів. Згідно зі статистикою Офісу Генерального прокурора, станом на 31 травня 2024 рік за період повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України зареєстровано 133 062 злочинів агресії та воєнних злочинів, з них: пропаганда війни (стаття 436 Кримінального кодексу України (далі – КК України)) – 80; планування, підготовка або розв'язання та ведення агресивної війни (стаття 437 КК України) – 104; порушення законів та звичаїв війни (стаття 438 КК України) – 129 065 та інших – 3 813.

З огляду на численність злочинів щодо порушення законів та звичаїв війни (129 065), судові провадження по цій категорії злочинів стали предметом ретельного моніторингу в межах зазначеного Проєкту. Специфіка цих справ є викликом для судової системи України в умовах війни. Це зумовлено тим, що судовий розгляд відповідних кримінальних проваджень, окрім іншого, презюмує наявність спеціальних знань, зокрема в частині застосування міжнародного гуманітарного права. Відповідно судді, прокурори та адвокати повинні забезпечувати та гарантувати міжнародні стандарти та вимоги у процесі розгляду відповідних кримінальних проваджень на національному рівні. Водночас варто зазначити, що будь-яка країна, як і Україна, також мала б проблеми з великою кількістю кримінальних проваджень, особливо в умовах війни, що триває.

Право на справедливий суд слід гарантувати та забезпечуватись за будь-яких обставин, у тому числі під час воєнного стану, як того вимагає стаття 10 Загальної декларації прав людини (далі – Загальна декларація), стаття 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (далі – Міжнародний пакт) та стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція). Намір продемонструвати високий стандарт національного правосуддя у справах про міжнародні злочини неодноразово було підтверджено представниками всіх гілок влади.

Діапазоном моніторингу є всі складові права на справедливий суд (доступність правосуддя, публічний розгляд справи судом, незалежний та безсторонній суд, розгляд справи упродовж розумного строку, право на захист, рівність учасників судового процесу, змагальність сторін тощо), а також суміжні права людини та основоположні свободи (заборона катування, право на свободу та особисту недоторканність тощо).

Щодо географії та темпоральної складової Проєкту – моніторинг судових проваджень на другому етапі відбувався з грудня 2023 року по травень 2024 року по всій території України. Зокрема, зазначені категорії справ розглядаються та стали об'єктом моніторингу в таких регіонах: **м. Київ та Київська область, Дніпропетровська, Запорізька, Миколаївська, Одеська, Сумська, Харківська, Херсонська, Черкаська та Чернігівська області.** Оскільки агресія російської

федерації охоплює всю територію України, необхідним є аналіз практики та підтримка учасників судових проваджень щодо воєнних злочинів у всіх регіонах країни.

На національному рівні вагому роль у впровадженні моніторингу відіграли Офіс Генерального прокурора, Верховний Суд, Вища рада правосуддя, Рада суддів України, Державна судова адміністрація України, Національна школа суддів України, Координаційний центр з надання правничої допомоги, а також суди та офіси прокурорів по всій території України. У процесі впровадження чергової стадії Проекту: версія 2.0 було проведено онлайн-зустрічі із представниками вказаних державних органів та установ. Останні висловили зацікавлення і повну підтримку Проекту, наголосили на важливості здійснення професійного аналізу судової практики у вказаних справах та підтримали методичну складову моніторингу.

МЕТОЮ ПРОЄКТУ Є:

- забезпечити ефективний прикладний поточний аналіз судових проваджень щодо воєнних злочинів на предмет дотримання міжнародних вимог, зокрема усіх складових права на справедливий суд. У фокусі моніторингу: суди, роль органів прокуратури, якість здійснення захисту обвинувачених тощо;
- сформувані чіткі аналітичні та статистичні дані щодо дотримання на національному рівні міжнародних стандартів, зокрема права на справедливий суд, у процесі судового розгляду кримінальних проваджень щодо воєнних злочинів;
- виявити як системні, так і поодинокі, як позитивні, так і негативні явища щодо дотримання міжнародних стандартів, зокрема права на справедливий суд, у процесі судового розгляду кримінальних проваджень щодо воєнних злочинів. Звернути увагу правової спільноти на проблемні аспекти, ініціювати можливі способи їх вирішення.

На прохання АПУ, **Міжнародна асоціація юристів (International Bar Association, IBA) та Інститут з прав людини IBA (IBA's Human Rights Institute, IBAHRI)** сформував групу міжнародних експертів з міжнародного права і прав людини, які спільно з АПУ в межах першої фази Проекту підготували Методологію моніторингу судового розгляду кримінальних проваджень щодо воєнних злочинів (далі – Методологія) та Запитальник для моніторингу судового розгляду кримінальних проваджень щодо воєнних злочинів (далі – Запитальник). В основу вказаної Методології було покладено Керівні принципи Інституту з прав людини IBA щодо спостереження за судовими процесами (IBAHRI Guidelines on Trial Observation).

В Методології, окрім іншого, закріплено основні принципи, за якими здійснюється моніторинг, та окреслено міжнародні стандарти, гарантовані Загальною декларацією, Міжнародним пактом, а також Конвенцією та практикою Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), які є ключовими орієнтирами для проведення моніторингу судового розгляду кримінальних проваджень щодо воєнних злочинів.

Методологію та Запитальник сфокусовано на наступних елементах права на справедливий суд та інших суміжних правах людини і основоположних свободах:

- доступність правосуддя (інформаційна, фізична);
- гласність та відкритість судового розгляду;
- незалежний та безсторонній суд;
- розгляд кримінальних проваджень упродовж розумного строку;
- право на участь у судовому розгляді;
- право на захист;
- рівність сторін;
- презумпція невинуватості та тягар доказування;
- заборона катування;
- право на свободу та особисту недоторканність;
- право на публічне та вмотивоване рішення суду тощо.

У межах другої фази Проєкту удосконалено методичні складові моніторингу – Запитальник та Методологію. Щодо оновлення Методології: i) удосконалено перелік та опис міжнародних стандартів, які є ключовими орієнтирами для проведення моніторингу судового розгляду кримінальних проваджень щодо воєнних злочинів; ii) удосконалено перелік та опис складових права на справедливий суд, а також суміжних прав та свобод; iii) частково змінено порядок викладу матеріалу. Стосовно змін до Запитальника: i) удосконалено формулювання запитань відповідно до мети дослідження, національного процесуального законодавства, міжнародних стандартів тощо; ii) забезпечено логічне розташування запитань відповідно до процедури ведення судового процесу (питання розташовані від загального до конкретного чи спеціального); iii) частково змінено перелік запитань (окремі питання вилучено, з огляду на невідповідність національній правовій системі або межах відповідного дослідження; об'єднано окремі питання; додано питання, які посилять результати моніторингу та стосуються проблемних аспектів) тощо.

Також в рамках Проєкту було проаналізовано вирoki, ухвалені у справах про воєнні злочини у період з жовтня 2023 року до травня 2024 року.

Для проведення вказаного моніторингу АПУ зібрала команду національних експертів, яка включає двох головних національних експертів у сфері міжнародного права і прав людини та **18 моніторів**, які є юристами й мають досвід роботи у сфері кримінального права. Монітори безпосередньо відвідували судові засідання, фіксували інформацію щодо судового розгляду кримінальних проваджень стосовно воєнних злочинів та відомості щодо ухвалених судових рішень відповідно до попередньо затверджених Запитальника та Методології. Це забезпечило компетентну моніторингову участь громадськості у судовому розгляді кримінальних проваджень щодо воєнних злочинів, фаховий аналітичний аналіз відповідного моніторингу, якісну оцінку національного кримінального і кримінального процесуального законодавства на його відповідність міжнародним стандартам та професійне опрацювання судових рішень у справах про воєнні злочини.

Таким чином, вказаний звіт за результатами моніторингу судового розгляду кримінальних проваджень щодо воєнних злочинів та аналіз вже постановлених судових рішень презентує висновки щодо відповідності судових проваджень міжнародним стандартам та вказує на можливі виклики та зони росту при розгляді вказаної категорії справ.

Перша фаза моніторингу судових засідань впроваджувалась з липня по жовтень 2023 року (включно) в судах м. Києва та Київської області, Харківської, Чернігівської, Запорізької, Херсонської, Одеської, Сумської та Дніпропетровської областях.

**Звіт за результатами
впровадження першої фази
Проєкту доступний за QR кодом.**

II. МЕТОДОЛОГІЯ ПРОВЕДЕННЯ МОНІТОРИНГУ ТА АНАЛІЗУ СУДОВИХ РІШЕНЬ

Методологія базується на правах і свободах, гарантованих Загальною декларацією, Міжнародним пактом, а також Конвенцією та практикою ЄСПЛ.

Моніторинг судових засідань в рамках Проєкту здійснювався відповідно до кількох принципів, зокрема принципу невтручання в судовий процес, об'єктивності та згоди.

ПРИНЦИП НЕВТРУЧАННЯ В СУДОВИЙ ПРОЦЕС означає повагу до незалежності судової влади. Судова влада як інституція і окремі судді, які здійснюють правосуддя в певних справах, повинні бути здатні виконувати свої професійні обов'язки без неналежного впливу з боку виконавчих, законодавчих чи інших органів та осіб. Моніторів Проєкту було проінструктовано не втручатись у провадження і виконувати роль «зовнішнього спостерігача».

ПРИНЦИП ОБ'ЄКТИВНОСТІ вимагає, щоб моніторинг судових процесів точно звітував про судові провадження, використовуючи чітко визначені й прийняті стандарти й безсторонньо застосовуючи їх. Моніторинг судових процесів – діагностичний інструмент, який має забезпечити точну й надійну інформацію щодо функціонування системи правосуддя. Моніторинг судових процесів має відбуватися без упереджень, конфліктів інтересу чи інших аспектів, які можуть неналежно вплинути на висновки й аналіз, без будь-якої програми чи мети, крім захисту та сприяння функціонуванню системи правосуддя. Під час першої фази Проєкту моніторинг судових засідань здійснювався двома моніторами, однак з огляду на логістичні труднощі у забезпеченні участі двох моніторів у кожному засіданні в межах другої фази Проєкту їх кількість зменшено до одного.

ПРИНЦИП ЗГОДИ означає, що моніторинг судових процесів має проводитися за згоди відповідних суб'єктів у державі та в співпраці з ними. До цих суб'єктів належать судова влада, органи прокуратури, сторона захисту, потерпілі та свідки, правоохоронні органи й інші. АПУ вдячна національним партнерам, які висловили свою згоду і надали сприяння для проведення моніторингу.

Початку моніторингу передувало проведення тренінгу для моніторів, під час якого моніторам було презентовано вдосконалені Методологію та Запитальник, а також питання професійної етики, процедури збору, зберігання та опрацювання інформації. АПУ також провела зустрічі й консультації з представниками органів судової влади та органів прокуратури, під час яких було презентовано другу фазу Проєкту і його очікувані результати, а також оновлені Методологію і Запитальник.

З метою моніторингу судових засідань була проаналізована інформація щодо актуальних судових проваджень по воєнних злочинах та їх територіальна ознака. Для моніторингу було відібрано моніторів, які мають юридичну освіту, відповідну кваліфікацію та необхідні знання для участі в моніторингу судових процесів.

З огляду на масштаб Проєкту, моніторинг мав ряд обмежень, зокрема:

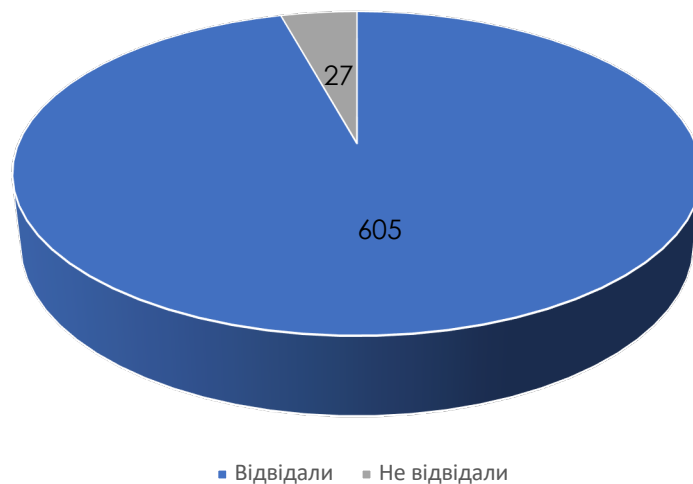
i) моніторинг охоплював виключно кримінальні провадження за статтею 438 КК України; ii) моніторинг не включав справи про злочини, вчинені до 24 лютого 2022 року; iii) моніторинг не містив аналіз матеріалів справ, оскільки монітори не мали до них доступу; iv) аналіз судових рішень здійснювався на основі рішень, доступних в Єдиному державному реєстрі судових рішень за статтею 438 КК України.

III. МОНІТОРИНГ СУДОВИХ ПРОВАДЖЕНЬ: ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Моніторинг судового розгляду кримінальних проваджень щодо воєнних злочинів у черговій другій стадії Проекту відбувався з грудня 2023 року по травень 2024 року включно в судах м. Києва та Київської області, Дніпропетровської, Запорізької, Миколаївської, Одеської, Сумської, Харківської, Херсонської, Черкаської та Чернігівської областей.

За вказаний період монітори відвідали **605 судових засідань в 172 унікальних справах і з різних причин** (повітряні тривоги, обстріли, пізнє отримання інформації про судові засідання, неможливість швидко дістатись до суду тощо) **не відвідали 27 судових засідань**. Протягом моніторингу відзначено, що **нові унікальні справи з'являлися з різною інтенсивністю у різні місяці**: [січень – 2; лютий – 9; березень – 4; квітень – 10; травень – 21].

Моніторинг також включав аналіз **35 вироків**, ухвалених судами першої інстанції, **10 ухвал** апеляційних судів, **2 рішень** суду касаційної інстанції.

Для проведення моніторингу **сформовано команду з 2** головних національних **експертів** у сфері міжнародного права і прав людини та **18 моніторів**, які є юристами й мають досвід роботи у сфері кримінального права. Інструментами для моніторингу були попередньо затверджені **Запитальник та Методологія**.

Діапазоном моніторингу були всі **складові права на справедливий суд** (доступність правосуддя, публічний розгляд справи судом, незалежний та безсторонній суд, розгляд справи упродовж розумного строку, право на захист, рівність учасників судового процесу, змагальність сторін тощо), а також **суміжні права людини та основоположні свободи** (заборона катування, право на свободу та особисту недоторканність тощо).

За результатами здійснення моніторингу можна зробити наступні висновки:

- **Не встановлено** фактів для висновку про те, що мали місце системні **порушення**: i) права на незалежний та безсторонній суд; ii) права на свободу і особисту недоторканність; iii) права на переклад; iv) права на публічне та вмотивоване рішення суду; v) принципу презумпції невинуватості.
- В Україні **немає єдиної бази даних** щодо кримінальних проваджень про воєнні злочини. Всю інформацію команда Проекту отримувала з відкритих

інформаційних ресурсів. А тому Проєкт не володіє повною та чіткою інформацією щодо судового розгляду відповідних кримінальних проваджень. Збір і опрацювання інформації з різних інформаційних джерел відбувалися в ручному режимі, що є найбільш ресурсовитратною частиною Проєкту.

- В поодиноких випадках монітори Проєкту **відвідували судові засідання** по тим кримінальним провадженням (наприклад, за статтею 436-2 КК України), **які не є предметом моніторингу**, оскільки в пошуковій системі ці засідання так само як і за статтею 438 КК України, відображалися за критерієм пошуку «порушення законів та звичаїв війни». Такі кримінальні провадження були зняті з моніторингу.
- Монітори та експерти Проєкту **загалом мали необхідний доступ** до судового розгляду кримінальних проваджень щодо воєнних злочинів. Водночас були випадки, які або презюмували можливі обмеження права на доступ до суду, або ускладнювали доступ громадськості до судових засідань, або унеможливили присутність моніторів на судових засіданнях.
- Майже в усіх справах **зали судових засідань були пристосованими** для належного розгляду справ. **Поодиноким** розгляд кримінальних проваджень відбувався не в залі суду, а **в кабінеті судді чи в підвалі будівлі суду**.
- Переважна більшість кримінальних проваджень про воєнні злочини **розглядалися відкрито (95%)**. **Закриті** судові провадження (повністю або частково) були у кримінальних провадженнях з огляду на наявність обставин щодо **сексуального насильства**, пов'язаного з конфліктом, з **безпекових мотивів**, у зв'язку із **державною таємницею** тощо.
- Зазвичай **суди сприяли розумній тривалості** розгляду відповідних кримінальних проваджень та вживали заходів для забезпечення ефективного судового процесу. Водночас спостерігалися як **поодинокі полярні випадки**, так і констатовано **системні явища**, які можуть формувати тенденцію до **протилежного**. Поміж іншого це: i) нестача суддівських кадрів в судовій системі; ii) зростання навантаження на окремі суди, зокрема щодо розгляду кримінальних проваджень за статтею 438 КК України; iii) систематичне перенесення судових засідань тощо.
- У межах моніторингу **не зафіксовано порушень** щодо забезпечення обвинуваченим **безоплатної правничої допомоги**. Водночас зафіксовано як позитивні, так і негативні факти щодо змісту правової допомоги. А тому **ефективність, реальність та практичність правової допомоги** у справах про воєнні злочини **є сферою для вдосконалення**. Крім того, Проєкт дійшов висновку про **наявність моральної дилеми та безпекових ризиків** для адвокатів у справах про воєнні злочини.
- **Основна частина** кримінальних проваджень щодо воєнних злочинів розглядалася **in absentia**. Лише у 4 судових справах (2 %) щодо воєнних злочинів, які були предметом моніторингу, присутні обвинувачені. Усі інші справи (98 %) розглядалися в рамках спеціального судового провадження (in absentia). Це викликано тим, що більшість обвинувачених не знаходяться на території України та перебувають на тимчасово окупованій території України, на території російської федерації тощо.
- Критичної **уваги потребує порядок повідомлення** підозрюваного / обвинуваченого про розгляд кримінального провадження стосовно нього. Як

правило, виклики в кримінальних провадженнях про воєнні злочини здійснюються шляхом публікації повістки про виклик в газеті «Урядовий кур'єр» та на сайті Офісу Генерального прокурора, у тому числі мовою, яку розуміють обвинувачені (російською). Ефективність такого повідомлення слід переглянути і також варто в терміновому порядку розглянути інші способи повідомлення обвинувачених.

- Зафіксовано випадки, коли органи державної влади **вживали інших можливих і розумних заходів** як щодо встановлення місцезнаходження обвинуваченого, так і стосовно ефективного повідомлення обвинуваченого про судовий розгляд. Поміж іншого це: i) звернення до Координаційного штабу з питань поводження із військовополоненими щодо перебування обвинуваченого в полоні чи ліквідації силами оборони України; ii) встановлення місцезнаходження чи контактів обвинуваченого або членів його родини в соціальних мережах, месенджерах тощо; iii) направлення електронного повідомлення (повістки) на офіційну електронну адресу федеральної служби безпеки російської федерації, на електронну адресу обвинуваченого, на електронну адресу, де працює обвинувачений тощо; iv) надсилання повістки за останнім відомим місцем проживання обвинуваченого; v) направлення смс-повістки. Це більше **поодинокі випадки, а не системна практика**.
- У тих кримінальних провадженнях щодо воєнних злочинів, які на час впровадження Проєкту розглядалися судами, де присутні обвинувачені, **залучалися перекладачі**.
- Зафіксовано обрання запобіжного заходу **лише у виді тримання під вартою**. В окремих випадках адвокати заявляли клопотання про застосування запобіжного заходу, не пов'язаного із триманням під вартою, які були відхилені судом.
- Констатуємо **покращення якості вироків** у справах про воєнні злочини, аргументації, яка використовувалася судами під час їх ухвалення, встановлення всіх необхідних елементів ознак складу порушення законів та звичаїв війни. Відповідні вирoki переважно не переобтяжені описанням контекстуальних обставин вчинення відповідного злочину, які зрозумілі та вбачаються з загальновідомих історичних фактів.

На підставі результатів моніторингу Проєкт рекомендує наступне:

Судовій гілці влади розглянути можливість **удосконалення пошукової системи** «Список судових справ, призначених до розгляду», зокрема передбачити постатейний критерій пошуку призначених до розгляду судових справ у цій пошуковій системі.

Судовій гілці влади забезпечити регулярну актуалізацію інформації щодо судових справ, призначених до розгляду, та **своєчасне внесення даних про розклад судових засідань** у відповідні інформаційні фонди.

Судовій гілці влади **уніфікувати практику щодо процедури допуску** до судових засідань представників медіа та громадськості (документи та інформація, які повинні подаватись до суду, процедура допуску тощо).

Судовій гілці влади скоординувати **напрацювання єдиного підходу судів щодо розгляду справ у закритому судовому провадженні**. Право на публічний судовий розгляд, зокрема у такій важливій категорії справ, є

ключовим елементом верховенства права та демократичного врядування. Факт уваги суспільства до справ про воєнні злочини не повинен мати вплив на вирішення питання про проведення закритого судового розгляду.

Органам суддівського врядування (Вищій кваліфікаційній комісії суддів України, Вищій раді правосуддя) вжити ефективних заходів щодо **подолання кадрового дефіциту** в судах. Вирішення цього питання сприятиме розв'язанню проблеми щодо **критичного рівня навантаження** на суддів.

Національній асоціації адвокатів України, Вищій школі адвокатури Національної асоціації адвокатів України, Координаційному центру з безоплатної правничої допомоги забезпечити **навчальні й тренінгові можливості для адвокатів** у справах про воєнні злочини та розглянути доцільність **спеціалізації адвокатів** для швидкої побудови їх спроможності щодо вказаної категорії справ.

Моральну дилему та безпекові ризики для адвокатів у справах про воєнні злочини вирішити шляхом **впровадження просвітницьких кампаній** щодо не ототожнення клієнта з адвокатом, **психологічної підтримки** адвокатів, забезпечення **ефективних заходів безпеки** тощо.

Через законодавчі ініціативи та / або практику забезпечити виконання державою (стороною обвинувачення, судом) не лише формальних вимог закону про публікацію повісток про виклик у ЗМІ та в інтернеті, а й вжиття всіх **можливих і розумних заходів, спрямованих на ефективне повідомлення** підозрюваного / обвинуваченого про кримінальне провадження стосовно нього (наприклад, через повідомлення на електронну пошту, в соціальні мережі, месенджери, телефоном тощо).

З огляду на те, що ефективність повідомлення підозрюваного / обвинуваченого про розгляд кримінального провадження стосовно нього є сумнівною та презюмує ймовірний перегляд відповідних кримінальних проваджень в майбутньому, рекомендуємо **вдосконалити** законодавче регулювання механізму **перегляду заочного вироку суду** або **виробити окрему процедуру** нового розгляду цієї категорії справ.

Верховній Раді України розглянути можливість внесення змін до національного законодавства щодо впровадження **спеціалізації суддів** у справах про воєнні злочини.

Приділяти увагу до **навчання** працівників правоохоронних органів, які здійснюють досудове розслідування у кримінальних провадженнях за статтею 438 КК України, **прокурорів, процесуальних керівників, а також суддів** стосовно написання процесуальних рішень у відповідних кримінальних провадженнях. Таке навчання доцільно проводити як стосовно специфіки встановлення ознак складу порушення законів та звичаїв війни та застосування норм міжнародного гуманітарного права, так і щодо юридичного письма, особливостей юридичної аргументації в процесуальних документах тощо. Рекомендуємо проводити спільні навчання, обмінюватися досвідом між правоохоронними органами та суддями.

Проводити періодичні наукові конференції, присвячені проблемам кримінальних проваджень за статтею 438 КК України, **залучати провідних науковців** до навчання слідчих, прокурорів, суддів у Тренінговому центрі

прокурорів України, Національній школі суддів України, а також у відомчих закладах освіти системи Міністерства внутрішніх справ України.

Запровадити **ведення** залученими експертами **дайджестів** з аналізу ухвалених в Україні судових рішень судів першої, апеляційної та касаційної інстанцій, які набрали чинності, в яких будуть висвітлюватися ключові правові позиції відповідного суду, а також коментарів судової практики з аналізом того, як українські суди вирішували окремі правові питання порівняно зі стандартами міжнародного гуманітарного права та міжнародного кримінального права.

З огляду на те, що Римський статут не ратифікований Україною, використання його положень як додаткової нормативної підстави кваліфікації за статтею 438 КК України наразі не вважається доцільним. Це може суперечити самому положенню частини першої статті 438 КК України, яка передбачає порушення тих законів та звичаїв війни, що передбачені договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Пропонуємо звертати увагу на такий аспект кваліфікації з використанням цього міжнародного документу під час навчання суддів, проведення нарад з суддями першої та апеляційної інстанцій. Орієнтувати суддів до моменту ратифікації Римського статуту використовувати його положення для додаткового обґрунтування кримінально-правової кваліфікації. У разі, якщо положення Римського статуту відтворюють норми звичаєвого гуманітарного права, які є джерелом міжнародного права, то під час здійснення кваліфікації за ст. 438 КК необхідно використовувати саме ці джерела.

В окремих вироків суди, констатуєчи наявність ознак складу злочину, передбаченого статтею 438 КК України, не вказують, які саме міжнародні норми права війни було порушено. Рекомендуємо вдосконалити такий підхід, оскільки в іншому випадку судові рішення можуть вважатись необґрунтованими. Пропонуємо Верховному Суду та Національній школі суддів України при перегляді судових рішень та проведенні навчальних заходів для суддів відповідно звернути увагу суддів на необхідність **чіткої вказівки в судових рішеннях на норми гуманітарного права**, яку було порушено.

IV. МОНІТОРИНГ СУДОВИХ ПРОВАДЖЕНЬ

ЗАГАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ

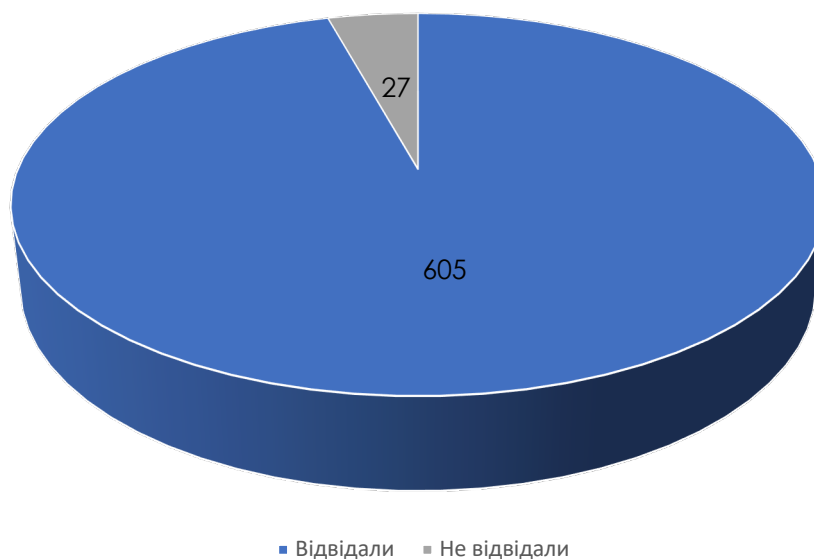
Моніторинг судового розгляду кримінальних проваджень щодо воєнних злочинів у черговій другій стадії Проекту відбувався **з грудня 2023 року по травень 2024 року** включно [перший етап – з липня по жовтень 2023 року включно].

Географія моніторингу охоплювала ті регіони України, де розглядаються кримінальні провадження щодо воєнних злочинів, зокрема: **м. Київ та Київську область, Дніпропетровську, Запорізьку, Миколаївську, Одеську, Сумську, Харківську, Херсонську, Черкаську та Чернігівську** області. Протягом звітного періоду географія моніторингу розширювалася як в межах приєднання нових областей [Миколаївська та Черкаська області], так і через розширення моніторингу в межах окремих областей [додано Ленінський районний суд м. Дніпропетровська, Орджонікідзевський районний суд м. Запоріжжя, Хортицький районний суд м. Запоріжжя, Дергачівський районний суд Харківської області, Менський районний суд Чернігівської області та інші]. Найбільша кількість судових проваджень у справах про воєнні злочини мала місце в судах м. Києва та Київської області (близько 43 % від загальної кількості, які були предметом моніторингу), далі за навантаженням – Харківський (близько 13 %), Чернігівський (близько 12 %), Херсонський (близько 11 %) та інші регіони.

Зміст моніторингу охоплював всі складові права на справедливий суд: доступність правосуддя, публічний розгляд справи судом, незалежний та безсторонній суд, розгляд справи упродовж розумного строку, право на захист, рівність учасників судового процесу, змагальність сторін тощо, а також суміжні права людини та основоположні свободи (заборона катування, право на свободу та особисту недоторканність тощо).

За вказаний період монітори **відвідали 605 судових засідань в 172 унікальних справах і з різних причин (повітряні тривоги, обстріли, пізнє отримання інформації про судові засідання, неможливість швидко дістатись до суду тощо) не відвідали 27 судових засідань** [за перший етап Проекту – 237 судових засідань в 114 унікальних справах].

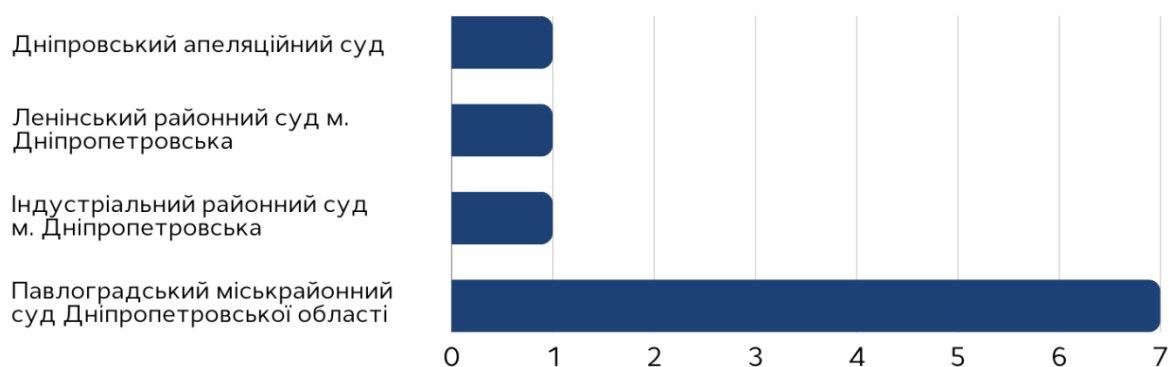
Кількість відвіданих судових засідань

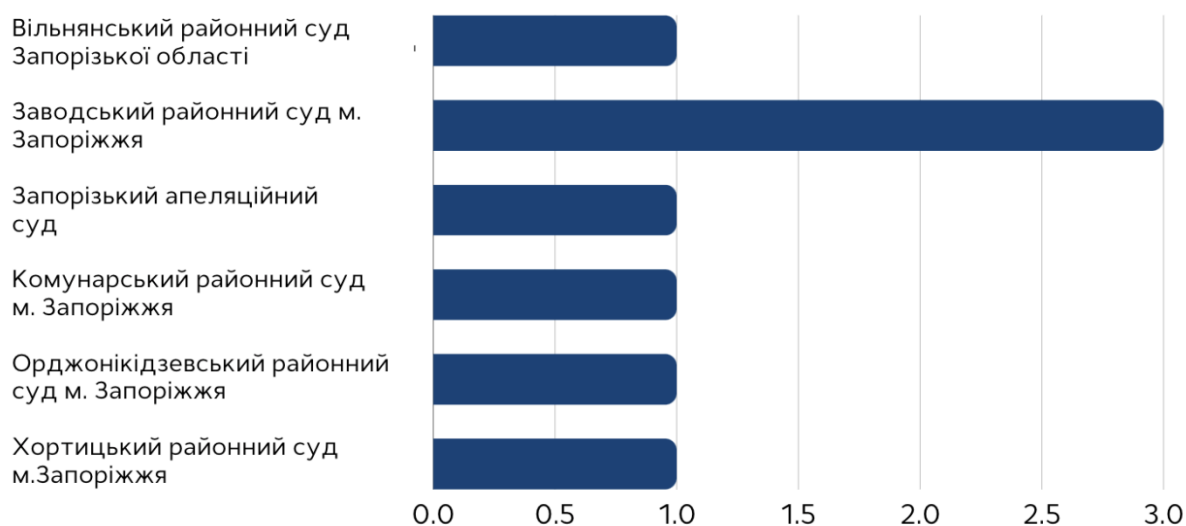
Серед загальної кількості відвіданих судових засідань було 14 судових засідань за 8 унікальними справами, які були зняті з моніторингу, оскільки під час презентації фабули справ було з'ясовано, що вони стосуються обставин, що мали місце до 24 лютого 2022 року та 1 засідання за справою щодо частин першої, другої статті 436-2 КК України.

Всього у полі зору Проекту перебувало 617 засідань за статтею 438 КК України, предметом розгляду яких є обставини, що мали місце після 24 лютого 2022 року. Наведена статистика стосується тих кримінальних проваджень, про які відомо команді Проекту з відкритих джерел, а саме:

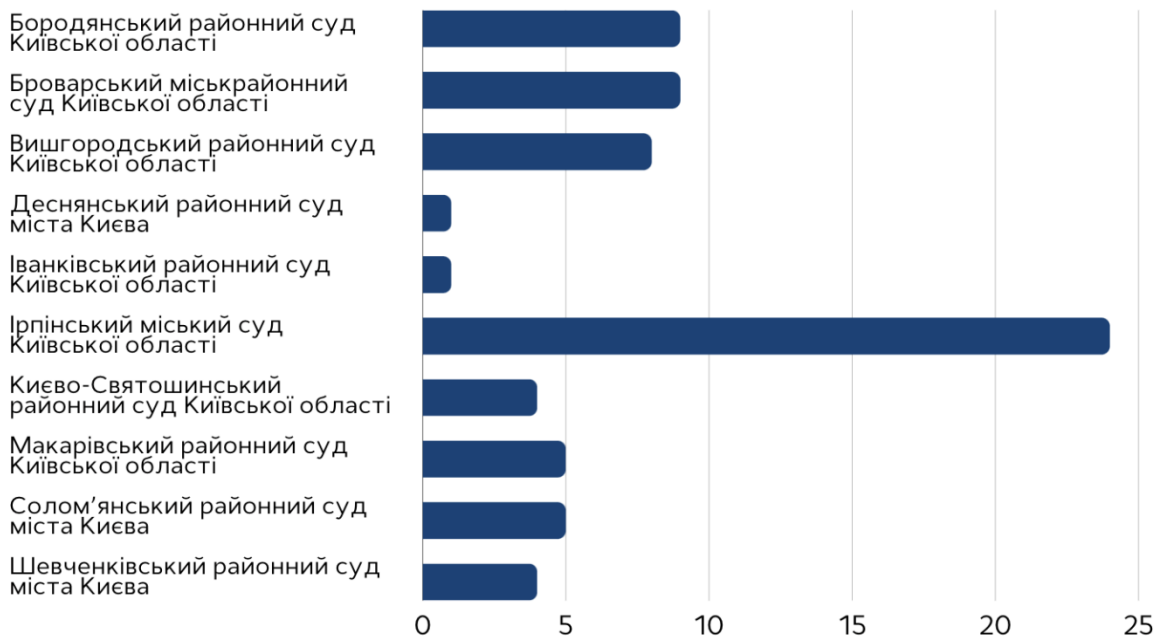
Місто Дніпро та Дніпропетровська область: 10 унікальних справ

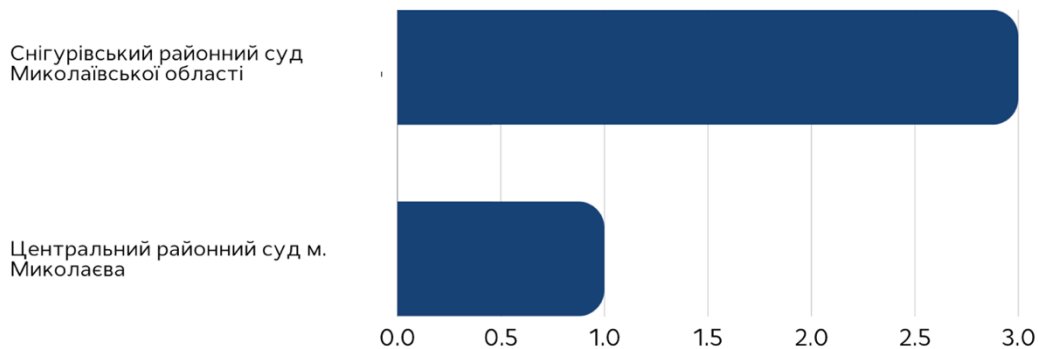
Місто Запоріжжя та Запорізька область: 8 унікальних справ

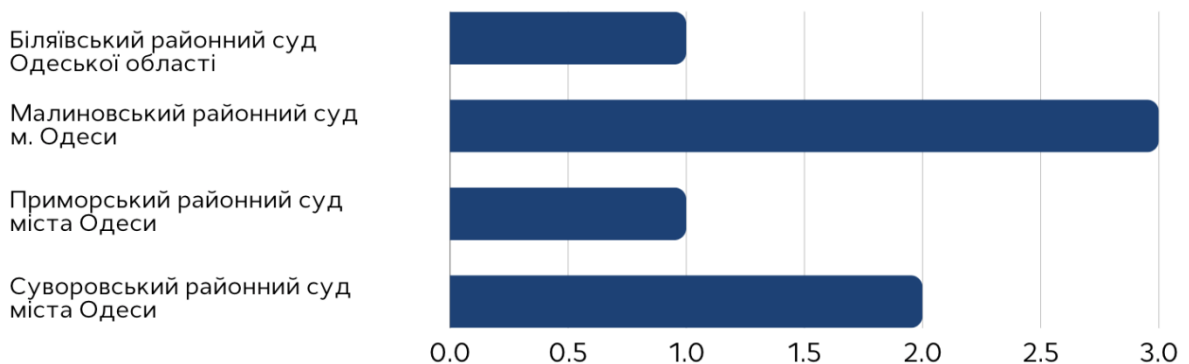
Місто Київ та Київська область: 70 унікальних справ

Місто Миколаїв та Миколаївська область: 4 унікальні справи

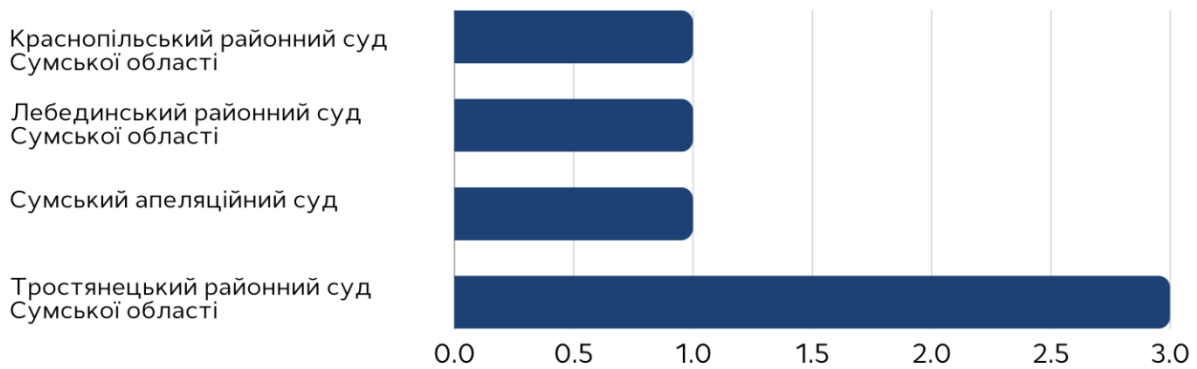

Місто Одеса та Одеська область: 7 унікальних справ

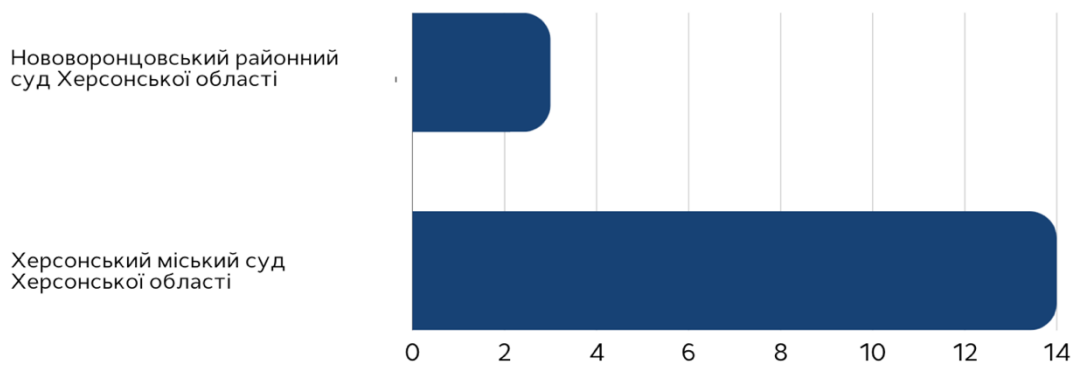
Місто Суми та Сумська область: 6 унікальних справ

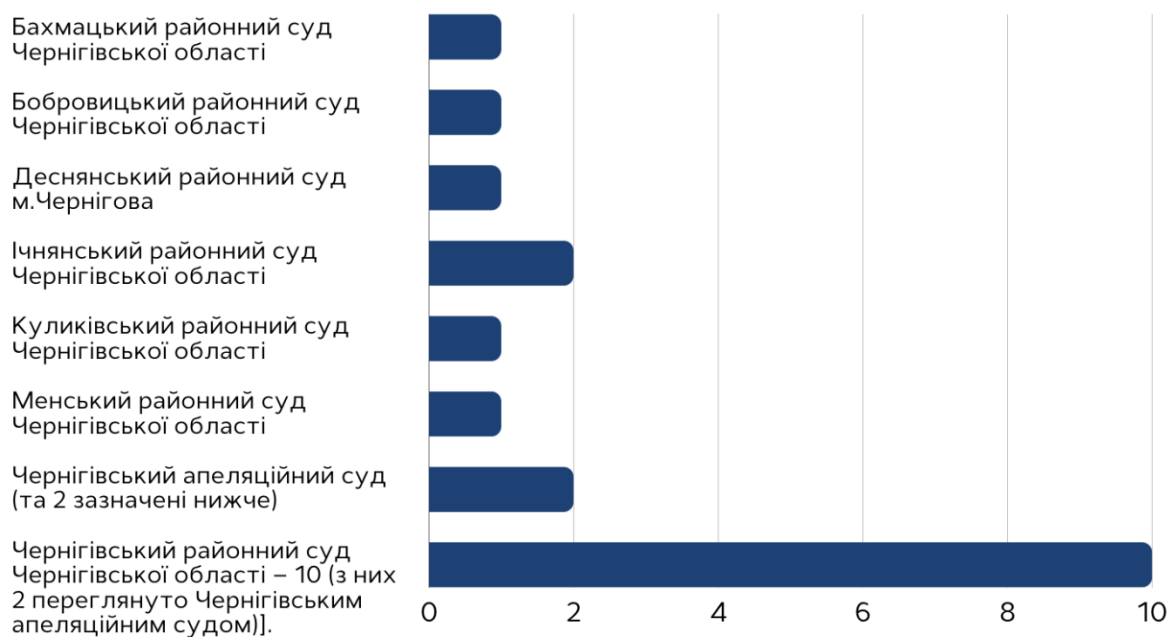
Місто Харків та Харківська область: 21 унікальна справа

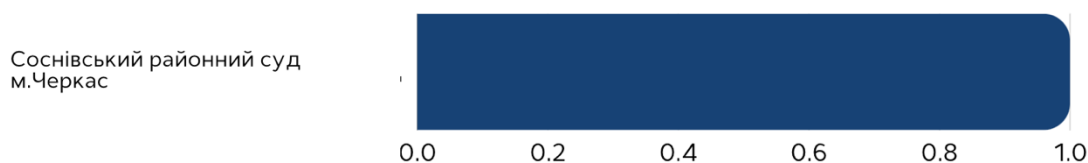
Місто Херсон та Херсонська область: 17 унікальних справ

Місто Чернігів та Чернігівська область: 19 унікальних справ

Місто Черкаси та Черкаська область: 1 унікальна справа

Протягом моніторингу відзначено, що нові унікальні справи з'являлися з різною інтенсивністю у різні місяці: [січень – 2; лютий – 9; березень – 4; квітень – 10; травень – 21].

За результатами кожного відвіданого судового засідання (в т.ч. перенесених) було заповнено Запитальник. Аналіз всіх отриманих Запитальників дозволив отримати якісні та кількісні показники щодо кожного з елементів права на справедливий суд та констатувати **наступні висновки**.

1. ПРАВО НА ДОСТУП ДО СУДУ: ІНФОРМАЦІЙНА ТА ФІЗИЧНА ДОСТУПНІСТЬ / ІНШЕ ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ

Право на доступ до суду гарантується статтями 8, 10 Загальної декларації, пунктом 1 статті 14 Міжнародного пакту та пунктом 1 статті 6 Конвенції. Це право прямо не закріплено у статті 6 Конвенції, а походить завдяки її еволюційному тлумаченню у практиці ЄСПЛ¹.

Так, у справі *Golder v. the United Kingdom* ЄСПЛ вперше дійшов висновку, що сама конструкція статті 6 Конвенції була б безглуздою та неефективною, якби

¹ Guide on Article 6 Criminal: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_6_criminal_eng.

вона не захищала право на те, що справа взагалі буде розглядатися судом. ЄСПЛ закріпив правило про те, що пункт 1 статті 6 Конвенції містить невід'ємне право особи на доступ до суду². А отже, право на справедливий суд включає право на доступ до суду, яке робить можливим використання подальших гарантій, закладених у статті 6 Конвенції. Згідно з практикою ЄСПЛ право на доступ до суду є багатокомпонентним явищем.

На національному рівні право на доступ до суду гарантується статтею 55 Конституції України, статтею 7 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», статтями 7, 21 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) тощо.

РЕЗУЛЬТАТИ МОНІТОРИНГУ

Щодо **інформаційної** доступності.

В Україні немає єдиної бази даних щодо кримінальних проваджень про воєнні злочини. Всю інформацію щодо судових засідань команда Проєкту отримувала з відкритих інформаційних ресурсів (вебсайт «Судова влада України», сайти окремих судів, Єдиний державний реєстр судових рішень, дошки оголошень в приміщенні суду), від судів, органів прокуратури тощо. Відповідно, Проєкт може не володіти інформацією щодо всіх без винятку судових засідань, проведених судами України у цій категорії справ. Збір і опрацювання такої інформації відбувалися в ручному режимі. Пошук і оновлення такої інформації з різних інформаційних джерел були найбільш ресурсовитратною частиною Проєкту.

Здебільшого інформація про розгляд кримінальних проваджень щодо воєнних злочинів та результати такого розгляду були загальнодоступними та відображеними на відповідних інформаційних ресурсах, про які зазначено вище. Водночас були випадки, коли інформація була недоступною або відображена фрагментарно. Зокрема, слід звернути увагу, що в окремих судах, для прикладу, м. Одеси (Малиновський районний суд м. Одеси, Приморський районний суд м. Одеси), м. Києва та Київської області (Макарівський районний суд Київської області, Бородянський районний суд Київської області, Ірпінський міський суд Київської області, Києво-Святошинський районний суд Київської області, Деснянський районний суд м. Києва) відсутні розклади судових засідань, доступні для відвідувачів у приміщенні суду, проте необхідна інформація розміщена на сайтах судів.

В поодиноких випадках монітори Проєкту відвідували судові засідання по тим кримінальним провадженням (наприклад, за статтею 436-2 КК України), які не є предметом моніторингу, оскільки в пошуковій системі «Список судових справ, призначених до розгляду» ці засідання так само як і за статтею 438 КК України, відображалися за критерієм пошуку «порушення законів та звичаїв війни». Засідання по вказаним кримінальним провадженням було знято з моніторингу. Окремі засідання в провадженнях за сукупністю статей були знайдені моніторами самостійно, шляхом аналізу рішень, ухвалених судами в їх регіонах.

Стосовно **фізичної доступності**.

Під час моніторингу увага зверталась на те, чи мали монітори Проєкту доступ до судових засідань, а також чи мали місце будь-які ознаки, які б свідчили про проблеми у доступі до судових засідань представників громадськості та медіа.

---

² Див. рішення ЄСПЛ [Golder v. the United Kingdom](#) [21/02/1975].

Національні органи влади, в тому числі суди, були відкритими для моніторингу і загалом не заперечували проти відвідування судових засідань громадськістю та медіа. Протягом всього періоду впровадження Проєкту команда АПУ активно співпрацювала з Верховним Судом, Офісом Генерального прокурора, а також регіональними судами й органами прокуратури.

За результатами моніторингу можна ствердно зауважити, що монітори та експерти Проєкту **загалом мали необхідний доступ** до судового розгляду відповідних кримінальних проваджень. Монітори часто фіксували присутність на судових засіданнях представників інших міжнародних та національних організацій (Моніторингової місії ООН, Української Гельсінської спілки з прав людини, Громадської спілки «Освітній дім прав людини в Чернігові», ГО «Медійна ініціатива» та інших громадських організацій), а також представників медіа тощо. В одному з кримінальних проваджень, де потерпілим був громадянин Федеративної Республіки Німеччина, у залі суду перебували вільні слухачі – група іноземців – представники неназваної організації у супроводі перекладача. Такі особи повідомили, що не мають статусу офіційної делегації (№ 367/3598/23, Ірпінський міський суд Київської області).

Водночас є випадки, які або презюмують **можливі обмеження** права на доступ до суду, або ускладнювали доступ громадськості до судових засідань. Для прикладу:

- в Херсонському міському суді Херсонської області на час воєнного стану припинено проведення особистого прийому громадян. Проте під час реалізації Проєкту доступ монітора до судового розгляду кримінальних проваджень щодо воєнних злочинів у цьому суді не обмежувався;
- у Солом'янському районному суді м. Києва зафіксовано посилену увагу до участі моніторів Проєкту у судових засіданнях. Служба судової охорони, секретарі судових засідань, судді детально цікавилися підставами, методологією та процедурою моніторингу. Моніторів було допущено до судових засідань лише після пред'явлення листа-підтримки від Верховного Суду або після детальних пояснень щодо здійснюваного моніторингу. Випадки ускладненого доступу до судових засідань у цьому судді спостерігалися і під час першої фази Проєкту;
- в Дзержинському районному суді м. Харкова спостерігалось негативне ставлення до моніторів з боку суду.

Є поодинокі випадки, де монітори, прибувши до суду, **не змогли потрапити** на судові засідання, оскільки працівники суду або завуальювали інформацію про початок, перебіг, місце проведення судового засідання та не запрошували моніторів до зали суду з невідомих причин, або забували їх запросити. Для прикладу:

- у Суворовському районному суді м. Одеси судові засідання було заплановано на відповідний час та дату. Монітор прибув до суду завчасно, водночас було оголошено повітряну тривогу. Суд під час повітряної тривоги закритий, а судові засідання не проводяться. Після відбою повітряної тривоги було з'ясовано, що судові засідання відбулося, під час нього були судові дебати та суд виніс вирок. Секретар повідомив, що захисник клопотав перед суддею про проведення засідання раніше запланованого часу через погане самопочуття. Коли було проведено судові засідання і чи проведено його в повітряну тривогу – невідомо (№ 523/6894/23);

- у Держинському районному суді м. Харкова монітор прибув на судові засідання заздалегідь та повідомив секретаря про свою присутність. Після тривалого очікування секретар поінформував монітора, що засідання вже відбулося, проте монітор так і не був запрошений до зали суду (№ 638/1305/24);
- в Орджонікідзевському районному суді м. Запоріжжя зафіксовано наступне. Монітор прибув на судові засідання за 15 хвилин до його початку. Співробітники судової охорони повідомили, що необхідно очікувати в холі суду та на засідання запросить секретар. Не дивлячись на фактичне очікування у приміщенні суду до початку судового засідання, монітору відмовили у допуску до зали суду з огляду на те, що засідання вже розпочато (№ 335/3484/24).

Окремо варто зазначити, що майже в усіх справах зали судових засідань були пристосованими для належного розгляду справ (розмір, технічне оснащення тощо). Водночас уваги потребує наступне:

- попередня будівля Бородянського районного суду Київської області була зруйнована російською ракетою. Наразі функціонує інша будівля суду, де наявна лише одна зала судових засідань, в якій відсутня ізольована камера для перебування обвинуваченого, що зумовлює розгляд кримінальних проваджень в режимі відеоконференцій із підозрюваними / обвинуваченими.

Також звертаємо увагу на те, що в процесі моніторингу зафіксовано **поодинокі випадки** розгляду кримінальних проваджень про воєнні злочини не в залі судового засідання, а **в кабінеті судді та в підвалі будівлі суду**. Для прикладу:

- в Херсонському міському суді Херсонської області, у Бородянському районному суді Київської області, в Ірпінському міському суді Київської області, у Хортицькому районному суді м. Запоріжжя всі кабінети суддів, де проводились судові засідання, мали необхідні засоби для технічної фіксації судового процесу та проведення судового засідання в режимі відеоконференції зв'язку. Відсутність вільних залів судових засідань спричинена перевантаженістю суду та тривалими судовими процесами тощо;
- судові засідання в Херсонському міському суді проводились в підвалі будівлі суду у зв'язку з обстрілом м. Херсон. Дане приміщення достатнього розміру, повністю технічно обладнане та пристосовано для проведення судових засідань.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Судовій гілці влади – розглянути можливість удосконалення пошукової системи «Список судових справ, призначених до розгляду», зокрема передбачити постатейний критерій пошуку призначених до розгляду судових справ у цій пошуковій системі.

Судовій гілці влади – забезпечити регулярну актуалізацію інформації щодо судових справ, призначених до розгляду, та своєчасне внесення даних про розклад судових засідань у відповідні інформаційні фонди.

Судовій гілці влади – уніфікувати практику щодо процедури допуску до судових засідань представників медіа та громадськості (документи та

інформація, які повинні подаватись до суду, процедура допуску тощо) [рекомендація зберігає свою актуальність з першої фази Проєкту].

2. ГЛАСНІСТЬ ТА ВІДКРИТІСТЬ

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ

Право на публічний розгляд справи судом гарантується статтею 10 Загальної декларації, пунктом 1 статті 14 Міжнародного пакту та пунктом 1 статті 6 Конвенції. Водночас у вказаних положеннях закріплено винятки з цього правила, а саме «преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або – тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, – коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя». Право на публічний розгляд справи регламентовано практикою ЄСПЛ³.

На національному рівні відповідні вимоги про публічний розгляд справи судом закріплено статтею 129 Конституції України, статтею 11 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», статтями 7, 27 КПК України тощо.

РЕЗУЛЬТАТИ МОНІТОРИНГУ

Як і під час першої фази Проєкту, переважна більшість судових засідань, відвіданих моніторами, **були відкритими (95%)**. Суди загалом сприяли участі громадськості (моніторам Проєкту, представникам інших громадських організацій) та медіа у судовому розгляді кримінальних проваджень щодо воєнних злочинів. Як правило, суди не встановлювали обмежень стосовно трансляції судового засідання / фото та відеозйомки. Водночас були випадки, коли суд:

- відмовляв у проведенні трансляції судового засідання з безпекових обставин у зв'язку з тим, що судовий розгляд відбувався поблизу країни-агресора, проте дозволяв представнику медіа перебувати в залі суду (№ 588/1363/23, Тростянецький районний суд Сумської області);
- встановлював обмеження щодо зйомки окремих учасників провадження (захисників, потерпілих тощо), оскільки вони були проти цього, проте дозволяв зйомку суду та прокурора тощо (№ 367/4183/22, Ірпінський міський суд Київської області).

Закриті судові засідання (повністю або частково) були у кримінальних провадженнях з огляду на наявність обставин щодо сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, з безпекових мотивів, у зв'язку із державною таємницею тощо (№ 522/6292/23, Приморський районний суд м. Одеси; № 361/8279/23, Броварський міськрайонний суд Київської області; № 638/11148/23, з Орджонікідзевського районного суду м. Харкова передано до Держинського районного суду м. Харкова; № 337/2029/24, Хортицький районний суд м. Запоріжжя; № 638/4038/24, Держинський районний суд м. Харкова; № 361/1117/24, Броварський міськрайонний суд Київської області – ймовірно, буде розглядатися в закритому режимі, оскільки стосується згвалтування вагітної жінки, наразі змінено анкетні дані потерпілої й справа розглядається відкрито).

³ Guide on Article 6 Criminal: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_6_criminal_eng.

У кримінальних провадженнях, де розгляд справи відбувався у закритому судовому засіданні, представників громадськості допущено не було. Це відповідає приписам частини 4 статті 27 КПК України, де визначено, що на судовому розгляді в закритому судовому засіданні можуть бути присутні лише сторони та інші учасники кримінального провадження.

Щодо практики вирішення питання про закритий розгляд справи зауважимо наступне. Суди задовольняли клопотання про розгляд справи у закритому режимі, якщо вони ґрунтувалися на вимогах закону. В інших випадках такі клопотання залишалися без процесуальної реакції. Для прикладу:

- в одному з кримінальних проваджень прокурор заявила клопотання про направлення справи до апеляційного суду для вирішення питання її підсудності з огляду на те, що кримінальне провадження містить державну таємницю, а в суді відсутні судді, яким надано доступ до державної таємниці. Клопотання було задоволено. Таке кримінальне провадження розглядається у закритому режимі, що унеможлиблює участь моніторів (№ 638/11148/23, з Держинського районного суду м. Харкова передано до Орджонікідзевського районного суду м. Харкова);
- в іншому кримінальному провадженні прокурор перед тим як зачитати клопотання про проведення спеціального судового провадження звернулася до судді з проханням видалити всіх представників громадськості з зали судових засідань. Суддя відхилив цей запит, посилаючись на вимоги кримінального процесуального законодавства, згідно з яким підготовчі засідання мають відбуватися у відкритому режимі (справа № 638/11148/23, Орджонікідзевський районний суд м. Харкова).

Окремо зауважимо, що в одному з кримінальних проваджень захисник пов'язав присутність громадськості у судовому засіданні з фактами надходження дивних дзвінків з невідомих номерів на його особистий телефон та зауважив, що звернеться зі скаргою до ради адвокатів області щодо заборони участі громадськості у судових засіданнях стосовно розгляду кримінальних проваджень про воєнні злочини (№ 638/8749/23, Держинський районний суд м. Харкова).

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Судовій гілці влади – скоординувати напрацювання єдиного підходу судів щодо розгляду справ у закритому судовому провадженні. Право на публічний судовий розгляд, зокрема у такій важливій категорії справ, є ключовим елементом верховенства права та демократичного врядування. Факт уваги суспільства до справ про воєнні злочини не повинен мати вплив на вирішення питання про проведення закритого судового розгляду [рекомендація зберігає свою актуальність з першої фази Проекту].

3. СУД УПРОДОВЖ РОЗУМНОГО СТРОКУ

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ

Право на розгляд справи упродовж розумного строку без невиправданої затримки гарантоване статтею 14 Міжнародного пакту та пунктом 1 статті 6 Конвенції відповідно. Оскільки поняття розумних строків є оціночним, його необхідно розглядати в контексті положень національного законодавства.

ЄСПЛ неодноразово наголошував на необхідності дотримання розумних строків розгляду справи. Розумний строк у кримінальному провадженні починається з того часу, коли особі пред'явлено обвинувачення, тобто з моменту офіційного повідомлення заявника компетентним органом про те, що він обвинувачується у вчиненні злочину. Розумність тривалості провадження має оцінюватись у світлі конкретних обставин справи та з урахуванням таких критеріїв як складність справи, поведінка заявника та відповідних органів. Вимоги оперативності розгляду кримінальних проваджень у справах, по яких підсудний тримається під вартою, ґрунтуються на підвищених вимогах до розумного строку розгляду⁴.

На національному рівні право на розгляд справи судом упродовж розумного строку гарантовано статтею 129 Конституції України, статтею 7 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», статтями 7, 21, 28, 303, 318 КПК України.

РЕЗУЛЬТАТИ МОНІТОРИНГУ

Дані офіційної статистики з відкритих джерел не дають змоги простежити реальну тривалість розгляду кожної конкретної справи в судах. У зв'язку з цим, з метою оцінки тривалості розгляду справ щодо воєнних злочинів Проєкт визначив середньостатистичну тривалість проваджень, які були предметом моніторингу у другій фазі та по яким ухвалено рішення в судах першої та апеляційної інстанції у звітному періоді.

Часовий період визначався з моменту пред'явлення особі повідомлення про підозру до дати ухвалення відповідного судового рішення. А тому загальний час тривалості розгляду кримінального провадження охоплює період досудового розслідування. Зважаючи на ці обставини, тривалість саме судового розгляду є меншою порівняно із загальним строком тривалості кримінального провадження.

Кримінальні провадження, завершені розглядом в суді першої інстанції:

№ 953/7767/22 [26.05.2022 – 30.04.2024 (1 рік, 11 місяців, 5 днів; 706 днів)]
№ 748/1278/23 [17.05.2022 – 11.03.2024 (1 рік, 9 місяців, 24 дні; 665 днів)]
№ 728/665/23 [02.04.2022 – 25.01.2024 (1 рік, 9 місяців, 24 дні; 664 дні)]
№ 748/4122/23 [14.06.2022 – 25.03.2024 (1 рік, 9 місяців, 12 днів; 651 день)]
№ 743/380/23 [11.06.2022 – 28.02.2024 (1 рік, 8 місяців, 18 днів; 628 днів)]
№ 748/2091/23 [29.08.2022 – 02.05.2024 (1 рік, 8 місяців, 4 дні; 613 днів)]
№ 588/1363/23 [15.07.2022 – 14.02.2024 (1 рік, 7 місяців, 0 днів; 580 днів)]
№ 748/1665/23 [21.11.2022 – 16.04.2024 (1 рік, 4 місяці, 27 днів; 513 днів)]
№ 638/4210/23 [14.12.2022 – 02.04.2024 (1 рік, 3 місяці, 20 днів; 476 днів)]
№ 332/441/23 [14.12.2022 – 02.01.2024 (1 рік, 0 місяців, 20 днів; 385 днів)]
№ 748/3888/23 [10.04.2023 – 04.12.2023 (7 місяців, 25 днів; 239 днів)]
№ 748/3990/23 [28.03.2023 – 11.12.2023 (8 місяців, 14 днів; 259 днів)]
№ 748/4474/23 [28.03.2023 – 22.04.2024 (1 рік, 0 місяців, 26 днів; 392 дні)]
№ 748/3511/23 [10.04.2022 - 29.01.2024 (1 рік, 9 місяців, 20 днів; 660 днів)]
№ 733/961/23 [03.03.2022 – 25.03.2024 (2 роки, 0 місяців, 23 дні; 754 дні)]
№ 754/3227/23 [12.07.2022 – 05.04.2024 (1 рік, 8 місяців, 25 днів; 634 дні)]
№ 367/3486/22 [31.05.2022 – 06.03.2024 (1 рік, 9 місяців, 5 днів; 646 днів)]
№ 760/10793/22 [27.05.2022 – 11.03.2024 (1 рік, 9 місяців, 14 днів; 655 днів)]
№ 367/3635/22 [13.05.2022 – 11.12.2023 (1 рік, 6 місяців, 29 днів; 578 днів)]
№ 939/2083/23 [24.07.2023 – 09.04.2024 (8 місяців, 17 днів; 261 день)]
№ 361/488/23 [29.09.2022 – 23.04.2024 (1 рік, 6 місяців, 26 днів; 573 дні)]

⁴ Див. рішення ЄСПЛ [Ringelsen v. Austria](#) [16/07/1971].

№ 370/380/23 [08.03.2022 – 06.12.2023 (1 рік, 8 місяців, 29 днів; 639 днів)]
№ 369/358/23 [11.04.2022 – 08.12.2023 (1 рік, 7 місяців, 28 днів; 607 днів)]
№ 369/3120/23 [10.05.2022 – 09.01.2024 (1 рік, 8 місяців, 0 днів; 610 днів)]
№ 650/1870/23 [01.08.2022 – 29.04.2024 (1 рік, 8 місяців, 29 днів; 638 днів)]
№ 611/229/23 [24.06.2022 – 06.12.2023 (1 рік, 5 місяців, 13 днів; 531 день)]
№ 522/6292/23 [08.12.2022 – 20.05.2024 (1 рік, 5 місяців, 13 днів; 530 днів)]
№ 523/6894/23 [23.11.2022 – 01.02.2024 (1 рік, 2 місяці, 10 днів; 436 днів)]

Середнє арифметичне⁵ показника тривалості розгляду кримінального провадження з моменту пред'явлення особі повідомлення про підозру до ухвалення вироку судом першої інстанції – 1 рік, 6 місяців, 14 днів.

Кримінальні провадження, що були предметом перегляду в апеляційних судах:

№ 748/3511/23 [10.04.2022 – 01.05.2024 (2 роки, 0 місяців, 22 дні; 753 дні)]
№ 751/1303/23 [05.03.2022 – 22.01.2024 (1 рік, 10 місяців, 18 днів; 689 днів)]
№ 522/3868/23 [20.07.2022 – 21.02.2024 (1 рік, 7 місяців, 2 дні, 582 дні)]
№ 588/1122/23 [09.09.2022 – 11.03.2024 (1 рік, 6 місяців, 7 днів; 551 день)]
№ 748/3888/23 [10.04.2023 – 21.02.2024 (10 місяців, 12 днів, 318 днів)]
№ 366/2363/22 [30.06.2022 – 26.12.2023 (1 рік, 5 місяців, 27 днів; 545 днів)]
№ 588/1072/22 [19.03.2022 – 04.12.2023 (1 рік, 8 місяців, 16 днів; 626 днів)]

Середнє арифметичне⁶ показника тривалості розгляду кримінального провадження з моменту пред'явлення особі повідомлення про підозру до ухвалення рішення апеляційним судом – 1 рік, 7 місяців, 11 днів.

Показник тривалості розгляду кримінального провадження за одними й тими самими статтями КК України не є сталим та однаковим з огляду на складність справи, обсяг доказів, який має бути досліджений судом, необхідність допиту свідків і забезпечення їхньої участі для надання показань у суді тощо.

Зазвичай суди **сприяють розумній тривалості** розгляду відповідних кримінальних проваджень та вживають заходів для забезпечення ефективного судового процесу. В окремих випадках монітори позитивно зауважили про відсутність надмірного формалізму з боку суду щодо організації та проведення судових засідань, що сприяє розумній тривалості розгляду кримінальних проваджень тощо (№ 367/4583/23, Ірпінський міський суд Київської області).

Водночас спостерігаються як поодинокі полярні випадки, коли поведінка / рішення суду тощо, ймовірно, матимуть **негативний вплив на розумність строку** розгляду справи судом, так і констатовано системні явища, які можуть формувати тенденцію до протилежного. Поміж іншого це:

- нестача суддівських кадрів в судовій системі.

Для прикладу, в Макарівському районному суді Київської області працює лише 2 судді, у Бородянському районному суді Київської області – 3 судді тощо.

Кримінальне провадження № 370/2813/23 було передано з Макарівського районного суду Київської області до Києво-Святошинського районного суду Київської області через неможливість сформувавши колегію суддів. Відповідно, в новому суді ця справа розглядається колегіально. З огляду на різне навантаження суддів, які входять до складу колегії, призначення судових засідань відбувається з великими інтервалами. Подібна ситуація – у кримінальному провадженні

⁵ З огляду на наведений перелік кримінальних проваджень.

⁶ Те саме.

№ 367/5761/23, що перебуває на розгляді в Ірпінському міському суді Київської області;

- зростання навантаження на окремі суди, зокрема щодо розгляду кримінальних проваджень за статтею 438 КК України (наприклад, надмірне навантаження у цій категорії справ спостерігається в Ірпінському міському суді Київської області).

Так, у квітні майже половина кримінальних проваджень щодо воєнних злочинів, які були предметом моніторингу у Київському регіоні, розглядалися в Ірпінському міському суді Київської області, де важко зібрати колегію через завантаженість суддів. Наведене є причиною розгляду справ з великою затримкою як щодо процесу в цілому (одне з кримінальних проваджень в Ірпінському міському суді Київської області почалося на початку 2023 року, а станом на квітень 2024 року справа знаходиться на підготовчій стадії), так і в межах окремого дня (інколи засідання розпочинаються більше, ніж на 2 години пізніше або не відбуваються взагалі).

Для прикладу, на розгляді в Ірпінському міському суді знаходиться справа, судовий розгляд по якій систематично переноситься. Зокрема, уваги потребує ситуація, коли на судове засідання з'явилися потерпілі та їх представники, прокурор, а також відбулась доставка обвинуваченого із Лук'янівського слідчого ізолятора. Проте суд спочатку повідомив, що у розкладі є невелика затримка і засідання відбудеться пізніше, а згодом повідомив, що засідання буде перенесене, оскільки не зібрався склад колегії суддів через перебування одного судді з колегії в іншій справі. Проаналізований монітором розклад судових засідань засвідчив, що у двох суддів із колегії призначено розгляд інших справ на час розгляду моніторингової справи. Таким чином, можна презюмувати, що при призначенні й погодженні часу та дати засідання суду було заздалегідь відомо про неможливість проведення судового засідання по моніторинговій справі у визначений час (№ 367/2115/23).

Ще один приклад з Ірпінського міського суду стосується неефективності допиту потерпілих з огляду на завантаженість суду справами у дні допиту. Виклик потерпілих для допиту і перенесення допиту відбувалося двічі (№ 367/8696/23).

- систематичне перенесення судових засідань.

Судові засідання переносяться через: і) перебування судді у нарадчій кімнаті по іншій справі, у відпустці, на лікарняному, через зміну складу колегії тощо; ii) відсутність сторін та інших учасників кримінального провадження, зокрема й з невідомих причин; iii) систематичну неявку / заміну захисників у зв'язку з надмірним навантаженням на захист у певних регіонах, логістичними складнощами, невідповідністю призначеного захисту умовам контракту тощо; iv) з причин неповідомлення, неналежного чи недостатнього повідомлення обвинувачених про розгляд кримінального провадження стосовно них (нерозміщення / неналежне оголошення в газеті «Урядовий кур'єр» та на сайті Офісу Генерального прокурора, невжиття інших ефективних засобів для повідомлення обвинувачених тощо); v) тривалі повітряні тривоги, ракетні обстріли, проблеми з електропостачанням (за останній період серйозно пошкоджено об'єкти енергосистеми України), проблеми з інтернет-зв'язком тощо.

У фокусі уваги такі поодинокі випадки:

- у кримінальному провадженні № 367/4529/22 ухвала про призначення підготовчого судового засідання була постановлена у листопаді 2022 року, перше судове засідання відбулось в січні 2023 року, у січні 2024 року було задоволено клопотання про спеціальне судове провадження *in absentia*, на засіданні в кінці березня 2024 року було закрито підготовче провадження і призначено наступну дату судового розгляду на травень 2024 року (Ірпінський міський суд Київської області). Така ситуація спостерігається й в деяких інших кримінальних провадженнях;
- кримінальне провадження № 367/2218/23 відкрито у 2022 році, судовий розгляд розпочався у квітні 2023 року, а станом на березень 2024 року представники обвинувачених досі остаточно не визначені [це впливає і на розумну тривалість відповідного кримінального провадження, і на належну реалізацію права на захист] (Ірпінський міський суд Київської області);
- у кримінальному провадженні № 361/1552/23 судові засідання жодного разу не відбулися за період впровадження другого етапу Проєкту. Періодичність призначення судових засідань виглядає так: 21.12.2023, 12.02.2024, 16.04.2024 (Броварський міськрайонний суд Київської області).

На основі вищезазначеного можна зробити висновок про те, що зазвичай суд сприяє розумній тривалості розгляду кримінальних проваджень та вживає заходів для забезпечення ефективного судового процесу. Водночас спостерігаються як окремі полярні випадки, так і констатовано системні явища, які можуть формувати тенденцію до протилежного.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Органам суддівського врядування (Вищій кваліфікаційній комісії суддів України, Вищій раді правосуддя) – вжити ефективних заходів щодо подолання кадрового дефіциту в судах. Вирішення цього питання сприятиме розв'язанню проблеми щодо критичного рівня навантаження на суддів.

4. ПРАВО НА ЗАХИСТ

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ

Право на захист гарантується статтею 11 Загальної декларації, статтею 14 Міжнародного пакту та пунктом 3 статті 6 Конвенції.

Окремої уваги потребують наступні висновки ЄСПЛ⁷.

Обмеження доступу до адвоката на ранніх стадіях провадження є порушенням⁸, а швидкий доступ до адвоката, навпаки – важливою протиположною ознакою вразливості осіб, гарантією захисту від примусу, жорстокого поводження з боку працівників правоохоронних органів, належного судового розгляду тощо⁹. Відсутність права на юридичну допомогу під час судового розгляду є порушенням, навіть якщо такий доступ було надано на більш ранніх стадіях кримінального провадження¹⁰.

⁷ Access to a lawyer: <https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/access-to-a-lawyer> .

⁸ Див. рішення ЄСПЛ [Shabelnik v. Ukraine](#) [19/02/2009], [Geletcy v. Ukraine](#) [24/04/2018], [Romanov v. Ukraine](#) [28/05/2020], [Salduz v. Turkey](#) [27/11/2008] (п.п. 56-62),.

⁹ Див. рішення ЄСПЛ [Salduz v. Turkey](#) [27/11/2008].

¹⁰ Див. рішення ЄСПЛ [Ezeh and Connors v. the United Kingdom](#) [09/10/2003] (п.п 100-108).

Право особи представляти (захищати) себе особисто не є абсолютним, оскільки національне законодавство може встановлювати обов'язкову участь юридичного представника (адвоката), зокрема у разі вчинення тяжких чи особливо тяжких злочинів¹¹.

Особа має право обирати собі адвоката у разі, якщо має можливість оплатити його послуги¹². Особа, якій надається безоплатна юридична допомога, не має права обирати захисника. У випадках, коли безоплатно призначений захисник явно не виконує своїх обов'язків, органи влади мають позитивне зобов'язання замінити його. Вирішуючи питання про забезпечення права на безоплатну юридичну допомогу, органи влади повинні зважати на фінансові можливості особи, інтереси правосуддя, які передбачають врахування характеру та тяжкості правопорушення, суворість покарання, яке може бути призначено особі, інші обставини, зокрема здатність обвинуваченого брати участь у судовому розгляді та належним чином представляти себе особисто¹³.

Відповідне правове регулювання права на захист на національному рівні закріплено статтею 131-2 Конституції України, статтею 10 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», статтями 22, 45–54 КПК України, Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» тощо.

РЕЗУЛЬТАТИ МОНІТОРИНГУ

Кримінальні провадження щодо воєнних злочинців передбачають обов'язкову участь захисника та розглядаються стосовно воєнних злочинців, які або знаходяться в полоні, або місцезнаходження яких невідоме, або які перебувають на тимчасово окупованій території України чи на території російської федерації. Відповідно, постає питання про призначення захисників з безоплатної вторинної правничої допомоги для виконання вимог справедливого правосуддя. У межах моніторингу **не зафіксовано порушень щодо забезпечення** обвинуваченим у кримінальних провадженнях щодо воєнних злочинців **безоплатної правничої допомоги**. Водночас є такі поодинокі випадки:

- о кримінальне провадження № 367/2218/23 відкрито у 2022 році, судовий розгляд розпочався у квітні 2023 року, а станом на березень 2024 року представники обвинувачених досі остаточно не визначені [це впливає і на розумну тривалість відповідного кримінального провадження, і на належну реалізацію права на захист – фактично обвинувачений тривалий час без отримання правової допомоги] (Ірпінський міський суд Київської області).

Конвенція гарантує **«ефективну, реальну та практичну юридичну допомогу», а не лише «призначення захисника»**. Відповідно, одного лише призначення захисника системою безоплатної правничої допомоги недостатньо для виконання обов'язку держави щодо права на захист для воєнних злочинців.

Стосовно змісту правової допомоги зафіксовано як позитивні, так і негативні факти.

Як приклад активної позиції захисту можна навести наступні провадження. Захисники, залучені у засідання, демонструють активну процесуальну поведінку

¹¹ Див. рішення ЄСПЛ [Kamasinski v. Austria](#) [23/11/1989].

¹² Див. рішення ЄСПЛ [Zagorodniy v. Ukrain](#) [24/11/2011].

¹³ Див. рішення ЄСПЛ [Timergaliyev v. Russia](#) [14/10/2008].

(№ 939/226/23, Бородянський районний суд Київської області; 638/8749/23, Дзержинський районний суд м. Харкова та інші).

Яскравим прикладом є відома справа щодо російських військовослужбовців, які під час окупації примусово утримували в підвалі школи жителів села Ягідне Чернігівської області – сторона обвинувачення вимагала 12 років ув'язнення, а сторона захисту – виправдання та активно вела захист (№ 748/1278/23, Чернігівський районний суд Чернігівської області, Чернігівський апеляційний суд).

У кримінальному провадженні № 760/10793/22 захисник клопотав про зменшення строку позбавлення волі для обвинуваченого (Солом'янський районний суд м. Києва). Монітори зауважили про участь цього захисника й в інших справах, які були предметом моніторингу на першому етапі Проєкту (№ 369/358/23, Києво-Святошинський районний суд Київської області), де він був захисником іншого російського військовослужбовця, і також активно здійснював захист.

У кримінальному провадженні № 953/7767/22 промова захисника під час дебатів була аргументованою (Київський районний суд м. Харкова).

У кримінальному провадженні № 939/2083/23 спілкування захисника з обвинуваченим було конфіденційними, проте комунікація здійснювалася телефоном. Адвокат з безоплатної правничої допомоги мав обмежений часовий ресурс для побачень з обвинуваченим в СІЗО. Водночас захисник активно спростовував аргументи обвинувачення, клопотав про врахування пом'якшувальних обставин, просив суд виявити поблажливість і призначити обвинуваченому нижче від найнижчої межі покарання та зауважував, що обвинувачений всіляко сприяв розслідуванню кримінального правопорушення (Бородянський районний суд Київської області).

У кримінальному провадженні № 367/2276/23 попередній захисник періодично не з'являвся на судові засідання, а тому суд звернувся до центру з надання безоплатної правничої допомоги щодо його заміни та притягнення до дисциплінарної відповідальності. Новопризначений захисник спеціалізується на справах *in absentia* по статті 438 КК України, фаховий, пунктуальний, у зв'язку з цим судовий розгляд йде ефективно (Ірпінський міський суд Київської області).

У межах моніторингу зафіксовано випадок, коли сторона захисту звернула увагу на наявність конфлікту інтересів. А саме регіональний центр безоплатної правничої допомоги видав доручення одразу на двох обвинувачених. Враховуючи, що один обвинувачений – командир іншого обвинуваченого, то, на думку захисниці, у неї був конфлікт інтересів. Судом зобов'язано регіональний центр безоплатної правничої допомоги призначити іншого захисника (№ 367/3598/23, Ірпінський міський суд Київської області). Наведене відповідає практиці ЄСПЛ, оскільки захист в умовах конфлікту інтересів – це очевидний недолік, що вимагає втручання з боку держави¹⁴.

У багатьох випадках захисники вказують на неналежність виклику обвинувачених через публікацію повісток в газеті «Урядовий кур'єр» та на сайті Офісу Генерального прокурора, оскільки обвинувачені, ймовірно, не мають доступу до українських офіційних інтернет-порталів. Так, адвокати наполягали на повідомленнях через соціальні мережі в російських інтернет-ресурсах та через офіційні російські інтернет-портали, такі як міністерство оборони російської федерації тощо. В окремих випадках адвокати наполягали на тому, щоб

¹⁴ Див. рішення ЄСПЛ у справі [Mihai Moldoveanu v. Romania](#) [19/06/2012, п. 74].

прокуратура робила запити до Служби безпеки України, яка володіє базою загиблих і полонених, а також клопотали про здійснення запитів до кіберполіції з метою встановлення контакту з обвинуваченим через соціальні мережі тощо (№ 950/3703/23, Лебединський районний суд Сумської області; № 367/2016/23, Ірпінський міський суд Київської області).

Є випадки, коли адвокати заявляли клопотання про застосування запобіжного заходу, не пов'язаного із триманням під вартою (№ 485/1015/23, Снігурівський районний суд Миколаївської області).

Як правило, захисники подають обґрунтовані апеляційні скарги (№ 748/1278/23, Чернігівський апеляційний суд (перша інстанція – Чернігівський районний суд Чернігівської області); 588/1122/23, Сумський апеляційний суд (перша інстанція – Тростянецький районний суд Сумської області) тощо.

3 негативного можна зазначити наступне:

- систематична заміна захисників, зумовлена як об'єктивними чинниками (надмірне навантаження на захист у певних регіонах, логістичні складнощі, невідповідність призначеного захисту умовам контракту), так і формальними обставинами.

Так, у кримінальному провадженні № 361/10694/23 справа була у підслідності Служби безпеки України. Відповідно, призначення адвокатів, які співпрацюють з системою безоплатної правничої допомоги, які, згідно з контрактом, здійснюють діяльність у м. Києві, була допустима. Проте усі представники сторони захисту зазначали, що у разі подальшого розгляду справи у Броварському міськрайонному суді ефективно представляти інтереси обвинувачених вони не зможуть, зокрема через перенавантаження та складну і довготривалу дорогу до міста тощо. Суддя задовольнив відповідні клопотання та переніс підготовче засідання. Подання адвокатами заяв про їх заміну затуляє розгляд справи, однак це не провина захисників, а комплексна проблема, зумовлена об'єктивними обставинами. Подібне зафіксовано у межах кримінальних проваджень: № 766/10206/23, Херсонський міський суд; № 363/3994/23, Вишгородський районний суд Київської області; № 367/1734/23, Ірпінський міський суд Київської області; № 361/9085/22, Броварський міськрайонний суд Київської області; № 363/581/24, Вишгородський районний суд Київської області тощо.

Формальні перепризначення захисників не є забезпеченням ефективної, реальної правової допомоги (№ 367/2276/23, Ірпінський міський суд Київської області; № 729/1125/23, Бобровицький районний суд Чернігівської області). Нездатність держави забезпечити достатній час для підготовки адвоката до захисту не гарантує реальну юридичну допомогу підзахисному¹⁵.

- систематична та / або з неояснених причин відсутність захисників на судових засіданнях (№ 367/3395/23, Ірпінський міський суд Київської області; № 766/759/23, Херсонський міський суд; № 729/1125/23, Бобровицький районний суд Чернігівської області; № 766/1133/24, Херсонський міський суд Херсонської області; № 644/685/24, Орджонікідзевський районний суд м. Харкова; № 370/1757/23, Макарівський районний суд Київської області;

¹⁵ Див. рішення ЄСПЛ у справах [Daud v. Portugal](#) [21/04/1998, п. 42], [Bogumil v. Portugal](#) [07/10/2008, п.п. 27, 49], [Sannino v. Italy](#) [27/04/2006, п.п. 10, 11].

№ 369/6336/23, Бородянський районний суд Київської області;
№ 363/6664/23, Вишгородський районний суд Київської області).

Для прикладу, у кримінальному провадженні № 363/872/23 захисник тричі поспіль не прибув на судові засідання, оскільки бере участь в іншому судовому засіданні. Про необхідність перенесення судового засідання повідомив завчасно (Вишгородський районний суд Київської області). Подібне спостерігається у кримінальному провадженні № 367/5761/23 (Ірпінський міський суд Київської області).

- пасивна участь захисників у судових засіданнях; відсутність доказів для захисту обвинуваченого; відсутність інтересу до ознайомлення з матеріалами справи тощо.

Адвокат у кримінальному провадженні № 939/2083/23 в одному із судових засідань постійно був зайнятий переглядом свого телефону (Бородянський районний суд Київської області).

У кримінальному провадженні № 521/14869/23 стороні захисту повною мірою надано право допитати свідків та потерпілого, однак у захисту не було жодних запитань (Малиновський районний суд м. Одеси).

У кримінальному провадженні № 369/3120/23 захисник під час дебатів зазначив, що не зміг знайти доказів для захисту обвинуваченого, попросив суд «прийняти законне рішення і призначити покарання відповідно до норм КК України». Після того, як суд видалився до нарадчої кімнати, захисник не залишився послухати вирок щодо свого підзахисного (Києво-Святошинський районний суд Київської області).

У справі № 370/1757/23 представник потерпілого наголосив, що захисник протягом двох місяців не виявляв інтересу до ознайомлення з матеріалами справи, які були долучені стороною обвинувачення. Захисник відверто заявив, що у нього немає часу їздити до приміщення суду (підключався на засідання з власного авто) і, якщо суд наполягатиме на особистій присутності на засіданні, він клопотатиме про заміну захисника. До засідання захисник приєднався пізніше, всі учасники судового процесу його чекали, та від'єднався раніше. Захисник зауважив, що перехресний допит свідків і потерпілих здійснюватиме в режимі відеоконференції, не зважаючи на те, що суд запропонував приїхати хоча б на допит (Макарівський районний суд Київської області) тощо;

- захисники запізнюються або залишають судові засідання до їх завершення через залучення в інших справах або з невідомих причин (№ 369/3120/23, Києво-Святошинський районний суд Київської області);
- погоджуються з прокурорами й клопотання прокурорів залишають на розсуд суду, не висловлюючи заперечень (№ 366/2305/23, Іванківський районний суд Київської області);
- комунікацію з обвинуваченим здійснюють дистанційно (телефоном), щоб не витратити час для побачень в СІЗО (№ 939/2083/23, Бородянський районний суд Київської області);
- неофіційно заявляють про зацікавленість у швидкому ухваленні обвинувального вироку (№ 367/8744/23, Ірпінський міський суд Київської області);

- залученість в одному кримінальному провадженні, де обвинувачуються кілька осіб, окремих захисників для кожного з обвинувачених, ускладнює їх одночасну присутність на судовому розгляді з огляду на різні графіки роботи та навантаження.

Одного лише призначення захисника системою безоплатної правничої допомоги недостатньо для виконання обов'язку держави щодо права на захист. А тому ефективність, реальність та практичність правової допомоги у справах про воєнні злочини є сферою для вдосконалення.

Незабезпечення ефективного захисту обвинувачених породжує обґрунтовані сумніви щодо належного забезпечення права на справедливий суд. Згідно з концепцією незалежності адвоката, держава, як правило, не несе відповідальності за недоліки у діях захисника. Позитивні зобов'язання держави виникають у випадку невиконання захисником свого обов'язку. Пасивна поведінка підзахисного не може звільнити державу від виконання обов'язку гарантувати ефективний правовий захист особі. У випадках, коли недоліки щодо здійснення захисту є явними і очевидними, підзахисний не повинен активно скаржитися, щоб привернути увагу представників держави до цих недоліків.¹⁶ Це питання набуває особливої актуальності у забезпеченні права на захист у справах про воєнні злочини, що розглядаються за відсутності обвинувачених – *in absentia*.

Окремої уваги потребує **моральна дилема та безпекові ризики для адвокатів у справах про воєнні злочини**. У межах моніторингу зафіксовано наступне:

- суди встановлюють обмеження щодо зйомки захисників, потерпілих (вони проти цього з моральних та / чи безпекових аспектів), хоча зйомку судового процесу в цілому суд дозволяє (№ 523/224/23, Суворовський районний суд м. Одеси; № 367/4183/22, Ірпінський міський суд Київської області);
- в одному з кримінальних проваджень залучена перекладачка запитала у захисника, чи дійсно він буде захищати воєнного злочинця та додала, що напевно ні, бо якщо так, у нього немає «національної свідомості» (№ 939/2083/23, Бородянський районний суд Київської області);
- в іншому кримінальному провадженні захисниця робила професійні зауваження щодо клопотання прокурора і брала активну участь в обговоренні та здійсненні захисту, проте, коли суддя видалився у нарадчу кімнату, сказала прокуророві «вибачте за зауваження, але це моя робота» (№ 367/8696/23, Ірпінський міський суд Київської області);
- зафіксовано поодинокий випадок, коли захисник пов'язав присутність громадськості у судовому засіданні з фактами надходження дивних дзвінків з невідомих номерів на його особистий телефон та зауважив, що звернеться зі скаргою до ради адвокатів області щодо заборони участі громадськості у судових засіданнях у справах про воєнні злочини (№ 638/8749/23, Держинський районний суд м. Харкова);
- під час публічних заходів з адвокатами та представниками громадськості щодо їх участі у кримінальних провадженнях за статтею 438 КК України адвокати непоодинокі зауважували про безпекові ризики та втручальні заходи в приватне та особисте життя через їхню участь як захисників у цих кримінальних провадженнях тощо.

¹⁶ Див. рішення ЄСПЛ у справах [Sannino v. Italy](#) [27/04/2006], [Cuscani v. United Kingdom](#) [24/09/2002].

На основі вищезазначеного можна дійти висновку про те, що право на захист обвинувачених у справах про воєнні злочини потребує захисту. Одного лише призначення захисника системою безоплатної правничої допомоги недостатньо для виконання обов'язку держави щодо права на захист. А тому ефективність, реальність та практичність правової допомоги у справах про воєнні злочини є сферою для вдосконалення.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Проект рекомендує Національній асоціації адвокатів України, Вищій школі адвокатури Національної асоціації адвокатів України, Координаційному центру з безоплатної правничої допомоги забезпечити навчальні й тренінгові можливості для адвокатів у справах про воєнні злочини та розглянути доцільність спеціалізації адвокатів для швидкої побудови їх спроможності щодо вказаної категорії справ.

З огляду на моральну дилему та наявні безпекові ризики для адвокатів у справах про воєнні злочини, звертаємо увагу на необхідність належної реакції від держави на розв'язання цих питань: просвітницькі кампанії щодо не ототожнення клієнта з адвокатом¹⁷; психологічна підтримка адвокатів; забезпечення ефективних заходів безпеки для адвокатів¹⁸ тощо.

5. ПРОВАДЖЕННЯ IN ABSENTIA

Основна частина кримінальних проваджень щодо воєнних злочинів розглядається **in absentia**.

Як встановлено за результатами моніторингу, у 4 судових справах (2 %) щодо воєнних злочинів, які у звітний період розглядалися судами, присутні обвинувачені [№ 939/2083/23, Бородянський районний суд Київської області; № 485/1015/23, Снігурівський районний суд Миколаївської області; № 367/2115/23, Ірпінський міський суд Київської області; № 367/7326/23, Ірпінський міський суд Київської області].

Усі інші справи (98 %) розглядалися в рамках спеціального судового провадження (in absentia). Це викликано тим, що більшість обвинувачених не знаходяться на території України та перебувають на тимчасово окупованій території України або на території російської федерації й місцезнаходження яких невідоме.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ

Пунктом 2 статті 5 та підпунктом «а» пункту 3 статті 6 Конвенції, а також підпунктом «а» пункту 3 статті 14 Міжнародного пакту передбачено, що «кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має право бути негайно і детально поінформованим зрозумілою для нього мовою про характер і підставу пред'явленого йому обвинувачення».

ЄСПЛ ілюструє відповідний стандарт у своїй практиці та вказує на необхідність приділяти особливу увагу повідомленню підсудного про «обвинувачення». Це надає підсудному право бути поінформованим не лише про «причину» обвинувачення, тобто про дії, які він нібито вчинив і на яких ґрунтується

¹⁷ <https://www.helsinki.org.ua/articles/p-iat-problem-na-shliakhu-pokarannia-voiennykh-zlochynsiv-shcho-proponuiut-suddi-prokurory-ta-advokaty/>

¹⁸ <https://drive.google.com/file/d/157VK15jGyMgwbQkEo8OxKK9ArC-ml6mz/view>

обвинувачення, а й також про «природу» обвинувачення, тобто юридичну кваліфікацію, надану цим діям. Надання повної детальної інформації щодо обвинувачень проти особи є важливою передумовою для забезпечення справедливості провадження¹⁹.

Згідно з підпунктом «d» пункту 3 статті 14 Міжнародного пакту кожен має право при розгляді будь-якого пред'явленого йому кримінального обвинувачення бути судженим в його присутності. Статтею 6 Конвенції прямо не передбачено право бути присутнім на суді над самим собою, проте на це вказують предмет і мета цього положення, тому таке право має ключове значення у забезпеченні права на справедливий суд. Однак це право не є абсолютним і така вимога Конвенції не буде порушена в разі відсутності обвинуваченого за умови: i) обвинувачений прямо чи непрямо відмовився від цього права; ii) держава продемонструвала старання, але безуспішні спроби вручити повідомлення; iii) недоліки провадження *in absentia* виправлені шляхом гарантування засудженому права на перегляд вироку або новий розгляд справи.

Резолюцією Комітету Міністрів Ради Європи (75)11 від 19 січня 1973 року «Про критерії, які регламентують розгляд, що проводиться у відсутність обвинуваченого» закріплено, що розгляд може бути проведений у відсутності обвинуваченого: i) за умови своєчасного повідомлення особи про проведення розгляду і надання йому достатнього часу для підготовки захисту; ii) наявності підтвердження про фактичне отримання такого повідомлення; iii) за умови проведення розгляду в загальному порядку і наданні захисту права втручатися в цей процес; iv) за умови забезпечення надання особі судового рішення, прийнятого за наслідками розгляду, і обчислення термінів на оскарження з моменту вручення такого рішення; v) за умови надання особі права на оскарження судового рішення; vi) за умови забезпечення права особи на повторне проведення розгляду в загальному порядку, якщо його відсутність була викликана наявністю поважних причин, про які він не міг повідомити уповноважені органи.

Окремої уваги потребують наступні висновки ЄСПЛ.

У рішенні ЄСПЛ у **справі Sejdovic v. Italy ЄСПЛ** констатував порушення статті 6 Конвенції з огляду на те, що суд заочно постановив вирок щодо заявника, котрого неможливо було знайти і якого визнали таким, що переховується. Заявнику не було зроблено жодного повідомлення про притягнення до кримінальної відповідальності, а надалі він не мав передбачених законом ефективних засобів для поновлення строку на подання апеляційної скарги або на проведення нового судового розгляду. ЄСПЛ зазначив, що у випадку, коли, як у даній справі, особа була визнана винною внаслідок провадження, що призвело до недотримання вимог статті 6 Конвенції, то нове провадження або поновлення провадження на прохання зацікавленої особи є, загалом, належним засобом для усунення встановленого порушення²⁰.

За обставинами іншої **справи ЄСПЛ Sanader v. Croatia** заявника було обвинувачено та засуджено до 20 років позбавлення волі за вчинення воєнних злочинів проти військовополонених (заявник розстріляв двадцять сім військовополонених, убивши двадцять двох і тяжко поранивши п'ятьох з них). На час розгляду справи національними судами заявник проживав на окупованих частинах Хорватії й встановити його місцезнаходження було неможливо. Пізніше

¹⁹ Див. рішення ЄСПЛ [Mattoccia v. Italy](#) [25.07.2000] (п. 59), [Penev v. Bulgaria](#) [07.01.2010] (п.п. 33, 42).

²⁰ Див. рішення ЄСПЛ [Sejdovic v. Italy](#) [01.03.2006].

заявник дізнався про його засудження та звернувся до хорватських судів з клопотанням відновити провадження. Його клопотання було відхилено, оскільки він проживав у Сербії та був недоступний хорватській владі. За хорватським законодавством для повторного перегляду справи заявника він мав з'явитися до суду та надати відомості щодо адреси свого проживання в Хорватії, ймовірно, з метою обрання йому запобіжного заходу у разі необхідності, по суті, поступаючись своєю свободою. У своєму рішенні ЄСПЛ зауважив: i) саме по собі право бути присутнім на суді над самим собою не є абсолютним, а заочне кримінальне провадження не є незаконним втручанням у право на справедливий суд; ii) водночас держава повинна гарантувати та забезпечити стандарти справедливого суду, зокрема в частині повторного судового розгляду справи; iii) беручи до уваги особливості цієї справи, яка стосувалася серйозних звинувачень у воєнних злочинах, ЄСПЛ вважав, що вимога з'явитися до суду (фактично здатися під варту), щоб реалізувати право на повторний розгляд справи була необґрунтованою і непропорційною з процесуальної точки зору. У цій справі ЄСПЛ констатував порушення статті 6 Конвенції та встановив вимогу для Хорватії сплатити заявнику – воєнному злочинцю – 4000 євро моральної шкоди + 2500 євро судових витрат²¹.

На національному рівні процедура *in absentia* була впроваджена Законом України від 7 жовтня 2014 року № 1689-VII «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини». Повномасштабна війна та вчинення численних воєнних злочинів зумовили необхідність внесення змін до кримінального процесуального законодавства, зокрема в частині законодавчого регулювання особливостей спеціального розслідування кримінальних правопорушень.

Згідно із частиною п'ятою статті 139 КПК України, ухилення від явки на виклик слідчого, прокурора чи судовий виклик слідчого судді, суду (неприбуття на виклик без поважної причини більш як два рази) підозрюваним, обвинуваченим, який оголошений у міжнародний розшук, та / або який виїхав, та / або перебуває на тимчасово окупованій території України, території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, є підставою для здійснення спеціального досудового розслідування чи спеціального судового провадження.

Чинним КПК України обізнаність особи, щодо якої здійснюється провадження *in absentia*, визначається фактом публікації відповідного оголошення в «Урядовому кур'єрі» та на сайті Офісу Генерального прокурора чи суду.

РЕЗУЛЬТАТИ МОНІТОРИНГУ

Як правило, виклики в кримінальних провадженнях про воєнні злочини здійснюються шляхом публікації повістки про виклик в газеті «Урядовий кур'єр» та на сайті Офісу Генерального прокурора та суду. Ефективність такого повідомлення є сумнівною, оскільки російські підозрювані / обвинувачені, ймовірно, не мають доступу до українських офіційних інтернет-порталів. У таких випадках сторона захисту клопоче (або мала б клопотати) про можливість повідомлення через соціальні мережі на російських інтернет-ресурсах, через офіційні російські інтернет-портали такі як міністерства оборони російської федерації тощо (№ 950/3703/23, Лебединський районний суд Сумської області; № 367/2016/23, Ірпінський міський суд Київської області).

²¹ Див. рішення ЄСПЛ [Sanader v. Croatia](#) [12.02.2015].

У більшості випадків повідомлення про виклик у ЗМІ та на офіційних інтернет-ресурсах здійснюються у тому числі мовою, яку розуміють обвинувачені (російською). Є випадки, коли повідомлення складені виключно українською мовою, яку не розуміють російські підозрювані / обвинувачені (№ 370/399/23, Макарівський районний суд Київської області; № 367/3121/24, Ірпінський міський суд Київської області; № 367/4583/23, Ірпінський міський суд Київської області). Як правило, сторона захисту звертає увагу на недосконалість таких повідомлень (№ 367/8696/23, Ірпінський міський суд Київської області).

З причин неповідомлення, неналежного чи недостатнього повідомлення обвинувачених про розгляд кримінального провадження стосовно них (нерозміщення / неналежне оголошення в газеті «Урядовий кур'єр» та на сайті Офісу Генерального прокурора, невжиття інших ефективних засобів для повідомлення обвинувачених тощо) – проведення судових засідань переноситься.

Окремої уваги потребують факти, коли органи державної влади вживали інші заходи як щодо встановлення місцезнаходження обвинуваченого, так і стосовно повідомлення обвинуваченого про судовий розгляд.

Серед «інших» заходів встановлення місцезнаходження обвинуваченого зафіксовано такі:

- звернення до Координаційного штабу з питань поведінки із військовополоненими щодо перебування обвинуваченого в полоні чи ліквідації силами оборони України (№ 367/4529/22, Ірпінський міський суд Київської області; № 367/2497/23, Ірпінський міський суд Київської області; № 766/7468/23, Херсонський міський суд; № 367/4583/23, Ірпінський міський суд Київської області);
- встановлення місцезнаходження чи контактів обвинуваченого або членів його родини в соціальних мережах, месенджерах тощо (№ 766/7468/23, Херсонський міський суд);
- є випадки, коли сторона захисту наполягала на запитах до Служби безпеки України, які володіють базою загиблих і полонених, та до кіберполіції, з метою встановлення контакту з обвинуваченим через соціальні мережі тощо (№ 367/2016/23, Ірпінський міський суд Київської області; № 367/2769/23, Ірпінський міський суд Київської області).

Зафіксовано поодинокі зауваження, що Координаційний штаб з питань поведінки із військовополоненими не охоче надає інформацію та наголошує, що ця інформація – з обмеженим доступом (№ 367/4583/23, Ірпінський міський суд Київської області).

Серед «інших» можливих і розумних заходів, спрямованих на ефективне повідомлення обвинуваченого про судовий розгляд зафіксовано такі:

- направлення електронного повідомлення (повістки) на офіційну електронну адресу федеральної служби безпеки російської федерації (№ 521/14869/23, Малиновський районний суд м. Одеси);
- направлення електронного повідомлення (повістки) на електронну адресу обвинуваченого (№ 521/14869/23, Малиновський районний суд м. Одеси; 760/10793/22, Солом'янський районного суду м. Києва);
- направлення смс-повістки (№ 367/4183/22, Ірпінський міський суд Київської області; № 950/3703/23, Лебединський районний суд Сумської області);

- надсилання повістки за останнім відомим місцем проживання обвинуваченого (№ 366/2305/23, Іванківський районний суд Київської області);
- направлення повідомлення на електронну адресу, де працює обвинувачений.

У кримінальному провадженні № 185/10275/22 повістку було надіслано на робочу електронну адресу (Павлоградський міськрайонний суд Дніпропетровської обл.).

У кримінальному провадженні № 185/3969/23 обвинувачений є начальником відділу військового комісаріату у м. Луганськ, що є структурним підрозділом установи «Федеральное Казенное учреждение «Военный Комиссариат лнр». Обвинувачений постійно знаходиться на тимчасово окупованій території Луганської області, переважно м. Луганськ. Про виклик обвинуваченого в судові засідання та про наявність кримінального провадження стосовно нього він повідомлений із вжиттям додаткових заходів стороною обвинувачення. Зокрема, прокурором надано підтвердження направлення повістки з використанням електронної пошти на електронну скриньку, яка, як встановлено за результатами доручення суду, належить так званому «Федеральному Казенному учреждению «Военный Комиссариат лнр» (Павлоградський міськрайонний суд Дніпропетровської обл.).

- в одному із кримінальних проваджень обвинувачений є заступником міністра міністерства з надзвичайних ситуацій російської федерації, який у складі делегації з російської федерації їздив усувати наслідки катастрофи в Туреччину. У зв'язку з тим, що його оголошено у міжнародний розшук, органами прокуратури було направлено запит до Туреччини про екстрадицію останнього на територію України. Туреччина запит України проігнорувала (№ 939/1435/22, Бородянський районний суд Київської області);
- в іншому кримінальному провадженні представник потерпілого вийшла на зв'язок з обвинуваченим з використанням мобільного додатку Telegram та надіслала йому інформацію щодо кримінального провадження стосовно нього із зазначенням місця та часу розгляду справи. Обвинувачений відповів: «постараюсь успеть». Відповідно, останній знає про розгляд справи й свої процесуальні права (№ 367/2276/23, Ірпінський міський суд Київської області).

Окремо слід зауважити про необхідність забезпечення змагальності процесу та процесуальної рівності сторін у справах про війenni злочини, які, як правило, розглядаються *in absentia*. Всі учасники цих кримінальних проваджень безсумнівно знаходяться під тиском суспільства, спрямованим на забезпечення засудження і отримання максимально суворих покарань обвинуваченими. Водночас необхідним є дотримання стандартів справедливого суду та забезпечення відповідних гарантій. Не зафіксовано випадків, де б судді демонстрували будь-яке упередження стосовно прихильності до однієї зі сторін.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Критичної уваги потребує порядок повідомлення підозрюваного / обвинуваченого про розгляд кримінального провадження стосовно нього. Доцільно через законодавчі ініціативи та / або практику забезпечити

виконання державою (стороною обвинувачення, судом) не лише формальних вимог закону про публікацію повісток про виклик у ЗМІ та в інтернеті, а й вжиття всіх можливих і розумних заходів, спрямованих на ефективне повідомлення підозрюваного / обвинуваченого про кримінальне провадження стосовно нього (наприклад, через повідомлення на електронну пошту, в соціальні мережі, месенджери, телефоном тощо).

З огляду на те, що ефективність повідомлення підозрюваного / обвинуваченого про розгляд кримінального провадження стосовно нього є сумнівною та презюмує ймовірний перегляд відповідних кримінальних проваджень в майбутньому, Проект рекомендує вдосконалити законодавче регулювання механізму перегляду заочного вироку суду або виробити окрему процедуру нового розгляду цієї категорії справ.

6. ПРАВО НА ПЕРЕКЛАД

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ

Статтю 14 Міжнародного пакту, статтями 5 та 6 Конвенції кожному при розгляді будь-якого пред'явленого йому кримінального обвинувачення гарантується право бути терміново і докладно повідомленим мовою, яку він розуміє, про характер і підставу пред'явленого йому обвинувачення, а також користуватися безплатною допомогою перекладача, якщо він не розуміє мови, використовуваної в суді, або не говорить цією мовою.

На національному рівні право на переклад забезпечено статтю 10 Конституції України, статтю 12 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», статтю 29 КПК України.

РЕЗУЛЬТАТИ МОНІТОРИНГУ

Під час впровадження Проекту не було встановлено причин для висновку про те, що мало місце порушення права на переклад.

Як правило, виклики в кримінальних провадженнях про воєнні злочини дублюються мовою, яку розуміють обвинувачені (російською). Є випадки, коли повідомлення складені виключно українською мовою, яку не розуміють російські підозрювані / обвинувачені (№ 370/399/23, Макарівський районний суд Київської області; № 367/3121/24, Ірпінський міський суд Київської області; № 367/4583/23, Ірпінський міський суд Київської області). Як правило, сторона захисту звертає увагу на недосконалість таких повідомлень (№ 367/8696/23, Ірпінський міський суд Київської області).

У тих кримінальних провадженнях щодо воєнних злочинів, які на час впровадження Проекту розглядалися судами, де присутні обвинувачені, **залучалися перекладачі:**

- у справі № 939/2083/23 обвинуваченому було надано перекладача. Однак щодо професійності та неупередженості перекладу є коментарі. Стосовно професійності – перекладачка перепитувала у захисника термінологію і перекладала не все, що каже суд і сторони кримінального провадження. Щодо неупередженості – перекладачка запитала у захисника, чи дійсно він буде захищати воєнного злочинця та додала, що напевно ні, бо якщо так, то у нього немає «національної свідомості». Згодом було призначено нового перекладача, який виконує свої обов'язки

ефективно та професійно. Захисник підтвердив, що всі судові документи перекладені російською мовою (Бородянський районний суд Київської області);

- у справі № 485/1015/23 обвинувачений є громадянином України та володіє мовою провадження (Снігурівський районний суд Миколаївської області);
- окремо зважимо про справу № 939/2099/23, розгляд якої здійснюється in absentia. Однак суд попросив прокурора залучити перекладача для свідка, який є військовослужбовцем російської федерації та перебуває в українському полоні й знаходиться в СІЗО (Бородянський районний суд Київської області).

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Судовій гілці влади забезпечити знання перекладачами юридичної термінології, яка використовується під час проваджень, та володіння іншими необхідними навичками,

Судовій гілці влади забезпечити термінову заміну призначених перекладачів, які не виконують свої обов'язки належним чином або взагалі їх не виконують.

7. ПРАВО НА СВОБОДУ Й ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАННІСТЬ

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ

Це право гарантується статтею 5 Конвенції, статтею 9 Міжнародного пакту та статтею 9 Загальної декларації. Так, кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом. Кожен, кого заарештовано або затримано, має негайно постати перед судом. Суд без зволікання повинен встановити законність затримання і ухвалити рішення про звільнення, якщо затримання є незаконним. Кожен, хто є потерпілим від арешту або затримання, здійсненого всупереч положенням закону, має право на відшкодування.

Відповідне правове регулювання на національному рівні закріплено статтею 29 Конституції України, статтями 7, 12 КПК України тощо.

РЕЗУЛЬТАТИ МОНІТОРИНГУ

Під час впровадження Проєкту не було встановлено причин для висновку про те, що мало місце порушення права на свободу і особисту недоторканність.

Моніторами зафіксовано обрання запобіжного заходу **лише у виді тримання під вартою**. У багатьох кримінальних провадженнях запобіжний захід у виді тримання під вартою до обвинувачених обраний не був у зв'язку з їх відсутністю на території України.

В окремих випадках адвокати заявляли клопотання про застосування запобіжного заходу, не пов'язаного із триманням під вартою (№ 485/1015/23, Снігурівський районний суд Миколаївської області; № 367/2276/23, Ірпінський міський суд Київської області). Для прикладу, у справі № 367/2276/23 прокурор подала клопотання про призначення запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Захисник заперечував і сказав, що сам факт перебування підсудного на території російської федерації й оголошення в розшук не може свідчити про його переховування, а також немає достатніх даних про те, що обвинувачений знає

про підозру. Суд задовольнив клопотання сторони обвинувачення про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Таким чином, під час впровадження Проєкту не було встановлено причин для висновку про те, що мало місце порушення права на свободу і особисту недоторканність. Хоча в публічному просторі можуть з'являтися повідомлень про катування, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження, у справах, які були предметом моніторингу і в яких був присутній підсудний, моніторами не було встановлено жодного такого випадку.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

- Відсутні.

8. ІНШІ ЕЛЕМЕНТИ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД ТА СУМІЖНІ ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ.

За результатами впровадження Проєкту [першої та другої фаз] не зафіксовано особливостей реалізації та не встановлено фактів для висновку про те, що мали місце порушення:

- права на незалежний та безсторонній суд. Суд виглядав об'єктивним та неупередженим;
- права на публічне та вмотивоване рішення суду. Детальний аналіз судових рішень, ухвалених в період впровадження Проєкту, наведено нижче у розділі «Аналіз судових рішень»;
- принципу презумпції невинуватості.

З огляду на те, що судові засідання проводяться в умовах повномасштабної війни, Проєкт також звертав увагу на безпеку учасників проваджень. Оскільки моніторинг, як і розгляд судових проваджень, здійснюються в умовах воєнних дій на всій території України, безпеку учасників судових проваджень не може бути гарантовано. Це особливо стосується областей, які знаходяться під постійним обстрілом (Херсонська, Запорізька, Харківська, Одеська, Миколаївська та інші області). Водночас навіть на території Київської області проїзд до суду був неодноразово унеможливлений повітряною тривою та обстрілами. Варто також зазначити, що не у всіх приміщеннях судів є укриття, що створює додаткові безпекові ризики. Внаслідок цього сформувалась різна практика щодо дотримання правил відвідування судів під час повітряної тривоги: частина судів продовжує розглядати справи під час повітряної тривоги, у тому числі в укритті, а частина робить перерву.

З позитивних аспектів моніторингу варто відзначити увагу окремих суддів та прокурорів до Проєкту. У непоодиноких випадках прокурори допомагали з логістичними проблемами задля присутності моніторів на максимальній кількості засідань у справах щодо воєнних злочинів.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

- Судовій гілці влади в межах існуючих можливостей забезпечити наявність укриттів у приміщеннях судів.

V. АНАЛІЗ СУДОВИХ РІШЕНЬ

Протягом двох етапів моніторингу найбільше вироків за ст. 438 КК було ухвалено судами Чернігівської області – 33 вироків (40%). Питома вага вироків, ухвалених судами Київської області, становить – 17% (14 вироків), м. Києва – 15% (12 вироків), Полтавської області – 7% (6 вироків), Сумської області – 6% (5 вироків), Одеської та Харківської областей – по 5 % (по 4 вироків), Дніпропетровської області – 4% (3 вироків), Запорізької області – 3% (2 вироків), Херсонської області – 2% (1 вирок).

Щодо кількості ухвалених вироків за ст. 438 КК абсолютним рекордсменом є Чернігівський районний суд Чернігівської області. Протягом I та II етапу моніторингу судових рішень цей суд ухвалив 21 вирок.

Під час здійснення II етапу моніторингу судових рішень за ст. 438 КК розширилася кількість регіонів України, судами яких було ухвалено такі вироків (Херсонська, Запорізька, Одеська, Харківська області).

Під час II етапу моніторингу проаналізовано **35 вироків**, з яких всі (100%) – обвинувальні.

ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Кваліфікація за ст. 438 КК здійснювалася як з посиланням на ч. 2 ст. 28 КК (вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб), так і без такого посилання.

В 21 вироку дії засуджених кваліфікувалися лише за ч. 1 або ч. 2 ст. 438 КК, у 16 вироків – з посиланням на ч. 2 ст. 28 КК. Зазвичай за ч. 1 чи ч. 2 ст. 438 КК кваліфікувалися дії особи у тих вироків, якими було засуджено лише 1 особу (наприклад, вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 25.03.2024 у справі № 748/4122/2).

У вироків Чернігівського районного суду Чернігівської області від 11.03.2023 у справі № 748/1278/23 кваліфікація здійснювалася за ч. 1 ст. 28, ч. 1 ст. 438 КК. Тобто засудженому інкриміновано вчинення кримінального правопорушення групою осіб без попередньої змови.

В багатьох вироків, коли за фактичними обставинами справи вбачається, що засуджений порушує закони та звичаї війни разом з іншим невстановленими слідством військовослужбовцями, його дії кваліфікуються за частинами 1 або 2 ст. 438 КК, хоча виконання об'єктивної сторони, відповідно, здійснювалося спільно з іншими співучасниками, невстановленими слідством іншими військовослужбовцями зс рф (наприклад, вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 10.01.2023 у справі № 748/2272/22).

Так, у вироків Чернігівського районного суду Чернігівської області від 02.05.2024 у справі № 748/2091/23 зазначено, що згідно з інформацією, наданою РВ УСБУ в Чернігівській області, в ході проведення слідчих (розшукових) дій встановити іншого військовослужбовця, який перебував разом з засудженим на місці події, не вдалося за можливе.

Вироками Чернігівського районного суду Чернігівської області від 29.01.2024 у справі № 748/3511/23 та Суворовського районного суду м. Одеси від 27.03.2024 у справі № 523/224/23 ст. 438 КК застосовувалася кілька разів (тобто кваліфікація здійснювалася за сукупністю). Вироком Чернігівського районного суду Чернігівської області від 29.01.2024 у справі № 748/3511/23 дії засудженого кваліфіковано за ч. 1 ст. 438; ч. 2 ст. 28 – ч. 1 ст. 438; ч. 2 ст. 438 КК, а за вироків Суворовського районного суду м. Одеси від 27.03.2024 у справі № 523/224/23

було засуджено двох осіб (одну особу за ч. 2 ст. 28 – ч. 1 ст. 438 КК, а другу – за ч. 1 ст. 438; ч. 2 ст. 28 – ч. 1 ст. 438 КК).

Вироком Суворовського районного суду м. Одеси від 27.03.2024 у справі № 523/224/23 перша особа, дії якої кваліфікувалися за ч. 2 ст. 28 – ч. 1 ст. 438 КК, обвинувачувалася в відданні наказу на вчинення інших порушень законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана ВРУ, вчинене за попередньою змовою групою осіб, а інша особа, дії якої кваліфікувалися за ч. 1 ст. 438; ч. 2 ст. 28 – ч. 1 ст. 438 КК, обвинувачувалася у відданні наказу на вчинення інших порушень законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана ВРУ, та у відданні наказу на вчинення інших порушень законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана ВРУ, вчинене за попередньою змовою групою осіб.

Як убачається з вироку Суворовського районного суду м. Одеси від 27.03.2024 у справі № 523/224/23, в кожному з випадків обвинувачені діяли не самі, а за співучасті з невстановленими слідством військовослужбовцями зс рф, яким було віддано наказ про порушення законів та звичаїв війни. Тобто в кожному з цих випадків має місце порушення законів та звичаїв війни, вчинене у співучасті.

Вироком Красноградського районного суду Харківської області від 06.12.2023 у справі № 611/229/23 військовослужбовця зс рф засуджено за ч. 2 ст. 15, ч. 2 ст. 28 – ч. 2 ст. 438 КК. За обставинами справи командир роти мотострілецького батальйону, здійснюючи командування підрозділом, віддав наказ та безпосередньо здійснював обстріл цивільного автомобіля, в якому перебували дві цивільні особи, у результаті дружина водія залишилася неушкодженою, а водієві було спричинено тяжкі тілесні ушкодження. Кваліфікація дій засудженого військовослужбовця зс рф видається неповною, оскільки вона не враховує того, що в діях засудженого має місце ідеальна сукупність злочинів, передбачених ч. 1 ст. 438 (пошкодження майна, невинуватиме військовою необхідністю, жорстоке поводження з населенням – прицільні постріли в потерпілих) та ч. 2 ст. 15 – ч. 2 ст. 438 КК.

Вироком Київського районного суду м. Харкова від 30.04.2024 у справі № 953/7767/22 військовослужбовця зс рф було засуджено лише за ч. 2 ст. 438 КК, хоча за фактичними обставинами справи він віддав наказ обстрілювати близько 10 автомобілів, що належали цивільним особам, у результаті чого одна потерпіла загинула, двом іншим потерпілим було спричинено тяжкі тілесні ушкодження та легкі тілесні ушкодження, що спричинили короточасний розлад здоров'я. Дії військовослужбовця зс рф було кваліфіковано судом за ч. 2 ст. 438 КК.

ПОТЕРПІЛІ ВІД ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

В усіх вироках, окрім одного, потерпілими, яким безпосередньо спричинялася шкода кримінальним правопорушенням, були особи, що належать до цивільного населення. Детальна характеристика та визначення приналежності потерпілих до цивільного населення надана у вироку Солом'янського районного суду м. Києва від 11.03.2024 у справі № 760/10793/22.

Вироком Чернігівського районного суду Чернігівської області від 11.03.2023 у справі № 748/1278/23 було встановлено 368 потерпілих, які належали до цивільного населення та перебували під захистом МГП, з яких померло 10 цивільних людей, тіла яких після настання біологічної смерті одразу не виносилися з підвального приміщення школи, а продовжували знаходитися серед

живих людей, допоки військовослужбовці зс рф не дозволять їх винести назовні, що заподіювало значних психічних та моральних страждань потерпілим.

Вироком Чернігівського районного суду Чернігівської області від 29.01.2024 у справі № 748/3511/23 потерпілим є військовополонений.

Потерпілими в окремих вироках були неповнолітні/малолітні (вироки Чернігівського районного суду Чернігівської області від 29.01.2024 у справі № 748/3511/23, Чернігівського районного суду Чернігівської області від 04.12.2023 у справі № 748/3888/23, Чернігівської області дів 10.01.2023 у справі № 748/2272/22).

Наприклад, згідно з вироком Чернігівського районного суду Чернігівської області від 10.01.2023 у справі № 748/2272/22 – неповнолітня особа разом з дорослим були потерпілими від жорстокого поводження з цивільним населенням у формі незаконного позбавлення волі та погрози застосування насильства з боку військовослужбовців зс рф.

Гендерно зумовлене насильство було застосовано до потерпілих згідно з вироком Великоолександрівського районного суду Херсонської області від 29.04.2024 у справі № 650/1870/23, в якому потерпілими виступали жінки, яких військовослужбовці зс рф гвалтували неодноразово.

Вироком Київського районного суду м. Харкова від 30.04.2024 у справі № 953/7767/22 військовослужбовцями зс рф було спричинено тілесні ушкодження та смерть двом військовослужбовцям зс рф, які почали допомагати цивільним особам рятуватися від обстрілу. Проте, відповідно, такі військовослужбовці зс рф не є потерпілими від злочину, передбаченого ст. 438 КК, оскільки мали статус комбатантів. Військовослужбовець зс рф, якому було спричинено тілесні ушкодження, у кримінальному провадженні мав статус свідка, з яким було проведено ряд слідчих дій, як-от допит, впізнання особи за фотознімками. Згідно з відповіддю за підписом секретаря Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими цей військовослужбовець зс рф був переданий державі-агресору в порядку обміну.

СУБ'ЄКТ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Вироками, що проаналізовано, засуджено **56 осіб**, з яких **52 особи** – громадяни рф, **4 особи** – громадяни України (наприклад, вирок Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 10.10.2023 у справі № 522/3868/23).

За ознакою статі **55 осіб** – чоловіки, **1 особа** – жінка (вирок Деснянського районного суду м. Києва від 05.04.2024 у справі № 754/3227/23).

За професійним статусом та військовою функцією більшість засуджених – військовослужбовці зс рф (52 особи). Інші засуджені – громадяни України – військовослужбовець незаконного збройного формування «ДНР» («Народна міліція «ДНР») (1 особа), суддя Євпаторійського міського суду АР Крим (1 особа) (вирок Деснянського районного суду м. Києва від 05.04.2024 у справі №754/3227/23), «радник голови ДНР», керуючий незаконним збройним формуванням «НЗВ ДНР» «батальйон Кальміус» (входить до складу зс рф) (1 особа) (вирок Суворовського районного суду м. Одеси від 27.03.2024 у справі № 523/224/23), призначений окупаційною владою на посаду голови незаконно сформованої «Новокаховської військово-цивільної адміністрації» (1 особа) (вирок Суворовського районного суду м. Одеси від 27.03.2024 у справі № 523/224/23).

Згідно з окремими вироками військовослужбовці зс рф були призначені здійснювати окремі організаційно-розпорядчі або адміністративно-господарські функції. Так, згідно з вироком Заводського районного суду м. Запоріжжя від 02.01.2024 у справі № 332/441/23 суб'єктом злочину є військовослужбовець підрозділу Махачкалінського ОМОН Управління Росгвардії по республіці Дагестан, який «обіймав посаду» заступника військового коменданта окупаційної адміністрації м. Василівка Запорізької області.

З об'єктивних причин в ухвалених вироках не міститься інформація про попередню судимість засуджених за вчинення умисних злочинів. Лише згідно з вироком Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 10.10.2023 у справі № 522/3868/23 засуджений мав одну судимість за вироком Галицького районного суду м. Львова від 22.07.2022 року за ч. 1 ст. 111, ч. 1 ст. 258-3, ч. 2 ст. 260 КК.

ХАРАКТЕРИСТИКА КОНТЕКСТУАЛЬНИХ ОБСТАВИН

У багатьох проаналізованих вироках міститься аналіз контекстуальних обставин в Україні, які передували виникненню міжнародного збройного конфлікту (за термінологією міжнародних договорів), як-от формування наміру, починаючи з 2013 року, у вищого керівництва рф анексувати частину територій України, тимчасова окупація АРК, створення терористичних організацій «ЛНР» та «ДНР», перекидання військ рф до російсько-українського кордону, визнання «незалежності» «ЛНР» та «ДНР» політичним керівництвом рф, оголошення рішення путіна про початок «спеціальної військової операції» на території України тощо. При цьому кожна з вказаних подій описується надзвичайно детально.

Це мало місце в 12 вироках (наприклад, вироки Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 10.10.2023 у справі № 522/3868/23, Роменського міськрайонного суду Сумської області від 18.10.2023 у справі № 585/2381/22, вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 02.05.2024 у справі № 748/2091/23).

В більшості вироках суди уникають такого розлогого описання контекстуальних обставин, зосередивши свою увагу на такому:

– вказівка на триваючий збройний конфлікт (вирок Суворовського районного суду м. Одеси від 30.10.2023 у справі № 523/8377/23);

– описання контекстуальних обставин, починаючи з 24.02.2022 (вирок Красноградського районного суду Харківської області від 06.12.2023 у справі № 611/229/23) або з 19.02.2014 (вироки Чернігівського районного суду Чернігівської області від 25.03.2024 у справі № 748/4122/23, Чернігівського районного суду Чернігівської області від 11.12.2023, Великоолександрівського районного суду Херсонської області від 29.04.2024 у справі № 650/1870/23);

– описання окупації населеного пункту, на території якого було вчинено воєнний злочин (вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 29.01.2024 у справі № 748/3511/23), потрапляння засудженого військовослужбовця зс рф на територію окупованого населеного пункту України (вирок Суворовського районного суду м. Одеси від 31.01.2024 у справі № 523/6894/23).

Окремі суди в рішеннях, описуючи контекстуальні обставини, посилаються на Рішення Апеляційної палати Міжнародного кримінального трибуналу щодо Югославії у справі Душко Тадіча від 02.10.1995 («The Prosecutor v. Dusko Tadic»), в якому визначається поняття збройного конфлікту (вироки Солом'янського

районного суду м. Києва від 11.03.2024 у справі №760/10793/22, Чернігівського районного суду Чернігівської області від 16.04.2024 у справі № 748/1665/23, резолюцію Генеральної асамблеї ООН ES-11/1 від 02.03.2022 «Агресія проти України», Висновок 300(2022) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Наслідки агресії Російської Федерації проти України», Наказ від 16.03.2022 за клопотанням про вжиття тимчасових заходів у справі «Звинувачення в геноциді відповідно до Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього» (Україна проти Російської Федерації) та ін.) (вирок Новозаводського районного суду м. Чернігова від 26.10.2023 у справі № 751/1303/23).

Порівнюючи вироки, ухвалені судами України на I та II етапу моніторингу, відзначаємо, що вироки II етапу є якіснішими. У них міститься менше загального опису тієї ситуації, яка передувала виникненню міжнародного збройного конфлікту на території України.

ПОСИЛАННЯ НА МІЖНАРОДНІ ДОГОВОРИ

В усіх проаналізованих вироках міститься посилання на міжнародні договори, джерела МГП. Насамперед, це здійснюється для того, щоб описати особливості окремих ознак складу злочину, передбаченого ст. 438 КК, як-от потерпілого, який повинен належати до цивільного населення та підпадати під захист джерел МГП, суб'єкта порушення законів та звичаїв війни (комбатанта), контекстуальних обставин тощо.

У всіх проаналізованих вироках міститься посилання на Женевську Конвенцію про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949 та Додатковий протокол від 08.06.1977 до Женевських конвенцій від 12.08.1949, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I). При цьому практично всі вироки містять посилання на конкретні статті вказаних міжнародних документів, які порушуються засудженим (наприклад, вирок Новозаводського районного суду м. Чернігова від 26.10.2023 у справі № 751/1303/23, Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 10.10.2023 у справі № 522/3868/23).

Окрім того, у вироках аналізуються й джерела міжнародного кримінального права:

– Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10.12.1984 (вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 11.03.2024 у справі №760/10793/22);

– Декларація про захист усіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, затвердженого Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 09.12.1975 №3452 (XXX) (вирок Красноградського районного суду Харківської області від 06.12.2023 у справі № 611/229/23);

– Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях (вирок Тростянецького районного суду Сумської області від 14.02.2024 у справі № 588/1363/23) .

– Положення про закони і звичаї війни на суходолі, яке є додатком до IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі від 18.10.1907 (вироки Заводського районного суду м. Запоріжжя від 02.01.2024 у справі № 332/441/23, Тростянецького районного суду Сумської області від 14.02.2024 у справі №

588/1363/23, Чернігівського районного суду Чернігівської області від 16.04.2024 у справі № 748/1665/23).

Попри позитивні моменти посилання у вироках на норми МГП та МКП, необхідно звернути увагу і на певні **недоліки**, які мали місце у проаналізованих судових рішеннях:

– відсутність вказівки на конкретні статті джерела МГП, порушення якого ставиться у вину засудженому (вироки Роменського міськрайонного суду Сумської області від 18.10.2023 у справі № 585/2381/22, Бородянського районного суду Київської області від 11.12.2023 у справі № 367/3635/22);

– відсутність посилання на жодне джерело МГП (вирок Києво-Святошинського районного суду Київської області від 08.12.2023 у справі № 369/358/23).

У вирокі Оболонського районного суду м. Києва від 06.03.2024 у справі № 367/3486/22 дається оцінка рішенням сторони обвинувачення, яка в обвинувальному акті, формулюючи обвинувачення, послалася на порушення винуватим Римського статуту МКС. На думку експертів, посилання на цей Статут слід виключити з формулювання обвинувачення, оскільки на день ухвалення вироку на виконання вимог п. 32 ст. 85 Конституції України закон про ратифікацію Римського Статуту МКС не прийнято, з огляду на що вказаний Статут не є міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, а тому в силу вимог ст. 9 Конституції України, ч. 1 ст. 3, ч. 1 ст. 6, ч. 1 ст. 8 КК та ч. 1 ст. 9 КПК, ст. 19 Закону №1906-IV, його положення не підлягають застосуванню судовими органами України при здійсненні правосуддя.

Форми порушень законів та звичаїв війни:

1) жорстоке поводження з цивільним населенням:

– агресивні усні залякування, демонстрація вогнепальної зброї, її наведення на потерпілого, здійснення пострілів у потерпілого (наприклад, вирок Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 10.10.2023 у справі № 522/3868/23, Бородянського районного суду Київської області від 11.12.2023 у справі № 367/3635/22);

– незаконне позбавлення волі цивільного населення та погроза вбивством шляхом застосування фізичного насильства (вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 10.01.2023 у справі № 748/2272/22);

– жорстоке поводження з цивільним населенням, а саме катування (тортури) та нелюдське поводження стосовно цивільної особи та інше порушення законів та звичаїв війни – нелегальне ув'язнення (незаконне затримання) цивільної особи (вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 11.12.2023 у справі № 748/3990/23);

– незаконне затримання, викрадення та незаконне ув'язнення цивільної особи, застосування до неї насильства, віддання наказу про вчинення таких дій (наприклад, вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 04.12.2023 у справі № 748/3888/23²², Чернігівського районного суду Чернігівської

---

²² Вказані дії вчинялися щодо неповнолітнього потерпілого

області від 11.03.2023 у справі № 748/1278/23²³, Чернігівського районного суду Чернігівської області від 16.04.2024 у справі № 748/1665/23²⁴);

– незаконне затримання та завдання тілесних ушкоджень потерпілому, поєднане з умисним вбивством останнього (наприклад, вирок Києво-Святошинського районного суду Київської області від 06.12.2023 у справі № 370/380/23);

– умисне вбивство особи, яка належить до цивільного населення (наприклад, вирок Новозаводського районного суду м. Чернігова від 26.10.2023 у справі № 751/1303/23, Ічнянського районного суду Чернігівської області від 25.03.2024 у справі № 733/961/23, Дзержинського районного суду м. Харкова від 02.04.2024 у справі № 638/4210/23²⁵);

– замах на порушення законів та звичаїв війни, поєданого з умисним вбивством (вирок Красноградського районного суду Харківської області від 06.12.2023 у справі № 611/229/23). З тексту цього вироку вбачається, що обвинувачений, а також інші військовослужбовці під його командуванням спочатку обстріляли автомобіль, в якому їхало двоє громадян України, цивільних осіб, які після обстрілу спочатку залишили автомобіль, але потім повернулися до нього. Військовослужбовці зс рф, зокрема й обвинувачений, побачивши біля автомобіля двох цивільних осіб, застосувавши автоматичну гармату, що перебувала на озброєнні бойової машини, здійснили постріли по цим двом цивільним особам, в результаті чого потерпілий чоловік отримав вогнепальні поранення, а потерпіла жінка залишилася неушкодженою і змогла втекти. Військовослужбовці зс рф підійшли до проїжджої частини автошляху, де знаходився автомобіль, поряд з яким залишався лежати потерпілий чоловік, та побачивши, що останній не подає ознак життя, та вважаючи його померлим, віднесли потерпілого на узбіччя автошляху і скинули його в кювет на узбіччі дороги. Вказані дії було кваліфіковано за ч. 2 ст. 15 – ч. 2 ст. 28, ч. 2 ст. 438 КК. Однак така кваліфікація є сумнівною, оскільки обвинувачений разом з іншими військовослужбовцями зс рф вчинив закінчене порушення законів та звичаїв війни (ч. 1 ст. 438 КК);

– напад на військовослужбовця ЗСУ, який вибув зі строю та припинив брати участь у воєнних діях, та його умисне вбивство; незаконне затримання цивільної особи та її катування з метою отримання зізнання останнього у співпраці із ЗСУ (вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 29.01.2024 у справі № 748/3511/23);

– образливе поводження з цивільним населенням, заволодіння майном цивільного населення, невиправдане військовою необхідністю, віддання наказу про незаконне позбавлення волі потерпілого, який належить до цивільного населення (вирок Оболонського районного суду м. Києва від 06.03.2024);

– незаконне затримання та подальша депортація (видворення) громадянина України на підставі незаконного рішення незаконно створених

---

²³ Вказані дії вчинялися стосовно 368 потерпілих

²⁴ У цьому вирокі мало місце ще й таке інше порушення законів та звичаїв війни, як знищення майна, належного цивільній особі, не викликане військовою необхідністю. Однак у формулюванні обвинувачення така частина протиправних дій обвинувачених не фігурує

²⁵ Суд виключив з обвинувачення посилання на вчинення обвинуваченим злочину з мотивів ревнощів до іншого військовослужбовця зс рф, а також вчинення обвинуваченим кримінального правопорушення у стані алкогольного сп'яніння, як недоведених

«судів Республіки Крим» за законодавством рф, в умовах окупації частини території України, а саме АР Крим та м. Севастополя (вирок Деснянського районного суду м. Києва від 05.04.2024 у справі №754/3227/23);

– згвалтування, застосування фізичного та морального примусу, у тому числі залякування шляхом погроз фізичною розправою цивільного населення (вирок Великоолександрівського районного суду Херсонської області від 29.04.2024 у справі № 650/1870/23);

2) віддання наказу

– про силовий розгін мирних мешканців, учасників акції протесту на тимчасово окупованій території, із застосуванням вогнепальної зброї, бойових припасів та спеціальних засобів, у результаті чого до цивільного населення було заподіяно різні тілесні ушкодження, фізичний біль та моральні страждання (вирок Суворовського районного суду м. Одеси від 30.10.2023 у справі № 523/8377/23);

– на здійснення навідником-оператором танку двох пострілів осколково-фугасними снарядами із танкової гармати прямою наводкою по будівлі стаціонарного корпусу лікарні, який був виконаний (вирок Тростянецького районного суду Сумської області від 14.02.2024 у справі № 588/1363/23);

– на незаконне затримання та позбавлення волі журналіста, міського голови, секретаря міської ради (вирок Суворовського районного суду м. Одеси від 27.03.2024 у справі № 523/224/23);

– про вчинення дій, які порушують закони і звичаї війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, поєднані з умисним вбивством (вирок Київського районного суду м. Харкова від 30.04.2024 у справі № 953/7767/22);

3) викрадення майна, яке належить цивільному населенню, не виправдане військовою необхідністю (ч. 1 ст. 438 КК) (наприклад, вирок Броварського міськрайонного суду Київської області від 23.10.2023 у справі № 361/6545/22, Роменського міськрайонного суду Сумської області від 18.10.2023 у справі № 585/2381/22);

4) прийняття рішення про депортацію громадянина України з тимчасово окупованої території Така форма порушення законів та звичаїв війни мала місце згідно з вирок Деснянського районного суду м. Києва від 05.04.2024 у справі №754/3227/23

Водночас кваліфікація дій судді лише за ст. 438 КК суперечить правовим позиціям ВС та вказує на неповноту кваліфікації дій засудженої Ураховуючи правові висновки ВС, передбачені, зокрема, у постановках ВС від 27.10.2021 у справі № 759/7443/17 та від 21.12.2022 у справі № 759/5737/17, дії колишнього судді, яка продовжила здійснювати правосуддя на тимчасово окупованій території від імені рф, прийнявши після призначення на цю посаду незаконне рішення про затримання та подальшу депортацію (видворення) громадянина України на підставі незаконного рішення, незаконно створених «судів Республіки Крим» за законодавством рф (вирок Деснянського районного суду м. Києва від 05.04.2024 у справі №754/3227/23), яка до 15.03.2022 (набрання чинності Законом України від 03.03.2022 № 2108-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність») добровільно перейшли на службу в суд держави-окупанта, порушивши згодом закони та звичаї війни, належить кваліфікувати за сукупністю –

ч. 1 ст. 111 (державна зрада у формі переходу на бік ворога) та за відповідною частиною ст. 438 КК.

ВРАХУВАННЯ ОБСТАВИН, ЩО ПОМ'ЯКШУЮТЬ ТА ОБТЯЖУЮТЬ ПОКАРАННЯ

Суди, призначаючи покарання засудженим, враховували такі обставини, що обтяжують покарання:

– вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб (наприклад, вироки Роменського міськрайонного суду Сумської області від 18.10.2023 у справі № 585/2381/22, Заводського районного суду м. Запоріжжя від 02.01.2024 у справі № 332/441/23, Тростянецького районного суду Сумської області від 14.02.2024 у справі № 588/1363/23).

У більшості вироків під час кваліфікації здійснювалося посилення на ч. 2 ст. 28 КК (наприклад, вироки Роменського міськрайонного суду Сумської області від 18.10.2023 у справі № 585/2381/22, Чернігівського районного суду Чернігівської області від 04.12.2023 у справі № 748/3888/23). Вказане свідчить про подвійне врахування однієї і тієї ж обставини засудженим.

В окремих вироків, де з фактичних обставин справи вбачається, що порушення законів та звичаїв війни було вчинено як засудженим, так і іншими невстановленими слідством військовослужбовцями ворожої армії, однак правова кваліфікація засудженого здійснювалася лише за частинами 1 або 2 ст. 438 КК, під час призначення покарання не враховувалася така обставина, що обтяжує покарання, як вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб (наприклад, вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 10.01.2023 у справі № 748/2272/22);

– вчинення злочину з використанням умов воєнного стану (наприклад, вироки Броварського міськрайонного суду Київської області від 23.10.2023 у справі № 361/6545/22, Суворовського районного суду м. Одеси від 30.10.2023 у справі № 523/8377/23, Суворовського районного суду м. Одеси від 31.01.2024 у справі № 523/6894/23).

У вироків Чернігівського районного суду Чернігівської області від 22.04.2024 у справі № 748/4474/23 при призначенні покарання з врахуванням приписів ч. 2 ст. 67 КК суд не врахував як обставину, що обтяжує покарання обох обвинувачених, вчинення злочину з використанням умов воєнного стану. На думку суду, використання умов воєнного стану як обставина, що обтяжує покарання, означає, що винна особа з метою полегшення вчинення кримінального правопорушення використовує найбільш несприятливий для суспільства час, тяжкі обставини та умови, в яких опинилося суспільство. Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 438 КК, є мир та міжнародний правопорядок у сфері війни та збройних конфліктів, порушення законів та звичаїв війни. А отже, саме правопорушення вчиняється в умовах війни, а тому визнавати обтяжуючою обставиною вчинення злочину з використанням умов воєнного стану є зайвим. Вторгнення військ РФ на територію нашої країни відбулось 24.02.2022, в цей же день Президент України підписав Указ №64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні».

Як передбачено у вироків Дзержинського районного суду м. Харкова від 02.04.2024 у справі № 638/4210/23, судом не встановлено наявності такої обставини, що обтяжує покарання, як вчинення злочину з використанням умов воєнного стану. Вчинення злочину в умовах збройного конфлікту фактично є

аналогічною вчиненню злочину з використанням умов воєнного стану та є кваліфікуючою, а тому підстав для її врахування як обставини, що обтяжує покарання, відсутні.

– вчинення кримінального правопорушення на ґрунті расової, національної, релігійної ворожнечі чи розбрату або на ґрунті статевої приналежності (вирок Красноградського районного суду Харківської області від 06.12.2023 у справі № 611/229/23);

– вчинення злочину загальнонебезпечним способом (вироки Красноградського районного суду Харківської області від 06.12.2023 у справі № 611/229/23, Тростянецького районного суду Сумської області від 14.02.2024 у справі № 588/1363/23, Київського районного суду м. Харкова від 30.04.2024 у справі № 953/7767/22);

– вчинення кримінального правопорушення щодо осіб похилого віку (вироки Чернігівського районного суду Чернігівської області від 11.03.2023 у справі № 748/1278/23, Чернігівського районного суду Чернігівської області дів 10.01.2023 у справі № 748/2272/22);

– вчинення кримінального правопорушення щодо малолітніх дітей (вироки Чернігівського районного суду Чернігівської області від 11.03.2023 у справі № 748/1278/23, Чернігівського районного суду Чернігівської області від 25.03.2024 у справі № 748/4122/23, Чернігівського районного суду Чернігівської області дів 10.01.2023 у справі № 748/2272/22).

– вчинення злочину повторно (вироки Куликівського районного суду Чернігівської області від 28.02.2024 у справі № 743/380/23, Ічнянського районного суду Чернігівської області від 25.03.2024 у справі № 733/961/23, Суворовського районного суду м. Одеси від 27.03.2024 у справі № 523/224/23, Куликівського районного суду Чернігівської області від 28.02.2024 у справі № 743/380/23).

Окремі обставини, що обтяжують покарання, хоча й згадуються в тексті вироку, однак вони не враховувалися судами при призначенні покарання.

У вирокі Оболонського районного суду м. Києва від 06.03.2024 у справі № 367/3486/22 хоча й фігурує така обставина, що військовослужбовець зс рф, вчиняючи кримінальне правопорушення, перебував у стані алкогольного сп'яніння, все ж її судом не враховано під час призначення покарання як обставину, що його обтяжує.

В окремих вирокіях не вказано, чи враховувалися будь-які обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання (вирок Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 10.10.2023 у справі № 522/3868/23) або визначається, що обставин, які пом'якшують та обтяжують покарання, не встановлено (наприклад, вирок Ново заводського районного суду м. Чернігова від 26.10.2023 у справі № 751/1303/23).

Згідно з вирокіом Держинського районного суду м. Харкова від 02.04.2024 у справі № 638/4210/23 не знайшла підтвердження така обставина, що обтяжує покарання, як вчинення кримінального правопорушення з особливою жорстокістю. Дослідженими доказами не доведено, що винний, позбавляючи потерпілу життя, завдав їй особливих фізичних (шляхом заподіяння великої кількості тілесних ушкоджень, тортур, мордування, мучення тощо) страждань.

Згідно з вирокіом Бородянського району Київської області від 09.04.2024 у справі № 939/2083/23 суд урахував виключно обставини, що пом'якшують покарання, а

саме щире каяття обвинуваченого і активне сприяння розкриттю злочинів. Жодна обтяжуюча обставина не була врахована. Хоча військовослужбовець зс рф обвинувачувався за ч. 2 ст. 28, ч. 2 ст. 438 КК (порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана ВРУ, а саме жорстоке поводження з цивільним населенням, поєднане з умисним вбивством, вчинене за попередньою змовою групою осіб, і за ч. 2 ст. 28, ч. 1 ст. 438 КК, як порушення законів і звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана ВРУ, вчинене повторно, за попередньою змовою групою осіб).

МІРА ПОКАРАННЯ, ПРИЗНАЧЕНА ЗАСУДЖЕНИМ

На підставі аналізу призначеної міри покарання за ст. 438 КК суди по-різному визначали строк покарання для засуджених осіб з урахуванням загальних засад призначення покарання.

За ч. 1 ст. 438 КК строк покарання у виді позбавлення волі обирається зазвичай з верхньої частини покарання (починаючи від медіани покарання у виді позбавлення волі – 10 років, закінчуючи максимальними межами цього покарання – 12 років).

Такий вибір строку покарання у виді позбавлення волі стосується всіх форм порушень законів та звичаїв війни і мав місце у 23 вироках, якими засудженим призначалося покарання за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 438 КК²⁶.

При цьому суди орієнтуються на призначення позбавлення волі у максимальному розмірі, передбаченому санкцією ч. 1 ст. 438 КК.

У 14 вироках призначалося покарання у виді позбавлення волі на строк 12 років (наприклад, вирок Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 10.10.2023 у справі № 522/3868/23).

6 вироками засудженим було призначено покарання у виді позбавлення волі на строк медіани покарання, передбаченої в санкції статті (10 років) (наприклад, вирок Бородянського районного суду Київської області від 11.12.2023 у справі № 367/3635/22).

5 вироками засудженим призначалося покарання у виді позбавлення волі на строк 11 років (наприклад, вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 11.03.2024 у справі №760/10793/22, Приморського районного суду м. Одеси від 20.05.2024 у справі № 522/6292/23).

Призначаючи покарання військовослужбовцям зс рф, визнаних винуватими у порушенні законів та звичаїв війни, поєданого з умисним вбивством, суди виходили з можливості вибору виду покарання між позбавленням волі на певний строк та довічним позбавленням волі, які передбачаються в санкції ч. 2 ст. 438 КК.

6 вироками засудженим було призначено покарання у виді довічного позбавлення волі (наприклад, вироки Бахмацького районного суду Чернігівської області від 25.01.2024 у справі № 728/665/23, Києво-Святошинського районного суду Київської області від 06.12.2023 у справі № 370/380/23).

2 вироками застосовувалося покарання у виді позбавлення волі на строк 15 років (наприклад, вирок Дзержинського районного суду м. Харкова від 02.04.2024 у

---

²⁶ Цей показник стосується виключно тих вироків, якими особи засуджувалися лише за ст. 438 КК, за винятком випадків, коли покарання призначалося за сукупністю злочинів

справі № 638/4210/23), 1 вироком – на строк 14 років (вирок Новозаводського районного суду м. Чернігова від 26.10.2023 у справі № 751/1303/23).

В окремих вироків суди призначали покарання засудженим за сукупністю злочинів. Наприклад, вироком Бородянського району Київської області від 09.04.2024 у справі № 939/2083/23 призначалося покарання за сукупністю злочинів. Військовослужбовець зс рф був засуджений за ч. 2 ст. 28, ч. 1 ст. 438 і ч. 2 ст. 28, ч. 2 ст. 438 КК Йому було призначено покарання: за ч. 2 ст. 28, ч. 1 ст. 438 КК у виді позбавлення волі на строк 8 років і за ч. 2 ст. 28, ч. 2 ст. 438 КК у виді позбавлення волі на строк 11 років. Шляхом часткового складання покарань визначено засудженому за сукупністю кримінальних правопорушень покарання у виді позбавлення волі на строк 12 років.

Вироком Суворовського районного суду м. Одеси від 27.03.2024 у справі № 523/224/23 покарання двом засудженим призначалося за сукупністю злочинів. Перший засуджений визнаний винним у вчиненні злочинів, передбачених ч.1 ст. 438; ч. 2 ст. 28, ч.1 ст. 438 КК, йому призначено покарання: за ч. 1 ст. 438 КК у виді 10 років позбавлення волі; за ч.2 ст.28, ч. 1 ст. 438 КК у виді 12 років позбавлення волі. На підставі ч. 1 ст. 70 КК призначено цьому засудженому остаточне покарання за сукупності злочинів, шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим, у вигляді 12 років позбавлення волі; другого засудженого визнано винним у скоєнні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 28, ч.1 ст. 438 КК, призначено йому покарання у виді 12 років позбавлення волі.

ПРИВОДИ ДЛЯ ВІДКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЗА СТ. 438 КК УКРАЇНИ

В окремих вироків приділяється увага приводам для відкриття кримінального провадження за ст. 438 КК та внесення відомостей про вчинений злочин в ЄДР. Такими приводами виступали:

– рапорт інспектора ГУНП про повідомлення зі служби 102 про обстріл військовослужбовцями зс рф авто, про жінку, яку вдалося евакуювати, та про чоловіка, який був важко поранений та залишився біля автомобіля на непідконтрольній військам ЗСУ території (вирок Красноградського районного суду Харківської області від 06.12.2023 у справі № 611/229/23);

– заява про вчинення злочину журналіста видання «Українська служба інформації» з додатком у вигляді флеш-накопичувача, на якому зафіксований момент вбивства обвинуваченим громадян України (містить інформацію про факт та місце вчинення кримінального правопорушення) (вирок Києво-Святошинського районного суду Київської області від 09.01.2024 у справі № 369/3120/23);

– інформація на інтернет-ресурсі ukr.net з новиною «У селі під Черніговом окупанти тримали в підвальному приміщенні школи більше 150 осіб» (вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 11.03.2023 у справі № 748/1278/23).

ДОКАЗИ

Докази, якими підтверджувалася винуватість особи, засудженої за вчинення злочину, передбаченого ст. 438 КК, залежить від особливостей об'єктивної сторони вчиненого злочину, сукупність яких є достатньою для того, щоб констатувати наявність ознак порушення законів або звичаїв війни у діях обвинуваченого/обвинувачених.

Класичним доказом у кримінальних провадженнях за ст. 438 КК є **показання потерпілого (потерпілих), свідка (свідків), обвинуваченого (обвинувачених)**.

У разі використання такого доказу як показання обвинуваченого (обвинувачених) йдеться про ситуації, коли розгляд кримінального провадження здійснювався за присутності обвинуваченого (обвинувачених), тобто не за процедурою in absentia (наприклад, вирок Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 10.10.2023 у справі № 522/3868/23).

Згідно з вирокі Чернігівського районного суду Чернігівської області від 04.12.2023 у справі № 748/3888/23 було допитано законного представника неповнолітнього потерпілого, якого військовослужбовці зс рф захопили в полон як заручника.

Згідно з вирокі Бахмацького районного суду Чернігівської області від 25.01.2024 у справі № 728/665/23 одним із доказів у кримінальному провадженні були пояснення потерпілого.

Джерелом доказів у кримінальних провадженнях за ст. 438 КК виступають **речові докази**, якими згідно з опрацьованими вирокіми визнавалися:

– карти пам'яті, на яких зафіксовано момент вчинення злочину обвинуваченим та невстановленими особами (наприклад, вирок Києво-Святошинського районного суду Київської області від 09.01.2024 у справі № 369/3120/23);

– ксерокопії документів, що належать військовослужбовцям зс рф (військових квитків, паспортів) (вирок Бахмацького районного суду Чернігівської області від 25.01.2024 у справі № 728/665/23), а також засудженим громадянам України (паспорт громадянина України, ідентифікаційний код, паспорт громадянина України для виїзду за кордон (наприклад, вирок Деснянського районного суду м. Києва від 05.04.2024 у справі №754/3227/23);

– ксерокопії документів, що належать військовослужбовцям зс рф (військових квитків, паспортів) (вирок Бахмацького районного суду Чернігівської області від 25.01.2024 у справі № 728/665/23);

– документи, які підтверджують належність потерпілому майна, викраденого військовослужбовцями зс рф (свідоцтво про реєстрацію викраденого транспортного засобу) (вирок Куликівського районного суду Чернігівської області від 28.02.2024 у справі № 743/380/23);

– ксерокопії інших документів, належних військовослужбовцям зс рф (алгоритм дій по тривозі командира танка, картка доз випромінення (вирок Тростянецького районного суду Сумської області від 14.02.2024 у справі № 588/1363/23);

Під час судового розгляду судами першої інстанції було безпосередньо досліджено такі **протоколи слідчих (розшукових) дій**, що проводилися у кримінальних провадженнях за ст. 438 КК:

– протоколи пред'явлення особи для впізнання за фотознімками (наприклад, вирокі Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 10.10.2023 у справі № 522/3868/23, Роменського міськрайонного суду Сумської області від 18.10.2023 у справі № 585/2381/22, Броварського міськрайонного суду Київської області від 23.10.2023 у справі № 361/6545/22);

– протокол впізнання обвинуваченого за аудіо записом (вирок Красноградського районного суду Харківської області від 06.12.2023 у справі № 611/229/23);

– протоколи слідчих експериментів (наприклад, вироки Чернігівського районного суду Чернігівської області від 04.12.2023 у справі № 748/3888/23, Києво-Святошинського районного суду Київської області від 06.12.2023 у справі № 370/380/23.);

– протоколи огляду місця події (наприклад, вироки Ічнянського районного суду Чернігівської області від 25.03.2024 у справі № 733/961/23, Бородянського району Київської області від 09.04.2024 у справі № 939/2083/23);

– протокол огляду трупа (наприклад, вирок Києво-Святошинського районного суду Київської області від 06.12.2023 у справі № 370/380/23);

– протокол відібрання зразків для проведення експертизи (букального епітелію – слини) (вирок Дзержинського районного суду м. Харкова від 02.04.2024 у справі № 638/4210/23);

– протокол огляду речових доказів (наприклад, вироки Києво-Святошинського районного суду Київської області від 09.01.2024 у справі № 369/3120/23, Тростянецького районного суду Сумської області від 14.02.2024 у справі № 588/1363/23);

– протоколи тимчасового доступу до речей та документів, у ході якого отримана інформація у операторів мобільного зв'язку та записана на оптичні диски (вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 04.12.2023 у справі № 748/3888/23);

– протокол огляду аудіофайлів та відкозаписів, які підтверджують факт вчинення конкретним військовослужбовцем порушення законів та звичаїв війни (наприклад, вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 04.12.2023 у справі № 748/3888/23).

Для підтвердження винуватості у вчиненні злочину, передбаченого ст. 438 КК, суди досліджували й **електронні докази**, як-от сторінки у соціальних мережах, що належали обвинуваченим військовослужбовцям зс рф та/або їх близьким особам, що допомагало ідентифікувати особу обвинуваченого та отримати інші дані про нього (наприклад, номер мобільного телефону, місцезнаходження на час судового розгляду справи), офіційні вебсайти міністерства оборони рф, публікації на російських сайтах тощо (наприклад, вироки Києво-Святошинського районного суду Київської області від 06.12.2023 у справі № 370/380/23, Бахмацького районного суду Чернігівської області від 25.01.2024 у справі № 728/665/23, Суворовського районного суду м. Одеси від 27.03.2024 у справі № 523/224/23, Великоолександрівського районного суду Херсонської області від 29.04.2024 у справі № 650/1870/23). Окрім того, джерелом доказів були дані з автоматичної системи «російський паспорт» федеральної міграційної служби рф щодо засудженого.

У вирокі Великоолександрівського районного суду Херсонської області від 29.04.2024 у справі № 650/1870/23 було встановлено особу обвинуваченого за допомогою спеціалізованих засобів та сервісів «OPEN SOURCE INTELLIGENCE» та покладено в основу обвинувачення довідку щодо перевірки особи засудженого за системою пошуку «OSINT».

Висновки судових експертиз виступали джерелом доказів згідно з 24 проаналізованими вирокami. Так, під час досудового розслідування було проведено такі види експертиз, висновки яких безпосередньо досліджувалися судами:

– судово-медична експертиза, висновком якої встановлювався ступінь тяжкості тілесних ушкоджень (наприклад, вирок Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 10.10.2023 у справі № 522/3868/23, Чернігівського районного суду Чернігівської області від 29.01.2024 у справі № 748/3511/23) або причина смерті потерпілого (наприклад, вирок Новозаводського районного суду м. Чернігова від 26.10.2023 у справі № 751/1303/23, Бородянського району Київської області від 09.04.2024 у справі № 939/2083/23) (всього – в 16 вирокax);

– судово-товарознавча експертиза, якою встановлювалася вартість викраденого майна (наприклад, вирок Роменського міськрайонного суду Сумської області від 18.10.2023 у справі № 585/2381/22) або судова транспортно-товарознавча експертиза, якою визначалася ринкова вартість автомобіля, який було обстріляно (наприклад, вирок Красноградського районного суду Харківської області від 06.12.2023 у справі № 611/229/23, Ічнянського районного суду Чернігівської області від 25.03.2024 у справі № 733/961/23) (всього – в 6 вирокax);

– судова експертиза зброї, якою досліджувалися бойові припаси, зброя та обставини їх використання (наприклад, вирок Києво-Святошинського районного суду Київської області від 09.01.2024 у справі № 369/3120/23) (всього – у 8 вирокax);

– судова вибухотехнічна експертиза бойових припасів (наприклад, вирок Тростянецького районного суду Сумської області від 14.02.2024 у справі № 588/1363/23) (всього – в 3 вирокax);

– судова фототехнічна, портретна та голографічна експертиза зображень експертизи (вирок Новозаводського районного суду м. Чернігова від 26.10.2023 у справі № 751/1303/23) (1 вирок);

– судова експертиза звуко- та відеозапису, відповідно до якої слова та фрази, які зафіксовані у фонограмі з файлу, промовлені однією особою (вирок Красноградського районного суду Харківської області від 06.12.2023 у справі № 611/229/23) (1 вирок);

– судова транспортно-технічна експертиза, якою оглянуто транспортний засіб (вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 16.04.2024 у справі № 748/1665/23);

– судова пожежно-технічна експертиза, яка встановила, що стало причиною виникнення пожежі (вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 16.04.2024 у справі № 748/1665/23);

– судова молекулярно-генетична експертиза, якою встановлено, що жінка може бути біологічною матір'ю невстановленої особи чоловічої генетичної статті, фрагмент кістки якої досліджувався у висновку експерта (наприклад, вирок Бородянського району Київської області від 09.04.2024 у справі № 939/2083/23) (2 вирокax);

– психологічна експертиза, якою було встановлено, що обвинувачений спроможний усвідомлювати реальний зміст власних дій та повною мірою

керувати ними і передбачати їх наслідки (вирок Бородянського району Київської області від 09.04.2024 у справі № 939/2083/23);

– комплексні судові експертизи (вирок Києво-Святошинського районного суду Київської області від 09.01.2024 у справі № 369/3120/23

– комплексна комп'ютерно-технічна експертиза та експертиза відео та звукозапису, якою досліджувалися відеореєстратори, в ході дослідження яких виявлено носії інформації, на яких виявлено відеозаписи, на яких зафіксовано факт вбивства двох цивільних осіб та зафіксовано осіб, які вчинили вказаний злочин, вирок Бородянського району Київської області від 09.04.2024 у справі № 939/2083/23 – комплексна судова вибухово-технічна, пожежно-технічна, транспортно-товарознавча експертиза та експертиза зброї) (2 вирокі).

Джерелами доказів у кримінальних провадженнях за ст. 438 КК були й **письмові документи**. Наприклад, такі важливі докази як документи, що містять оперативну інформацію про:

– перебування військового підрозділу, в якому проходить службу військовослужбовець, та який перебував у час, коли вчинялося порушення законів та звичаїв війни, на території населеного пункту України, який було окуповано зс рф, а саме конкретним підрозділом зс рф, а також про перетинання ними державного кордону України (наприклад, вирок Роменського міськрайонного суду Сумської області від 18.10.2023 у справі № 585/2381/22, Солом'янського районного суду м. Києва від 11.03.2024 у справі №760/10793/22) (11 вироків);

– перетинання засудженням державного кордону України (наприклад, вирок Заводського районного суду м. Запоріжжя від 02.01.2024 у справі № 332/441/23, Бородянського районного суду Київської області від 11.12.2023 у справі № 367/3635/22) (10 вироків).

– осіб, взятих у полон, серед яких був обвинувачений (вирок Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 10.10.2023 у справі № 522/3868/23) або про відсутність відомостей щодо перебування у полоні військовослужбовця зс рф (наприклад, вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 29.01.2024 у справі № 748/3511/23) (3 вирокі).

Інші письмові документи, які виступали доказами у конкретних кримінальних провадженнях за ст. 438 КК:

– матеріали службового розслідування, якими вирішено вважати загибель військовослужбовця такою, яка сталася під час виконання обов'язків військової служби, в районі бойових дій, пов'язана із захистом Батьківщини, загибель не пов'язана з вчиненням ним злочину чи адміністративного правопорушення, не є наслідком вчинення ним дій у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння, не є наслідком умисного заповідання собі тілесного ушкодження (вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 29.01.2024 у справі № 748/3511/23);

– наказ командира військової частини, відповідно до якого військовослужбовця-потерпілого виключено зі списків особового складу військової частини, а сама загибель пов'язана з виконанням обов'язків військової служби (вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 29.01.2024 у справі № 748/3511/23

– повідомленням Головного управління Держпродспоживслужби, відповідно до якого умови утримання людей в підвалі в період окупації рф не

відповідали вимогам санітарного законодавства, недотримання яких створювало загрозу здоров'ю і життю людей та майбутніх поколінь, а також загрозу виникнення і розповсюдження інфекційних хвороб та масових неінфекційних захворювань (отруєнь) серед населення (вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 11.03.2023 у справі № 748/1278/23);

– повідомлення обласного центру з гідрометеорології щодо температурного режиму повітря про те, що у період з 03 по 30 березня 2022 р. спостерігалися морози, що створювало додаткові небезпечні умови перебування у підвалі школи, який не опалювався (вирок Куликівського районного суду Чернігівської області від 28.02.2024 у справі № 743/380/23);

– повідомлення сільської ради, що у березні 2022 р. на території населеного пункту, де було вчинено злочин, померло 8 осіб, в той час як цей показник у березні 2021 р. складав 1 особу (вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 11.03.2023 у справі № 748/1278/23);

– відповідь за підписом секретаря Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими, відповідно до якого військовополонений ворог переданий державі-агресору (вирок Київського районного суду м. Харкова від 30.04.2024 у справі № 953/7767/22);

– відповідь журналіста агенції журналістських розслідувань «СЛІДСТВО.ІНФО», з якої вбачається, що журналістами агенції було опрацьовано список військовослужбовців зс рф, який опубліковано на офіційному інтернет-ресурсі ГУ Міністерства оборони України, в результаті чого журналісти ідентифікували засуджену особу. Також журналісти встановили, що цей військовослужбовець має сторінку в соціальній мережі «Вконтакте»; знайдені фотографії, на яких ймовірно зображений військовослужбовець зс рф (вирок Оболонського районного суду м. Києва від 06.03.2024 у справі № 367/3486/22).

СПЕЦІАЛЬНА ПРОЦЕДУРА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ (спеціального досудового розслідування та спеціального судового розгляду (in absentia))

В 1 кримінальному провадженні досудове розслідування та судовий розгляд здійснювався за присутності обвинуваченого (вирок Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 10.10.2023 у справі № 522/3868/23). Згідно з вирокком Бородянського району Київської області від 09.04.2024 у справі № 939/2083/23 досудове розслідування та судовий розгляд справи здійснювався за наявності обвинуваченого.

У вироках проаналізовано такі елементи спеціальної процедури кримінального провадження:

– встановлення того, що інкримінований обвинуваченому злочин та його поведінка підпадали під вимоги, зазначені у ч. 2 ст. 297-1 КПК (наприклад, вирок Києво-Святошинського районного суду Київської області від 09.01.2024 у справі № 369/3120/23, Куликівського районного суду Чернігівської області від 28.02.2024 у справі № 743/380/23);

– повідомлення про підозру у вчиненні злочину передбаченого ст. 438 КК, переклад підозри на російську мову, про що опубліковано в газеті «Урядовий кур'єр» (наприклад, вирок Суворовського районного суду м. Одеси від 31.01.2024 у справі № 523/6894/23, Тростянецького районного суду Сумської області від 14.02.2024 у справі № 588/1363/23);

Окрім того, у вирокі Оболонського районного суду м. Києва від 06.03.2024 у справі № 367/3486/22 гарантією забезпечення процедури спеціального провадження виступило надіслання повідомлення про підозру зі службового телефону на мобільний телефон, яким користується військовослужбовець зс рф, з використанням мобільного додатку telegram. Підтвердженням цього були скріншоти мобільного додатку «TELEGRAM», про що свідчить його фотозображення, з яких вбачається, що повідомлення про підозру було надіслано за допомогою вказаного додатку. У такий спосіб надсилалися й повістки про виклик цього військовослужбовця зс рф до слідчого. Згідно з вирокі Деснянського районного суду міста Києва від 05.04.2024, суд безпосередньо дослідив звіти відправки судових повісток на електронну пошту Євпаторійського міського суду АР Крим, із підтвердженням відправки повісток, тобто за місцем роботи обвинуваченої судді.

У вирокі Солом'янського районного суду м. Києва від 11.03.2024 у справі №760/10793/22 зазначено, що судом безпосередньо досліджувався протокол вручення повідомлення про підозру та повісток про виклик на допит, з якого вбачається, що слідчий СУ ГУ СБ України у м. Києві та Київській області направив на електронну адресу, яку використовує військовослужбовець зс рф, скан-копію повідомлення про підозру, повісток про виклик до СУ ГУ СБ України у м. Києві та Київській області для проведення допиту як підозрюваного українською мовою та російською мовою (переклад);

– наявність ухвали слідчого судді про надання дозволу на здійснення спеціального досудового розслідування стосовно обвинуваченого (наприклад, вирокі Бахмацького районного суду Чернігівської області від 25.01.2024 у справі № 728/665/23, Суворовського районного суду м. Одеси від 31.01.2024 у справі № 523/6894/23);

– факт опублікування повісток про виклик військовослужбовця зс рф на офіційному вебсайті Офісу Генерального прокурора та на стадії судового розгляду – на офіційному вебсайті суду першої інстанції, а також у ЗМІ загальнодержавної сфери розповсюдження – у газеті «Урядовий кур'єр» в рубриці «Оголошення» (наприклад, вирок Києво-Святошинського районного суду Київської області від 09.01.2024 у справі № 369/3120/23, Бахмацького районного суду Чернігівської області від 25.01.2024 у справі № 728/665/23);

– факт вжиття судом заходів щодо виклику обвинуваченого для забезпечення доступу до правосуддя, у зв'язку із чим на кожне судове засідання останній викликався у порядку ст. 323 КПК. Повістки про виклик опубліковані у газеті «Урядовий кур'єр» та його електронній версії на сайті <https://ukurier.gov.ua/uk/about/> у розділі «Оголошення: виклики в суд», а також на офіційному сайті суду першої інстанції (наприклад, вирок Києво-Святошинського районного суду Київської області від 09.01.2024 у справі № 369/3120/23, Куликівського районного суду Чернігівської області від 28.02.2024 у справі № 743/380/23);

– здійснення реалізації прав підозрюваного (обвинуваченого) його захисником, який отримував необхідні процесуальні документи, знайомився з матеріалами кримінального провадження відповідно до вимог ч. 4 ст. 46, ст. 42, п. 8 ч. 2 ст. 52 КПК та ч. 2 ст. 297-5 КПК. Також визначалося, що захисник обвинуваченого здійснював активні дії, спрямовані на захист обвинуваченого: брав участь у допиті потерпілих та дослідженні доказів, звертав увагу суду на роль обвинуваченого у вчиненому кримінальному правопорушенні, виступав у

дебатах та заперечував запропоновану прокурором міру покарання (наприклад, вироки Тростянецького районного суду Сумської області від 14.02.2024 у справі № 588/1363/23, Куликівського районного суду Чернігівської області від 28.02.2024 у справі № 743/380/23).

ВИРІШЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ ПОЗОВІВ

У кримінальних провадженнях за ст. 438 КК заявлялися цивільні позови про відшкодування моральної та/або матеріальної шкоди потерпілому.

Відповідно вироками цивільні позови вирішувалися. Йдеться про вироки Новозаводського районного суду м.Чернігова від 26.10.2023 у справі № 751/1303/23, Красноградського районного суду Харківської області у справі № 611/229/23, Києво-Святошинського районного суду Київської області від 08.12.2023 у справі № 369/358/23, Тростянецького районного суду Сумської області від 14.02.2024 у справі № 588/1363/23, Держинського районного суду м. Харкова від 02.04.2024 у справі № 588/1363/23 (6 вироків).

У 6 вироків цивільні позови про відшкодування моральної та/або матеріальної шкоди заявлялися щодо засуджених.

У вирокі Тростянецького районного суду Сумської області від 14.02.2024 у справі № 588/1363/23) цивільний позов заявлено до рф.

Всіма вироками цивільні позови було задоволено: 4 вироками – задоволено повністю, 2 вироками – задоволено частково (наприклад, вирок Держинського районного суду м. Харкова від 02.04.2024 у справі № 588/1363/23).

Так, вироком Держинського районного суду м. Харкова від 02.04.2024 у справі № 588/1363/23 відмовлено в задоволенні вимог цивільного позивача – матері загиблої у результаті порушення законів та звичаїв війни про відшкодування їй у зв'язку з цим матеріальної шкоди, оскільки в судовому засіданні не було доведено, що така матеріальна шкода була заподіяна. Водночас цим вироком суду було задоволено вимоги цивільного позивача про відшкодування 1 000 000 грн моральної шкоди.

На підтвердження спричинення моральної шкоди судом було враховано такі докази:

– показання потерпілої, відповідно до яких вона зазнавала психічних страждань у зв'язку з тим, що їй протягом тривалого часу не було відомо про долю рідного брата, якого в машині обстріляв винуватий разом з іншими військовослужбовцями зс рф (Красноградського районного суду Харківської області у справі № 611/229/23);

– висновок судово-медичної експертизи, відповідно до якого потерпілому було спричинено тяжкі тілесні ушкодження в результаті обстрілу його автомобіля (Красноградського районного суду Харківської області у справі № 611/229/23);

– довідка МСЕК про надання потерпілому, якому були спричинені тяжкі тілесні ушкодження внаслідок обстрілу його автомобіля, III групи інвалідності довічно (Красноградського районного суду Харківської області у справі № 611/229/23);

– медичні документи про тривале лікування потерпілого, якому були спричинені тяжкі тілесні ушкодження внаслідок обстрілу його автомобіля (Красноградського районного суду Харківської області у справі № 611/229/23)

На підтвердження спричинення матеріальної шкоди судом було враховано такі докази:

– висновки експертиз про підтвердження пошкодження автомобіля потерпілого вибуховими речовинами (Красноградського районного суду Харківської області у справі № 611/229/23);

– копія свідоцтва на автомобіль, який був пошкоджений у результаті обстрілу військовослужбовців зс рф та який підтверджує право законного володіння вказаним автомобілем потерпілого, цивільного позивача (Красноградського районного суду Харківської області у справі № 611/229/23);

– висновок експертизи про визначення вартості пошкодженого майна в результаті протиправних дій військовослужбовців зс рф (вироки Красноградського районного суду Харківської області у справі № 611/229/23, Тростянецького районного суду Сумської області від 14.02.2024 у справі № 588/1363/23).

Водночас згідно з вироком Новозаводського районного суду м. Чернігова від 26.10.2023, у справі № 751/1303/23 не міститься оцінки доказів, якими підтверджується розмір спричиненої моральної шкоди потерпілому, а також не мотивується, чому саме суд дійшов висновку про відшкодування заявленого потерпілою розміру моральної шкоди²⁷. Те саме стосується й вироку Києво-Святошинського районного суду Київської області від 08.12.2023 у справі № 369/358/23.

Вироком Тростянецького районного суду Сумської області від 14.02.2024 у справі № 588/1363/23 потерпілим була юридична особа – КНП «Тростянецька міська лікарня» Тростянецької міської ради. Суд, посилаючись на Європейську конвенцію про імунітет держав, прийнятій Радою Європи 16.05.1972, та Конвенції ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності, прийнятій резолюцією 59/38 Генеральної Асамблеї 02.12.2004, встановив, що до рф в цьому кримінальному провадженні не застосовується суверенний судовий імунітет цивільного відповідача, гарантований Законом України «Про міжнародне приватне право», оскільки держава не має права посилатися на імунітет у справах, пов'язаних із завданням шкоди здоров'ю чи життю, шкоди майну, якщо така шкода повністю або частково завдана на території держави суду, та якщо особа, яка завдала шкоду, у цей час знаходилась на території держави суду. Суд констатував, що необхідною умовою дотримання цього принципу є взаємне визнання суверенітету країни, а тому коли рф заперечує суверенітет України та вчиняє щодо неї збройну агресію, жодних зобов'язань поважати та дотримуватися суверенітету цієї країни немає.

З посиланням на ст. 1173 ЦК суд констатував, що обов'язковою умовою притягнення відповідача до відповідальності за завдану шкоду є встановлення протиправності його дій відповідно до положень застосованого матеріального закону. Такі протиправні дії полягали в тому, що обвинувачені, які входили до складу зс рф, призвели до пошкодження майна цивільного позивача, а тому держава рф як воююча сторона є відповідальною за шкоду, спричинену внаслідок порушення законів і звичаїв війни особами, які входять до складу її зс.

---

²⁷ Вироком відшкодовано моральну шкоду в розмірі 2 000 000 грн. рідній сестрі загиблої цивільної особи в результаті порушення законів та звичаїв війни військовослужбовцем зс рф

АПЕЛЯЦІЙНЕ ОСКАРЖЕННЯ ВИРОКІВ ЗА СТ. 438 КК УКРАЇНИ

Під час II етапу моніторингу вироків за ст. 438 КК було опрацьовано 10 ухвал апеляційних судів.

На час підготовки звіту в апеляційних судах на розгляді перебували апеляційні скарги на 4 вирокі, а саме на вирокі Чернігівського районного суду Чернігівської області від 11.03.2023 у справі № 748/1278/23, Тростянецького районного суду Сумської області від 14.02.2024 у справі № 588/1363/23, Бородянського районного суду Київської області від 11.12.2023 у справі № 367/3635/22, Києво-Святошинського районного суду Київської області від 06.12.2023 у справі № 370/380/23.

Апеляційні скарги подавалися переважно стороною захисту. Лише у двох випадках вирокі судів першої інстанції оскаржувалися в апеляційному порядку прокурором, а саме вирок Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 10.10.2023 та вирок Полтавського апеляційного суду від 21.09.2022 у справі № 535/244/22. Останній з вказаних вироків також було оскаржено й стороною захисту.

Апеляційними судами переважно приймалося рішення про залишення апеляційних вимог без задоволення, а вироків судів першої інстанції – без змін. Лише ухвалою Дніпровського апеляційного суду від 21.02.2024. у справі № 522/3868/23 було змінено вирок Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 10.10.2023 у частині призначення покарання засудженому, а в іншій частині цей вирок залишено без змін.

В одному випадку як сторона захисту (за згодою з обвинуваченими), так і сторона обвинувачення до закінчення апеляційного перегляду відмовились від апеляційних скарг, про що подали відповідні заяви. Полтавський апеляційний суд закрит кримінальне провадження зв'язку з відмовою захисників, за згодою з обвинуваченими, а також прокурора від апеляційних скарг.

В апеляційній скарзі, висуваючи вимоги змінити вирок суду першої інстанції, апелянти аргументували це таким:

– надмірна суворість покарання, призначеного засудженому (ухвали Чернігівського апеляційного суду від 02.11.2022 у справі № 554/3954/22, Чернігівського апеляційного суду від 28.09.2023 у справі № 751/3261/22, Чернігівського апеляційного суду від 01.05.2024 у справі № 748/3511/23);

– неправильне застосування судом першої інстанції закону України про кримінальну відповідальність – формальна вказівка на статтю та незастосування закону, який підлягає застосуванню (непризначення покарання за сукупністю злочинів – ч. 4 ст. 70 КК) (ухвала Дніпровського апеляційного суду від 21.02.2024. у справі № 522/3868/23);

– покладення в основу судового рішення ряду суперечливих доказів (ухвали Чернігівського апеляційного суду від 01.05.2024 у справі № 748/3511/23, Сумського апеляційного суду від 18.10.2023 у справі № 588/1009/22).

В апеляційних скаргах, висуваючи вимоги скасувати вирок суду першої інстанції та виправдати засудженого, апелянти аргументували це таким:

– надані суду докази не підтверджують вину засудженого поза розумним сумнівом (ухвали Сумського апеляційного суду від 04.12.2023 у справі № 588/1072/22, Київського апеляційного суду від 26.12.2023 у справі № 366/2363/22,

Сумського апеляційного суду від 11.03.2024 у справі № 588/1122/23). Зокрема, в апеляційній скарзі, яку розглянув Сумський апеляційний суд (справа № 588/1072/22) йдеться про те, що відсутні докази вчинення кримінального правопорушення за попередньою змовою групою осіб;

– не доведено наявності ознак складу злочину, передбаченого ст. 438 КК, у діях засудженого (ухвали Київського апеляційного суду від 10.07.2023 у справі № 753/14148/21, Сумського апеляційного суду від 04.12.2023 у справі № 588/1072/22). Зокрема, в апеляційній скарзі захисника, яку розглянув Сумський апеляційний суд (справа № 588/1072/22), йдеться про те, що у вчиненому відсутня суб'єктивна сторона – засуджені не усвідомлювали того, що будівля є лікарнею, а отже цивільним об'єктом, а Київський апеляційний суд (справа № 366/2363/22) – про те, що прокурором не доведено в судовому засіданні факту обізнаності засудженого з міжнародними звичаями та законами війни, що виключає наявність у його діях суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 438 КК;

– неконкретність обвинувачення (ухвала Київського апеляційного суду від 10.07.2023 у справі № 753/14148/21);

– недопустимість доказів, які покладено в основу обвинувачення (ухвала Київського апеляційного суду від 10.07.2023 у справі № 753/14148/21);

– необхідність кваліфікації дій засудженого не за ст. 438 КК, а за статтями Особливої частини КК, які передбачають відповідальність за «загальнокримінальні» злочини (наприклад, злочини проти життя та здоров'я особи, проти власності) (ухвали Київського апеляційного суду від 26.12.2023 у справі № 366/2363/22, Чернігівського апеляційного суду від 22.01.2024 у справі № 751/1303/23);

– ґрунтування обвинувачення на припущеннях (ухвала Чернігівського апеляційного суду від 04.12.2023 у справі № 748/1599/23);

– неповнота з'ясування фактичних обставин справи (ухвала Чернігівського апеляційного суду від 22.01.2024 у справі № 751/1303/23);

– здійснення досудового розслідування та судового розгляду за процедурою *in absentia*, що порушує гарантовані обвинуваченому права, зокрема право на захист (ухвали Чернігівського апеляційного суду від 04.12.2023 у справі № 748/1599/23, Сумського апеляційного суду від 11.03.2024 у справі № 588/1122/23).

Суди апеляційної інстанції, приймаючи ухвали про відмову в задоволенні апеляційних скарг та залишаючи в силі вироки судів першої інстанції, виходять з такого:

Аргумент в апеляційній скарзі	Обґрунтування апеляційним судом врахування аргументу в апеляційній скарзі
Надмірна суворість покарання, призначеного засудженому	Ухвала Чернігівського апеляційного суду від 02.11.2022 у справі № 554/3954/22: – порушення законів і звичаїв війни становить глобальну небезпеку для світового правопорядку та мирного співіснування людства;

	<ul style="list-style-type: none"> – руйнування будинку, який не мав жодного відношення до військових об'єктів; – наявність пом'якшуючих обставин не зменшує ступінь вини засудженого настільки, щоб можна прийти до висновку про суворість призначеного судом першої інстанції покарання у виді 10 років позбавлення волі; – факт визнання обвинуваченим своєї вини та його поведінка під час досудового розслідування були враховані судом першої інстанції, що і стало підставою для того, щоб не призначати максимальний строк покарання, визначений санкцією ч. 1 ст. 438 КК; – відсутність цивільних позовів потерпілих не вказують на відсутність збитків у кримінальному провадженні; – наявність на утриманні в обвинуваченого двох неповнолітніх дітей була врахована під час призначення покарання судом першої інстанції. Захисник не наводить обставин, яким чином наявність двох дітей зменшує ступінь суспільної небезпеки вчиненого засудженим діяння, коли його діти проживають в іншій державі, з матір'ю та в теплому помешканні, в той час як потерпілі та їх діти залишились без житла в зимову пору року, на відновлення якого необхідні значні матеріальні затрати. <p><i>Ухвала Чернігівського апеляційного суду від 28.09.2023 у справі № 751/3261/22:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – підвищена суспільна небезпека вчиненого злочину з огляду на дику та варварську поведінку обвинуваченого у сучасному світі, що не може мати місця у 21 сторіччі та нівелює, зводить нанівець всі досягнення сучасної цивілізації в області миру та гуманності людства; – протиправні дії засудженого характеризують його як особу, позбавлену будь-яких моральних принципів, співчуття, совісті й свідчать про ігнорування ним норм не тільки міжнародного права, а й норм людського співжиття, повне знецінення в його свідомості життя інших людей, презирливе ставлення до їх страждань як фізичних, так і моральних.
<p>Покладення в основу судового рішення ряду суперечливих доказів</p>	<p><i>Ухвала Сумського апеляційного суду від 18.10.2023 у справі № 588/1009/22:</i></p>

	<p>– наявність деяких розбіжностей в описанні зовнішності обвинуваченого не впливають на доведеність його вини, якщо троє потерпілих давали послідовні докази та прямо вказали на обвинуваченого як на особу, яка вчинила злочин, а його особа встановлена на підставі достовірно виявлених паспорта та картки військовослужбовця зс рф</p>
<p>Надані суду докази не підтверджують вину засудженого поза розумним сумнівом</p>	<p><i>Ухвала Сумського апеляційного суду від 04.12.2023 у справі № 588/1072/22:</i></p> <p>– докази вказують на те, що між обвинуваченими існувала попередня змова, оскільки вони були членами екіпажу одного танку, один з них за своєю посадою знаходився у прямому підпорядкуванні іншого, а тому рішення про здійснення пострілу та безпосереднє його виконання очевидно було та могло бути результатом тільки їх спільної домовленості, незалежно від того, коли ця домовленість виникла.</p> <p><i>Ухвала Київського апеляційного суду від 26.12.2023 у справі № 366/2363/22:</i></p> <p>– засуджений, перебуваючи у складі зс рф, якими був окупований населений пункт, усвідомлював, що вчиняє насильницькі дії щодо цивільної особи, тим самим порушуючи норми МГП; підстав вважати, що його дії не були умисними і не направлені на порушення законів і звичаїв війни, немає.</p> <p><i>Ухвала Сумського апеляційного суду від 11.03.2024 у справі № 588/1122/23:</i></p> <p>– достеменно встановлено, що засуджений є військовослужбовцем зс рф;</p> <p>– на час вчинення засудженим злочину, за який його засуджено, норми Конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949 поширювалися на військовослужбовців зс рф.</p>
<p>Неконкретність обвинувачення</p>	<p><i>Ухвала Київського апеляційного суду від 10.07.2023 у справі № 753/14148/21:</i></p> <p>– не має значення те, що повноваження засудженого поширювалися лише на окремі населені пункти АР Крим і що досудовим розслідуванням не встановлено конкретну кількість осіб, призваних на строкову військову службу до зс та інших військових формувань рф під час 11-ти призовних компаній протягом 2015–2020 років і не визнано цих осіб потерпілими.</p>

<p>Недопустимість доказів:</p>	<p><i>Ухвала Київського апеляційного суду від 10.07.2023 у справі № 753/14148/21²⁸:</i></p> <p>– приховування органом досудового розслідування анкетних даних особи, якій адресувалася повістка, видана засудженим, не є підставою для визнання доказу недопустимим, що логічно пояснюється тим, що вказана особа перебуває на тимчасово окупованій території і в неї є обґрунтовані побоювання стосовно наслідків, які можуть настати за збирання доказів проти представника органу окупаційної влади рф;</p> <p>– повістка отримана під час виконання доручення оперативним підрозділом СБУ, тобто уповноваженою особою з передбаченого законом джерела.</p>
<p>Не доведено наявність ознак складу злочину, передбаченого ст. 438 КК, у діях засудженого</p>	<p><i>Ухвала Сумського апеляційного суду від 04.12.2023 у справі № 588/1072/22²⁹:</i></p> <p>– обвинувачені не могли не розуміти того, що будівля, до якої вони під'їхали на танку, є цивільним об'єктом – лікарнею, напад на яку заборонено нормами МГП; про це свідчило те, що на будівлі лікарні та на в'їзді до її території були установлені прапори білого кольору із червоним хрестом, а біля школи розміщений дорожній знак, який попереджав про те, що попереду медичний заклад; біля приймального відділення стояв автомобіль швидкої допомоги з відповідними позначеннями медичного транспорту; На будівлі лікарні на рівні п'ятого поверху розміщено напис «Тростянецька міська лікарня» та знак кардіограми.</p>
<p>Необхідність кваліфікації дій засудженого не за ст. 438 КК, а за статтями Особливої частини КК, які передбачають відповідальність за «загальнокримінальні» злочини</p>	<p><i>Ухвала Київського апеляційного суду від 26.12.2023 у справі № 366/2363/22:</i></p> <p>– не ґрунтуються на матеріалах кримінального провадження доводи апеляційної скарги про наявність в засудженого корисливого мотиву під час заволодіння майном потерпілого і про наявність мети заподіяння потерпілому шкоди його здоров'ю, що виключає можливість перекваліфікації його дій на злочини проти власності чи здоров'я</p> <p><i>Ухвала Чернігівського апеляційного суду від 22.01.2024 у справі № 751/1303/23:</i></p>

²⁸ Сторона захисту вказувала, що до повістки було внесено підчистки (у верхньому лівому куті видалено інформацію, кому її видано), а її процесуальне походження невідоме

²⁹ Сторона захисту в апеляційній скарзі вказувала, що в обвинувачених відсутня суб'єктивна сторони складу злочину, передбаченого ст. 438 КК – засуджені не усвідомлювали того, що будівля є лікарнею, а отже цивільним об'єктом

	<ul style="list-style-type: none"> – виконуючи бойове завдання на території України, пілоту було достеменно відомо про збройне вторгнення на територію іншої держави, та входження його до частини російських військових, які здійснюють таке вторгнення в Україну; – катапультований пілот зі збитого ворожого літака рф не заперечував, що здійснював бомбардування місцевості по координатам, а також стріляв у потерпілого, є пілотом збитого літака Су-34, військовослужбовцем зс рф; – потерпілий був українцем, не належав до жодних збройних формувань, тому не здійснював безпосередню підтримку сторони конфлікту, на момент протиправних дій обвинуваченого потерпілий перебував у цивільному одязі, а отже був цивільною особою іншої сторони, що протистояла військовому вторгненню, та не мав при собі жодних предметів, які могли завдати фізичної шкоди здоров'ю; – військовослужбовець зс рф як член особового складу зс сторони конфлікту, начальник повітряно-вогневої та тактичної підготовки старший льотчик, виконуючи бойове завдання, в розумінні норм міжнародного права, належав до комбатантів; – саме обвинуваченим пострілом з вогнепальної зброї було вбито потерпілого.
<p>Грунтування обвинувачення на припущеннях</p>	<p><i>Ухвала Чернігівського апеляційного суду від 04.12.2023 у справі № 748/1599/23³⁰:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – особи обвинувачених встановлено в ході слідчого експерименту, в якому брав участь потерпілий; – потерпілий та свідок під час впізнання за фотознімками серед пред'явлених фотознімків упізнали особу, яка вчинила злочин; – особи обвинувачених встановлено через соціальні мережі, де один з них зазначений під іншим іменем, а головне зображення профілю містить паспорти громадян рф; при відкритті профілю в соцмережах можна визначити, що його власник є військовослужбовцем зс рф; – за повідомленням тимчасово виконуючого обов'язки командира військової частини до вчинення воєнних злочинів на території населеного

³⁰ Сторона захисту в апеляційній скарзі стверджувала, що таким припущенням, на якому ґрунтувалося обвинувачення засудженого, є покладення в основу обвинувачення того факту, що вказані в обвинуваченні дії були вчинені саме засудженими, яких потерпілий називав іншим іменем, аніж насправді, а також те, що така особа взагалі існує

	<p>пункту можуть бути причетні батальйонно-тактичні групи зі складу окремої мотострілецької бригади, в якій проводять військову службу військовослужбовці зс рф;</p> <ul style="list-style-type: none"> – встановлений номер мобільного телефону засудженого, який був зафіксований оператором мобільного 24.02.2022 на шляху слідування зс рф від кордону в напрямку в глибину території України; – той факт, що потерпілий та свідок називають обвинуваченого іншим іменем та по батькові, не спростовує доведених стороною обвинувачення обставин, як вважає сторона захисту; мотиви, чому засуджений називав себе іншим іменем, чому він назвав себе іншим іменем при створенні профілю в соціальних мережах, не є предметом доказування у кримінальному провадженні.
<p>Здійснення досудового розслідування та судового розгляду за процедурою in absentia, що порушує гарантовані обвинуваченому права, зокрема право на захист</p>	<p><i>Ухвала Чернігівського апеляційного суду від 04.12.2023 у справі № 748/1599/23:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – в матеріалах провадження наявні численні документи на підтвердження завчасних належних викликів засудженого до слідчого (прокурора) та суду, направлених йому повідомлень з приводу його прав та обов'язків, оголошеної підозри, висунутого обвинувачення та руху спеціального судового провадження свідчить про те, що засуджений мав підстави усвідомлювати, що проти нього розпочато кримінальне провадження, він отримав чи мав би отримати оголошену підозру, відповідні виклики та пред'явлене обвинувачення (повідомлення про підозру, повідомлення про зміну раніше оголошеної підозри), мав можливість бути обізнаним із усіма своїми правами, в тому числі, на захист та доступ до правосуддя; – іншого ефективного та доступного механізму повідомлення особи, яка підозрюється, обвинувачується у вчиненні воєнного злочину, поки ще на законодавчому рівні не створено; – обвинуваченому повідомлено про підозру у спосіб, передбачений для вручення повідомлення, з дотриманням вимог ч. 8 ст. 135, ч. 1 ст. 278 КПК. Враховуючи вимоги КПК, з моменту опублікування повідомлення у ЗМІ загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційному вебсайті Офісу Генерального прокурора особа вважається належним чином повідомленою про підозру у вчиненні кримінального правопорушення.

	<p>Ухвала Сумського апеляційного суду від 11.03.2024 у справі № 588/1122/23:</p> <ul style="list-style-type: none"> – судом вживалися заходи щодо забезпечення засудженого правовим захистом та по його сповіщення як про хід досудового розслідування, так і про виклики до судів двох інстанцій. Зокрема на офіційних вебсайтах районного суду, Сумського апеляційного суду та Офісу Генерального прокурора, а також у ЗМІ загальнодержавної сфери розповсюдження – у газеті «Урядовий кур'єр» публікувалися повістки про виклик засудженого; – стороною захисту реалізовано захист обвинуваченого, зокрема, шляхом подачі до апеляційного суду скарги; сторона захисту не мала обмежень в ознайомленні з матеріалами кримінального провадження, в подачі заяв, клопотань, в тому числі і доказів, які вважає істотними для правильного встановлення фактичних обставин у справі.
--	--

КАСАЦІЙНЕ ОСКАРЖЕННЯ ВИРОКІВ

До ККС ВС було оскаржено вирок Дарницького районного суду м. Києва від 24.04.2023, яким громадянина України засуджено за ч. 1 ст. 438 КК, та ухвалу Київського апеляційного суду від 10.07.2023, якою цей вирок залишено без змін (справа № 753/14148/21).

У касаційній скарзі сторона захисту вказала на те, що в суді не було доведено особистої участі засудженого в примусі цивільних осіб до служби у зс рф. Примус як кваліфікуюча ознака вчиненого кримінального правопорушення мав бути доведений фактичними даними в кримінальному провадженні – вчинення засудженим саме фізичного чи психологічного впливу на осіб шляхом застосування до них фізичної сили, погроз, фізичного насильства, заподіяння моральної чи матеріальної шкоди.

ККС ВС погодився з позиціями судів попередніх інстанцій під час розгляду кримінального провадження щодо порушення законів та звичаїв війни (ч. 1 ст. 438 КК), які передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, шляхом примушування осіб, які перебувають під захистом, служити в зс країни-окупанта – рф.

ККС ВС вказав, що з оскаржуваних судових рішень убачається таке: суди встановили, що обвинувачений, обіймаючи посади «старшого помічника військового комісара» та «військового комісара», керувався положеннями федерального закону рф «О воинской обязанности и военной службе».

Крім цього, суди попередніх інстанцій установили, що в повістці, яку підписував обвинувачений, вказано про обов'язок з'явитися у військовий комісаріат на засідання призовної комісії, що беззаперечно свідчить про те, що в особи, якій адресувалася ця повістка, немає права вибору, оскільки неприбуття до військкомату буде розцінене як ухиляння від проходження військової служби.

У таких випадках обвинувачений особисто ініціював передбачені законодавством окупаційної влади заходи примусу, достеменно усвідомлюючи, що ці особи перебувають під захистом Женевської конвенції.

Обвинувачений не лише підписував повістки про виклик цивільного населення на засідання призовних комісій, а й брав участь у вказаних засіданнях, на яких обговорювалися питання розшуку та повідомлення осіб, які нібито підлягають призову на строкову військову службу до зс рф. Крім того, цей суд зауважив, що обвинувачений особисто звертався до голови адміністрації міста, призначеного окупаційною владою, з проханням надати допомогу в розшуку осіб, які уникають призову, та врученні їм повісток.

Також до ККС ВС було оскаржено вирок Тростянецького районного суду Сумської області від 01.03.2023 та ухвалу Сумського апеляційного суду від 18.10.2023, якою цей вирок залишено без змін.

У касаційній скарзі сторона захисту вказала на те, що суди попередніх інстанцій неправильно застосували закон України про кримінальну відповідальність, а призначене засудженому покарання (10 років позбавлення волі) не відповідає ступеню тяжкості вчиненого кримінального правопорушення та особі засудженого, оскільки, на думку сторони захисту, до засудженого слід було застосувати ст. 75 КК (звільнення від відбування покарання з випробуванням).

У відкритті касаційного провадження ККС ВС відмовлено, оскільки суди попередніх інстанцій, призначаючи засудженому захід примусу, врахували ступінь тяжкості і конкретні обставини вчиненого злочину, який відповідно до ст. 12 КК є тяжким, дані про особу винного та відсутність обставин, які пом'якшують та обтяжують покарання. Окрім того, ст. 75 КК передбачена можливість звільнення особи від покарання за умови, що суд призначив покарання у виді позбавлення волі на строк не більше 5 років. Однак засудженому призначено цей вид покарання у більшому розмірі – 10 років, а тому ст. 75 КК не могла бути застосована.

**ЗАПИТАЛЬНИК
ДЛЯ МОНИТОРИНГУ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНИХ
ПРОВАДЖЕНЬ ЩОДО ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ
(судових проваджень в справах про воєнні злочини)**

I. Загальна інформація:

(Будь ласка, надайте відповіді на всі запитання)

Прізвище, ім'я, по батькові монітора	
Назва суду	
Дата і час судового засідання (запланований та фактичний)	
Номер провадження	
Прізвище, ім'я, по батькові обвинуваченого	
Прізвище, ім'я, по батькові публічного обвинувача	
Прізвище, ім'я, по батькові захисника (обраного особисто / призначено через БПД)	
Статті обвинувачення	
Чи було складено розклад судових засідань? Якщо так, чи він точно відображає всі судові засідання й розміщений для загального доступу (наприклад, електронний інформаційний ресурс, дошка оголошень в приміщенні суду), чи легкодоступний для громадськості? Наведіть деталі.	
Чи є судовий розгляд відкритим? Якщо ні, то чи впродовж усього судового провадження, чи його окремої частини (закрите судове засідання)? Вкажіть причини закритого судового розгляду. Чи було надано належне пояснення причин? Чи розглядав суд менш суворі заходи захисту відповідних інтересів, приймаючи рішення про закритий судовий розгляд?	

Чи відбулося судове засідання?

Якщо відкладено судовий розгляд, то вкажіть причини та строк відкладення.

II. Право на публічний розгляд

(будь ласка, надайте відкриті відповіді на запитання)

№	Питання	Відповідь
1.	Чи було на судове засідання допущено представників громадськості? Чи було комусь відмовлено у доступі?	
2.	Чи існували будь-які обмеження щодо доступу громадськості до зали суду після початку засідання? Якщо так, що це за обмеження? Чи є вони обґрунтованими?	
3.	Чи дозволено представникам ЗМІ перебувати в залі суду? Якщо так, чи було встановив суддя будь-які обмеження стосовно обсягу інформації, що може публікуватись (імена, деталі, опис зовнішності, фотографії чи малюнки сторін)? Якщо ні, чи було пояснено причини відмови у доступі до зали суду?	
4.	Чи була зала суду достатнього розміру відносно очікуваного громадського інтересу? Чи була у суду можливість виділити більшу залу суду (якщо зала суду була замала)?	
5.	Чи відбувається судовий розгляд в кабінеті судді?	

III. Право на незалежний і безсторонній суд

(будь ласка, надайте відкриті відповіді на запитання)

6.	Чи виглядав суд об'єктивним та безстороннім під час судового розгляду кримінального провадження? Якщо ні, у чому це проявлялось та яким чином (наприклад, прихильне ставлення до будь-якої зі сторін, тиск на сторони тощо)?	
7.	Чи є суддя, що розглядає справу, постійно присутнім під час судового засідання, а у випадку колегії – вона має належний склад?	
8.	Чи робив будь-хто (політичні суб'єкти, сторони провадження тощо) погрозливі заяви щодо суду у зв'язку з результатом розгляду?	
9.	Чи робив будь-хто заяви про корупцію або неналежний вплив на суддів у справі під час засідання?	

10.	Чи відхиляє суд аргументи/пропозиції/докази сторони захисту або сторони обвинувачення без належного обґрунтування?	
-----	--	--

IV. Право на участь у судовому розгляді і право на захист

(будь ласка, надайте відкриті відповіді на запитання)

11.	Чи присутня сторона обвинувачення у судовому засіданні?	
12.	Чи присутня сторона захисту в судовому засіданні?	
13.	Чи було сторону обвинувачення заздалегідь повідомлено про час і місце судового засідання?	
14.	Чи було сторону захисту заздалегідь повідомлено про час і місце судового засідання?	
	Чи заявляла будь-яка сторона клопотання про перенесення судового засідання з огляду на накладку? Якщо так, чи було задоволено таке клопотання?	
16.	Чи було обвинуваченому роз'яснено його право на захист? (якщо in absentia - зазначте у відповіді)	
	Чи було забезпечено сторону захисту можливістю ознайомитися з матеріалами кримінального провадження за наявності такого клопотання? Якщо стороні захисту не було надано такої можливості, то з яких причин? Чи було якусь інформацію вилучено, чи відредаговано? Якщо так, з яких причин?	
18.	Чи було надано стороні захисту повною мірою право допитати свідка під час судового провадження, чи знімав головуєчий при цьому питання і якщо так, то з яких причин?	
19.	Чи було під час провадження зроблено будь-які заяви (або чи існують ознаки того), що сторона обвинувачення приховала докази, які виправдовують обвинуваченого? Якщо так, наведіть деталі, будь ласка.	
20.	Чи мала сторона захисту необхідний час для підготовки позиції щодо доказів обвинувачення?	
21.	Чи існують будь-які ознаки того, що на свідків обвинувачення чи захисту чинився тиск? Якщо так, наведіть деталі, будь ласка.	
22.	Чи мав обвинувачений можливість конфіденційно проконсультуватися із захисником і чи мав для цього розумний час?	

23.	Чи існують будь-які ознаки того, що у справі мали місце обмеження стосовно доступу захисника до обвинуваченого, який утримується під вартою (наприклад, у СІЗО)? Чи були їх зустрічі конфіденційними (без відео чи аудіо прослуховування)? Чи було обмежено період часу, протягом якого захисник мав право спілкуватись зі своїм клієнтом?	
24.	Чи є ознаки того, що захисник відверто байдужий або некомпетентний представляти обвинуваченого?	
25.	Чи проводиться судовий розгляд in absentia? Якщо так, які для цього були причини? Чи існували заходи, вжиття яких забезпечило б присутність обвинуваченого? Який порядок здійснення виклику в кримінальному провадженні було застосовано (вручення повістки про виклик, надіслання її поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком, здійснення виклику телефоном або телеграмою чи інші способи)?	
26.	У разі судового розгляду in absentia, чи брав участь захисник обвинуваченого і, чи мав він можливість провести перехресний допит свідків обвинувачення чи навести аргументи від імені обвинуваченого?	
27.	У випадку розгляду кримінального провадження in absentia – чи є ознаки будь-яких перешкод для оскарження засудженим рішень, винесених за їх відсутності? Чи було оскаржено судові рішення?	

V. Рівність сторін

(будь ласка, надайте відкриті відповіді на запитання)

28.	Чи було клопотання сторони захисту або сторони обвинувачення відхилено без належного обґрунтування?	
29.	Чи рівні процесуальні можливості у сторін захисту та обвинувачення у доведенні власної позиції? Якщо ні, прокоментуйте, будь ласка.	
30.	Чи має сторона захисту таку ж можливість, як і сторона обвинувачення на вчинення процесуальних дій (клопотати про проведення експертизи, вимагати надання експертних свідчень, здійснювати допит свідків тощо)?	

VI. Презумпція невинуватості і тягар доказування*(будь ласка, надайте відкриті відповіді на запитання)*

31.	Чи робить суд заяви під час судового засідання, які свідчать про упередженість щодо обвинуваченого до винесення вироку?	
32.	Чи виглядає судовий розгляд таким, в якому сторона захисту має довести свою невинуватість?	
33.	Чи робив будь-хто (посадові особи судової гілки влади, інші державні службовці тощо) публічні заяви, у яких обвинувачені визнаються винними в скоєнні злочинів до ухвалення рішення судом?	
34.	Чи стверджував обвинувачений про катування або жорстоке поводження під час досудового слідства без належного розслідування? Якщо так, чи було його скарги розглянуто, чи було їх взято до уваги судом і стороною обвинувачення?	
35.	Чи існують будь-які ознаки того, що обвинуваченого підкупили, погрожували або схилили до визнання вини?	
36.	Чи є свідчення одного з обвинувачених єдиним доказом, що веде до засудження обвинуваченого у справі?	
37.	Чи брав суд до уваги показання обвинуваченого, надані ним як свідком, без ознайомлення з його правами як підозрюваного/обвинуваченого?	
38.	Чи брав суд до уваги під час встановлення вини документи, які свідчать про невдалі переговори в межах угоди про визнання винуватості?	

VII. Право не свідчити проти себе і право зберігати мовчання*(будь ласка, надайте відкриті відповіді на запитання)*

39.	Чи було обвинуваченого належним чином проінформовано про його права?	
40.	Чи нагадує суд обвинуваченому про його права під час провадження, якщо це необхідно?	
41.	Чи розглядає суд мовчання обвинуваченого як ознаку вини?	
42.	Чи було у справі дотримано етичних правил поведінки з боку суду, сторони обвинувачення та сторони захисника під час укладення угоди про визнання винуватості?	

VIII. Право на розумну тривалість судового провадження і на ефективний судовий розгляд
(будь ласка, надайте відкриті відповіді на запитання)

43.	Вкажіть дату початку кримінального провадження (внесення відомостей до ЄРДР). Вкажіть дату закінчення кримінального провадження (якщо судовий розгляд триває - зазначте це).	
44.	Чи існують будь-які ознаки порушення строків досудового розслідування або судового розгляду кримінального провадження? Якщо так, які саме?	
45.	Чи існують ознаки того, що сторона захисту навмисно затягує провадження?	
46.	Чи існують ознаки того, що надання експертних чи інших доказів триває невиправдано довго, і суд не прагне прискорити цей процес?	
47.	Чи існують ознаки того, що суд не здійснює провадження ефективно (наприклад, персонал суду постійно не надсилає повістки й документи у справі в установлені законом терміни або суд неодноразово викликає забагато свідків для надання показань у певний день тощо)? Якщо так, наведіть деталі.	
48.	Чи вживає суд належних заходів для забезпечення присутності важливих свідків, які не бажать або не можуть прибути до суду (наприклад, перевіряє вручення повісток, штрафує та/або захищає їх тощо)?	
49.	Чи притягує суд до відповідальності сторін, представників громадськості тощо за неповагу до суду відповідно до закону?	

IX. Право на переклад

(будь ласка, надайте відкриті відповіді на запитання)

50.	Чи було надано обвинуваченому професійного і незалежного перекладача, якщо він не розуміє мову провадження?	
51.	Чи надають обвинуваченому судові документи в перекладі на мову, яку він розуміє? Уточніть, які саме.	
52.	Чи говорить захисник мовою, яку підсудний найкраще розуміє?	

X. Право на свободу і особисту недоторканність

(будь ласка, надайте відкриті відповіді на запитання)

53.	При обранні та/або продовженні застосування запобіжного заходу у виді тримання під вартою чи розглядалася можливість застосування запобіжних заходів, альтернативних триманню під вартою?	
54.	Чи належно слідчий суддя / суд розглядає питання тримання особи під вартою (на час досудового розслідування / судового розгляду), обґрунтовує і наводить достатні підстави (вказати які) для тримання особи під вартою, що унеможлиблює застосування заходів, альтернативних триманню під вартою? Внесіть відомості з ЄДРСР стосовно цього питання (посилання на відповідні судові рішення). Зазначити час тримання під вартою під час досудового розслідування / судового розгляду.	
55.	Чи є винесені вироки в частині призначеного покарання співмірними з тривалістю тримання підсудного під вартою? Чи мала сторона захисту необхідний час для подання доказів пом'якшуючих обставин чи доказів про особистість обвинуваченого, клопотань про застосування м'якшого покарання чи покарань, альтернативних позбавленню волі?	

XI. Право на публічне та вмотивоване рішення суду

(будь ласка, поставте позначку біля «так» чи «ні» і, за необхідності, надайте додатковий коментар)

56.	Чи було рішення суду проголошено публічно?	
57.	У випадку ухвалення обвинувального вироку – чи відповідає застосоване покарання межах, визначеним законом?	
58.	Якщо у справі існували пом'якшувальні чи обтяжуючі обставини – чи були вони враховані?	

Додаткові коментарі моніторів:

--

**ЗАПИТАЛЬНИК ДЛЯ АНАЛІЗУ СУДОВИХ РІШЕНЬ
У СПРАВАХ ПРО ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ**

КРИТЕРІЇ АНАЛІЗУ	АНАЛІЗ СУДОВОГО РІШЕННЯ
Імена моніторів	
Дата прийняття	
Регіон	
№ справи	
Орган підтримання публічного обвинувачення	
Суд	
Кваліфікація	
Предмет судового розгляду	
Посилання на ЄДРСР	
Представники підсудного (БПД чи ні)	
Чи були судові засідання відкритими?	
Чи було допущено представників громадськості?	
Чи дозволено представникам ЗМІ перебувати в залі суду?	
Чи проводились судові засідання in absentia?	
Чи повідомляли сторін про засідання?	
Чи було підсудному роз'яснено його право на захист?	
Чи було призначено адвоката з БПД?	
Чи забезпечено обвинуваченого матеріалами кримінальної справи? (чи направлялись повідомлення про можливість ознайомлення)?	
Чи стверджував підсудний про катування або жорстоке поводження під час слідства без належного розслідування? Якщо так – чи було їх взято до уваги судом?	
Чи існують будь-які ознаки того, що підсудного підкупили, погрожували або схиляли до визнання вини?	

Чи було підсудного належним чином проінформовано про його права?	
Чи було надано підсудному професійного і незалежного перекладача, якщо він не розуміє мову провадження?	
Чи обрано запобіжний захід підсудному? Якщо так, то який?	
Чи відповідає кваліфікація дій обставинам справи?	
Чи є підстави вважати, що кваліфікація дій невірна? (якщо так, то що саме)?	
Чи визнано будь-які докази недопустимими, чи неналежними? Якщо так, які самі та на підставі чого?	
Чи вбачаються інші порушення КПК при ухваленні судового рішення? Якщо так, то які саме?	

**ПЕРЕЛІК СУДОВИХ РІШЕНЬ ЗА СТ. 438 КК,
ЯКІ БУЛО ПРОАНАЛІЗОВАНО
ВПРОДОВЖ I ТА II ЕТАПІВ МОНІТОРИНГУ**

1. Вирок Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 01.06.2017 у справі № 243/4702/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/66885637>
2. Вирок Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 15.12.2021 у справі № 243/6186/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101948384>; Ухвала Дніпровського апеляційного суду від 17.05.2023. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110937958#>
3. Вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 23.05.2022 у справі № 760/5257/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104432094>; Ухвала Київського апеляційного суду від 29.07.2022. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105669005>
4. Вирок Котелевського районного суду Полтавської області від 31.05.2022 у справі № 535/244/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104531363>; Ухвала Полтавського апеляційного суду від 21.09.2022. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106448411>
5. Вирок Октябрського районного суду м. Полтави від 09.06.2022 у справі № 554/3925/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104701812>
6. Вирок Октябрського районного суду м. Полтави від 13.06.2022 у справі № 554/3864/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104739440>
7. Вирок Октябрського районного суду м. Полтави від 13.06.2022 у справі № 554/3954/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104731235>; Ухвала Чернігівського апеляційного суду від 02.11.2022. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107069742>
8. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 03.08.2022 у справі № 761/14035/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106643372>
9. Вирок Деснянського районного суду м. Чернігова від 08.08.2022 у справі № 750/2891/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105614689>; Ухвала Чернігівського апеляційного суду від 02.11.2022. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107069742>
10. Вирок Новозаводського районного суду м. Чернігова від 31.08.2022 у справі № 751/2961/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105986768>
11. Вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 26.09.2022 у справі № 760/4174/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106808179>
12. Вирок Новозаводського районного суду м. Чернігова від 02.11.2022 у справі № 751/2659/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107111142>; Ухвала Чернігівського апеляційного суду від 23.03.2023. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110415036>
13. Вирок Києво-Святошинського районного суду Київської області від 17.11.2022 у справі № 369/9950/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107577110>

14. Вирок Бобровицького районного суду Чернігівської області від 24.11.2022 у справі № 729/574/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107481395>
15. Вирок Бобровицького районного суду Чернігівської області від 25.11.2022 у справі № 729/592/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107503138>
16. Вирок Подільського районного суду м. Києва від 19.12.2022 у справі № 758/14216/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108048620>
17. Вирок Котелевського районного суду Полтавської області від 23.12.2022 у справі № 535/2922/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108042992>
18. Вирок Котелевського районного суду Полтавської області від 26.12.2022 у справі № 535/2100/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108302451>
19. Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 10.01.2023 у справі № 748/2272/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108302451#>
20. Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 12.01.2023 у справі № 748/1773/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108357178>; Ухвала Чернігівського апеляційного суду від 06.04.2023. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110071819>
21. Вирок Дарницького районного суду м. Києва від 30.01.2023 у справі № 753/23311/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108861126>; Ухвала Київського апеляційного суду від 02.05.2023. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110709640>
22. Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 17.02.2023 у справі № 748/1824/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109074116>
23. Вирок Тростянецького районного суду Сумської області від 01.03.2023 у справі № 588/1009/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109272987>; Ухвала Сумського апеляційного суду від 18.10.2023. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114842547>; Ухвала колегії суддів Третньої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 18.10.2023. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116704925> (відмовлено у відкритті касаційного провадження)
24. Вирок Держинського районного суду м. Харкова від 02.03.2023 у справі № 638/1343/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109334224>
25. Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 08.03.2023 у справі № 748/22/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109438873>
26. Вирок Києво-Святошинського районного суду Київської області від 27.03.2023 у справі № 369/7906/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109824184>
27. Вирок Дарницького районного суду м. Києва від 28.03.2023 у справі № 753/2458/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110157736>
28. Вирок Деснянського районного суду м. Чернігова від 11.04.2023 у справі № 750/6470/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110135338>
29. Вирок Макарівського районного суду Київської області від 20.04.2023 № 370/179/23 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110354341>
30. Вирок Дарницького районного суду м. Києва від 24.04.2023 у справі № 753/14148/21 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110409601>; Ухвала апеляційного суду Київської області від 10.07.2023. URL:

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/113698929>; Постанова колегії суддів Третньої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 28.02.2024. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117442733> (залишено беззміни рішення судів першої та апеляційної інстанцій)

31. Вирок Ічнянського районного суду Чернігівської області від 26.04.2023 у справі № 733/923/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110482776>; Ухвала Чернігівського апеляційного суду від 26.07.2023. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112456514>

32. Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 27.04.2023 у справі № 734/2129/22 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110482938>; Ухвала Чернігівського апеляційного суду від 09.08.2023. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112760946>

33. Вирок Тростянецького районного суду Сумської області від 09.05.2023 у справі № 588/1072/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110714705>; Ухвала Сумського апеляційного суду від 04.12.2023. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115635407>

34. Вирок Ірпінського міського суду Київської області від 12.05.2023 у справі № 367/3477/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110824305>

35. Вирок Жовтневого районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 15.05.2023 у справі № 212/4028/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110845948>

36. Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 24.05.2023 у справі № 748/655/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111050241>

37. Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 29.05.2023 у справі № 748/727/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111139770>

38. Вирок Подільського районного суду м. Києва від 15.06.2023 у справі № 758/16427/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111764865>

39. Вирок Іванківського районного суду Київської області від 28.06.2023 у справі № 366/869/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111894270>

40. Вирок Іванківського районного суду Київської області від 28.06.2023 у справі № 366/2363/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111986970>; Ухвала Київського апеляційного суду від 26.12.2023. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116158551>

41. Вирок Ріпкинського районного суду Чернігівської області від 17.07.2023 у справі № 751/3261/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112364078>; Ухвала Чернігівського апеляційного суду від 28.09.2023. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113807470>

42. Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області 01.08.2023 у справі № 748/1991/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112559865>

43. Вирок Броварського міськрайонного суду Київської області від 15.08.2023 у справі № 361/6215/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112819115>

44. Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 28.08.2023 у справі № 748/1599/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113102312>; Ухвала Чернігівського апеляційного суду від 04.12.2023. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115390958>

45. Вирок Тростянецького районного суду Сумської області від 30.08.2023 у справі № 588/1122/23. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/113106427>; Ухвала Сумського апеляційного суду від 11.03.2024. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/117964366>

46. Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 14.09.2023 у справі № 748/855/23. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/113458684>

47. Вирок Індустріального районного суду м. Дніпропетровська від 02.10.2023 у справі № 202/3594/23. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/113875389>

48. Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 11.12.2023 у справі № 748/3990/23. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/115639014>

49. Вирок Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 10.10.2023 у справі № 522/3868/23 <https://reestr.court.gov.ua/Review/114042300>; Ухвала Дніпровського апеляційного суду від 21.02.2024. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/117199185>

50. Вирок Роменського міськрайонного суду Сумської області від 18.10.2023 у справі № 585/2381/22. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/114246483>

51. Вирок Броварського міськрайонного суду Київської області від 23.10.2023 у справі № 361/6545/22. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/114340568>

52. Вирок Новозаводського районного суду м. Чернігова від 26.10.2023 у справі № 751/1303/23. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/114511607>; Ухвала Чернігівського апеляційного суду від 22.01.2024. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/116467305>

53. Вирок Суворовського районного суду м. Одеси від 30.10.2023 у справі № 523/8377/23. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/114705146>

54. Вирок Комунарського районного суду м. Запоріжжя від 22.11.2023 у справі № 333/2316/23. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/115263819> **(Інформація заборонена для оприлюднення згідно з пунктом чотири частини першої статті 7 Закону України "Про доступ до судових рішень")**

Оскаржено в апеляційному порядку

55. Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 04.12.2023 у справі № 748/3888/23. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/115421876>; Ухвала Чернігівського апеляційного суду від 21.02.2024. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/117239611>

56. Вирок Києво-Святошинського районного суду Київської області від 06.12.2023 у справі № 370/380/23. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/116083621>

Оскаржено в апеляційному порядку

57. Вирок Красноградського районного суду Харківської області від 06.12.2023 у справі № 611/229/23. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/115464004>

58. Вирок Києво-Святошинського районного суду Київської області від 08.12.2023 у справі № 369/358/23. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/116101034>

59. Вирок Бородянського районного суду Київської області від 11.12.2023 у справі № 367/3635/22. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/115543640>. Оскаржено до апеляційного суду (залишено без руху та повернуто для усунення недоліків)

60. Вирок Заводського районного суду м. Запоріжжя від 02.01.2024 у справі № 332/441/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116072492>

61. Вирок Києво-Святошинського районного суду Київської області від 09.01.2024 у справі № 369/3120/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116176015>

62. Вирок Бахмацького районного суду Чернігівської області від 25.01.2024 у справі № 728/665/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116539533>

63. Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 29.01.2024 у справі № 748/3511/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116622634>

Оскаржено до апеляційного суду.

64. Вирок Суворовського районного суду міста Одеси від 31.01.2024 у справі № 523/6894/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116791581>

65. Вирок Тростянецького районного суду Сумської області від 14.02.2024 у справі № 588/1363/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116968500>

Оскаржено до апеляційного суду.

66. Вирок Куликівського районного суду Чернігівської області від 28.02.2024 у справі № 743/380/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117304451>

67. Вирок Оболонського районного суду м. Києва від 06.03.2024 у справі № 367/3486/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117778018>

68. Вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 11.03.2024 у справі № 760/10793/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117558621>

69. Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 11.03.2023 у справі № 748/1278/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117537510>

Оскаржено до апеляційного суду.

70. Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 25.03.2024 у справі № 748/4122/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117864445>

71. Вирок Ічнянського районного суду Чернігівської області від 25.03.2024 у справі № 733/961/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117894180>

72. Вирок Суворовського районного суду м. Одеси від 27.03.2024 у справі № 523/224/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117988682>

73. Вирок Дзержинського районного суду м. Харкова від 02.04.2024 у справі № 638/4210/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118097896>

74. Вирок Деснянського районного суду м. Києва від 05.04.2024 у справі № 754/3227/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118166721>

75. Вирок Бородянського району Київської області від 09.04.2024 у справі № 939/2083/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118220618>

76. Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 16.04.2024 у справі № 748/1665/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118372054>

77. Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 22.04.2024 у справі № 748/4474/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118552526>

78. Вирок Броварського міськрайонного суду Київської області від 23.04.2024 у справі № 361/488/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118555675>

(Інформація заборонена для оприлюднення згідно з пунктом чотири частини першої статті 7 Закону України "Про доступ до судових рішень")

79. Вирок Приморського районного суду м. Одеси від 20.05.2024 у справі № 522/6292/23. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119124094> **(Інформація заборонена для оприлюднення згідно з пунктом чотири частини першої статті 7 Закону України "Про доступ до судових рішень")**

80. Вирок Київського районного суду м. Харкова від 30.04.2024. у справі 953/7767/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118781560>

81. Вирок Великоолександрівського районного суду Херсонської області від 29.04.2024 у справі № 650/1870/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118734665>

82. Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 02.05.2024 у справі № 748/2091/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118771999>

На II етапі моніторингу опрацьовано:

Вироки судів першої інстанції:

1. Чернігівського районного суду Чернігівської області від 02.05.2024 у справі № 748/2091/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118771999>
2. Чернігівського районного суду Чернігівської області від 04.12.2023 у справі № 748/3888/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115421876>
3. Чернігівського районного суду Чернігівської області від 10.01.2023 у справі № 748/2272/22. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108302451#>
4. Чернігівського районного суду Чернігівської області від 11.03.2023 у справі № 748/1278/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117537510>
5. Чернігівського районного суду Чернігівської області від 11.12.2023 у справі № 748/3990/23 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115639014>
6. Чернігівського районного суду Чернігівської області від 16.04.2024 у справі № 748/1665/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118372054>
7. Чернігівського районного суду Чернігівської області від 22.04.2024 у справі № 748/4474/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118552526>
8. Чернігівського районного суду Чернігівської області від 25.03.2024 у справі № 748/4122/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117864445>
9. Чернігівського районного суду Чернігівської області від 29.01.2024 у справі № 748/3511/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116622634>
10. Бахмацького районного суду Чернігівської області від 25.01.2024 у справі № 728/665/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116539533>
11. Ічнянського районного суду Чернігівської області від 25.03.2024 у справі № 733/961/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117894180>
12. Куликівського районного суду Чернігівської області від 28.02.2024 у справі № 743/380/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117304451>
13. Новозаводського районного суду м. Чернігова від 26.10.2023 у справі № 751/1303/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114511607>
14. Деснянського районного суду м. Києва від 05.04.2024 у справі № 754/3227/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118166721>
15. Оболонського районного суду м. Києва від 06.03.2024 у справі № 367/3486/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117778018>
16. Солом'янського районного суду м. Києва від 11.03.2024 у справі № 760/10793/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117558621>

17. Бородянського районного суду Київської області від 11.12.2023 у справі № 367/3635/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115543640>
18. Бородянського району Київської області від 09.04.2024 у справі № 939/2083/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118220618>
19. Броварського міськрайонного суду Київської області від 23.04.2024 у справі № 361/488/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118555675> **(Інформація заборонена для оприлюднення згідно з пунктом чотири частини першої статті 7 Закону України "Про доступ до судових рішень")**
20. Броварського міськрайонного суду Київської області від 23.10.2023 у справі № 361/6545/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114340568>
21. Києво-Святошинського районного суду Київської області від 06.12.2023 у справі № 370/380/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116083621>
22. Києво-Святошинського районного суду Київської області від 08.12.2023 у справі № 369/358/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116101034>
23. Києво-Святошинського районного суду Київської області від 09.01.2024 у справі № 369/3120/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116176015>
24. Великоолександрівського районного суду Херсонської області від 29.04.2024 у справі № 650/1870/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118734665>
25. Держинського районного суду м. Харкова від 02.04.2024 у справі № 638/4210/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118097896>
26. Київського районного суду м. Харкова від 30.04.2024. у справі 953/7767/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118781560>
27. Красноградського районного суду Харківської області від 06.12.2023 у справі № 611/229/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115464004>
28. Заводського районного суду м. Запоріжжя від 02.01.2024 у справі № 332/441/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116072492>
29. Комунарського районного суду м. Запоріжжя від 22.11.2023 у справі № 333/2316/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115263819> **(Інформація заборонена для оприлюднення згідно з пунктом чотири частини першої статті 7 Закону України "Про доступ до судових рішень")**
30. Приморського районного суду м. Одеси від 20.05.2024 у справі № 522/6292/23. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119124094> **(Інформація заборонена для оприлюднення згідно з пунктом чотири частини першої статті 7 Закону України "Про доступ до судових рішень")**
31. Суворовського районного суду м. Одеси від 30.10.2023 у справі № 523/8377/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114705146>
32. Суворовського районного суду міста Одеси від 31.01.2024 у справі № 523/6894/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116791581>
33. Роменського міськрайонного суду Сумської області від 18.10.2023 у справі № 585/2381/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114246483>
34. Тростянецького районного суду Сумської області від 14.02.2024 у справі № 588/1363/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116968500>
35. Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 10.10.2023 у справі № 522/3868/23 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114042300>

Ухвали апеляційних судів:

1. Чернігівського апеляційного суду від 28.09.2023 у справі № 751/3261/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113807470>
2. Чернігівського апеляційного суду від 04.12.2023 у справі № 588/1122/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115390958>

3. Чернігівського апеляційного суду від 22.01.2024 у справі № 751/1303/23. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/116467305>
4. Чернігівського апеляційного суду від 21.02.2024 у справі № 748/3888/23. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/117239611>
5. Київського апеляційного суду від 10.07.2023 у справі № 753/14148/21. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/113698929>
6. Київського апеляційного суду від 26.12.2023 у справі № 366/2363/22. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/116158551>
7. Сумського апеляційного суду від 18.10.2023 у справі № 588/1009/22. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/114842547>
8. Сумського апеляційного суду від 04.12.2023 у справі № 588/1072/22. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/115635407>
9. Полтавського апеляційного суду від 21.09.2022 у справі № 535/244/22. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/106448411>
10. Дніпровського апеляційного суду від 21.02.2024 у справі № 522/3868/23. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/117199185>

Рішення суду касаційної інстанції:

1. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 28.02.2024 у справі № 753/14148/21. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/117442733>
2. Ухвала колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 18.10.2023 у справі № 588/1009/22. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/116704925>

Інформація щодо трьох вироків за ст. 438 КК заборонена для оприлюднення згідно з п. 4 ч. 1 ст. 7 Закону України “Про доступ до судових рішень” (вироки Комунарського районного суду м. Запоріжжя від 22.11.2023 у справі № 333/2316/23, Приморського районного суду м. Одеси від 20.05.2024 у справі № 522/6292/23, Броварського міськрайонного суду Київської області від 23.04.2024 у справі № 361/488/23).

